UVODNI ESEJ

3 Tamara Griesser Pečar: **Konec druge svetovne vojne pred 80 leti in miti v slovenski zgodovini**

SMER LITERATURA

7 Urban Šifrar: **Pesmi**

POEZIJA

10 Erika Fornazaric: **Drobci**

PROZA

14 Mirana Likar: **Wayfarer**

LITERATOVA BESEDA

19 Tina Arnuš Pupis: **Retrospektiva (neke) pisateljske poti**

21 Mojiceja Bonte: **Moj ustvarjalni svet**

NEPOVEDANE ZGODBE

23 Saška Ocvirk: **Z Mohorjevimi knjigami med Brioni, Parizom in Celjem**

POGOVOR

29 Alenka Puhar: **Mnogi ne razpoznavajo vojne**

41 Elisabeth Lukas: ***Non frustra vixi* – Nisem živela zaman**

PORTRET

52 Edvard Kovač: **Sveti oče, ki prihaja iz avguštinske skupnosti**

IN MEMORIAM

54 Rok Pogačnik: **In memoriam papae Francisci**

56 Irena Orel: **Martina Terezija Orožen**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

57 Ferdinand Šerbelj: **Gregorio Lazzarini – zvezda stalnica na nebu beneškega baroka**

61 Saša Quinzi: **Gorica**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

63 Nina Novak Kerbler: **Ter ali in?**

VAJE V SLOGU

67 Nina Kremžar: **Polet z balonom**

MUZIKOLOGIJA

69 Matjaž Barbo: **Lucijan Marija Škerjanc: osrednja avtoriteta ali odrinjeni umetnik?**

73 Marko Motnik: **Ženski lik v svetu meščanske glasbene kulture 19. stoletja**

SEDMA UMETNOST

77 Aleš Čeh: **Simfonija groze**

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

80 Urška Perenič: **(Ne)znani Kette**

84 Igor Grdina: **Ivan Cankar in zaupanje v kulturo**

ESEJ

89 Bernard Goršak: **Tomist, hezihast in Levinas …**

91 Sabina Fras Popović: **Branje je kot hrana in voda. Je tudi vrednota?**

95 Ernest Petrič: **Svetovni red – včeraj, danes, jutri**

100 Veronica Snoj: **Velikodušnost kot dolžnost**

103 Vlasta Pacheiner Klander in Luka Repanšek: **Nekaj dopolnil k prispevku »Nekaj utrinkov iz stare indijske književnosti«**

PREDBRANJE

106 Branko Cestnik: **Dolina zvezd**

110 France Cukjati: **V spopadu ali sožitju z naravo**

114 Jennifer Teege, Nikola Sellmair: **Ded Amon bi me zagotovo ustrelil**

118 Francine Rivers: **Sanje njene hčere**

KNJIŽNE OCENE

121 Nadia Roncelli / **Marianna Deganutti: Moj jezik v tvojih besedah** / ***La mia lingua nelle tue parole***

122 Bojana Modrijančič Reščič / **Igor Karlovšek: Plezalec**

124 Bojana Modrijančič Reščič / **Ksenija Majcen: Pobeg brez meja**

125 Aleš Maver / **Matic Vidic: Smernik za smisel**

KULTURNI ODMEVI

127 Ifigenija Simonović: **Protestantizem, fragmenti, fermentacija**

131 Ifigenija Simonović: **Igra, glasba, beseda, slika …**

134 Ifigenija Simonović: **Slutnja in sled**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2025, številka 3/4, letnik XXVII

UREDNICA
Saška Ocvirk

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
dr. Urška Perenič
Erika Jazbar
Matija Remše
Kristian Koželj

OBLIKOVANJE
Jana Randl

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Nina Brumec
zvon@celjska-mohorjeva.si
T 01 244 36 70

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
450 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,90 EUR
Letna naročnina
29,50 EUR
Letna naročnina za tujino
47 EUR

Izhajanje te revije v letu 2025 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Gorica. Foto: Carlo Sclauzero.

ISSN 1408-645X

Saška Ocvirk,
urednica Celjske Mohorjeve družbe

Nekatere stvari obležijo. Slaba hrana v želodcu, težka beseda na srcu, krivda in zanikanje v duši. O smeteh pod preprogo in obližih na zagnojenih ranah smo v letošnjem maju slišali že vse in še več. Najlepši pomladni mesec je namreč tudi mesec sojenih in nesojenih obletnic, spominov in obeležb. Jubilejnih 80 let po koncu največje morije in tragedije v zgodovini človeštva te odmevajo nekoliko glasneje in dlje. Tudi skozi tokratni *Zvon*. Odmeva tudi trdovratnost mitov, ki po dobrih treh desetletjih samostojne demokratične države nimajo več nobene razumne osnove, pa vendar se neracionalno hranijo na krmišču idealizirane nostalgije in hrepenenja po izginuli mladosti. Če je *historia vitae magistra*, kaj že trideset let res nihče ne hodi k uram zgodovine???

Kako odložiti mlinski kamen preteklosti in gnoj preobraziti v gnojilo, nam najlepši vzor postavlja utemeljitelj logoterapije Viktor E. Frankl, čigar poslanstvo, sporočilo in napotilo se zrcalijo tudi skozi besede njegove najbolj znane učenke in naslednice Elisabeth Lukas. Kot razlaga v intervjuju, je Frankl še kako dobro vedel, kaj človeku povzroči sovraštvo, kaj pomeni, da se z njim zbudimo in gremo zvečer z njim spat. Temu se je zavestno odrekel, bil javno odlikovan, predvsem pa je zaradi te svoje drže postal resnični zmagovalec svojega življenja.

S praznimi besedami se do take drže ne da priti. Pa vendar je prav Beseda pot resnice, pot ozdravljenja. Tokratni *Zvon* prinaša predokus branja zadnjega dela vojne trilogije Branka Cestnika. Po usodah prisilnih nemških mobilizirancev v *Pogovorih z njo* in *Razmiku med žerjavi* konec vojne v novem romanu *Dolina zvezd* doživimo skozi oči krvnika. Tudi to je lahko beseda ozdravitve. In kot pravi pisatelj proti koncu svojega dela, *naj neizmerno zlo, ki je v minulih letih zajelo svet, dobi človeški odgovor.*

Dajmo si priložnost za to tudi skozi branje. Kar je voda za telo, je branje za duha. In pravico do vode smo zapisali v ustavo.

Da bi ob tokratni dvojni številki *Zvona* uživali vse poletje, lahko pa jo »spijete« tudi na dušek.

Dr. Tamara Griesser Pečar

Konec druge svetovne vojne pred 80 leti in miti v slovenski zgodovini

Foto: SCNR

Druga svetovna vojna v Evropi se je končala 8. maja 1945, dan potem, ko je generalpolkovnik Alfred Jodl v Reimsu (Francija) podpisal brezpogojno kapitulacijo sil osi. Kljub temu je Sovjetska zveza, ki je vkorakala v Berlin, zahtevala ponovni podpis, zato je bila kapitulacija istega dne pozno zvečer, ob 23.01, v Berlinu podpisana še enkrat. Po moskovskem času je to bil že 9. maj ob 1.01 uri, zato Rusija in Belorusija kot dan zmage praznujeta 9. maj. Zakaj na ta dan praznuje tudi Slovenija, ki je del zahodnega sveta, je nerazumljivo.

Sploh je slovenska zgodovina druge svetovne vojne prežeta z različnimi miti, ki so rezultat prejšnjega režimskega zgodovinopisja. Tako je 27. april praznik dneva upora, pred osamosvojitvijo je bil dan Osvobodilne fronte (OF), v resnici pa je to dan brez vsake vsebine. Na ta dan leta 1941 ni bilo ne upora in ne OF. Prav nasprotno, Komunistična partija je bila kot sekcija kominterne še zaveznica Nemčije, saj sta Sovjetska zveza (SZ) in Nemčija 23. avgusta 1939 podpisali pakt Hitler-Stalin (kar je primerneje kot poimenovanje po zunanjih ministrih Ribbentrop-Molotov), mesec dni pozneje pa še Mejno in prijateljsko pogodbo. Obe pogodbi sta vsebovali tajni protokol, v katerem sta si razdelili del Evrope. SZ je Nemčiji celo pomagala pri oboroževanju, saj je zanjo uvozila za vojno industrijo potrebne surovine, ki jih zaradi angleškega bojkota sama ni mogla. Dejansko sta Nemčija in SZ drugo svetovno vojno začeli na isti strani. Nemčija je napadla Poljsko 1. septembra 1939, SZ pa 17. septembra. Sledili so napadi na druge države.

Čeprav je bila Jugoslavija napadena 6. aprila 1941, v Sloveniji (pravzaprav Dravski banovini) 26. aprila (in ne 27. aprila) ni bila ustanovljena OF, temveč »Protiimperialistična fronta« (PIF), ki ni bila uperjena proti okupatorjem, temveč proti imperialistom (angleškim, francoskim, ameriškim) in domači »kapitalistični gospodi«. Šele ko je Nemčija 22. junija 1941 napadla SZ, je ta stopila na stran zahodnih zaveznikov. Iz Moskve pa je prišla direktiva vsem komunističnim partijam, da morajo slediti preobratu. Takrat je tudi partija v Sloveniji nekoliko spremenila svoje cilje, v ospredje je stopil boj proti fašizmu in PIF se je preimenovala v Osvobodilno fronto (OF). Njen dejanski cilj je bil od vsega začetka prevzem oblasti po koncu vojne. Še leta 1944 je Edvard Kardelj, glavni ideolog Komunistične partije Jugoslavije in član Centralnega komiteja, na Rogu predaval, da je bila vojna med Anglijo in Nemčijo med leti 1939 in 1941 imperialistična, torej krivična. Pravična je postala šele, ko je Hitler napadel SZ in se je ta postavila na stran zahodnih zaveznikov. V socialistični republiki Sloveniji so

22. julij praznovali kot dan vseslovenske vstaje proti okupatorju, a to je bil enako kot 27. april umetno skonstruiran politični mit. Tudi na ta dan leta 1941 ni bilo nobene vstaje, le neki slovenski komunist je obstrelil slovenskega orožnika.

Od jeseni 1941 naprej se v Sloveniji razvija še druga raven dogajanja: poleg okupacije in odpora proti njej sta tu še komunistična revolucija ter protikomunistični odpor, ki so ga vodili predvsem predstavniki legalnih predvojnih strank. Torej je vzporedno z vojno tujih sil proti Jugoslaviji in s tem tudi proti slovenskemu ljudstvu izbruhnila še državljanska vojna Slovencev proti Slovencem. Že leta 1940 je na partijski konferenci v Zagrebu glavni ideolog KPJ in član Centralnega komiteja KPJ Edvard Kardelj napovedal, da bodo komunisti šli v upor samo, če bodo lahko izpeljali revolucijo in seveda če bo to v interesu SZ. Komunistom je bilo prizadevanje za izključno oblast pomembnejše od vsakega boja proti okupatorju. Večina Slovencev je bila proti okupatorjem sovražno razpoložena ali jih je vsaj odklanjala. Misel o zbirališču odpora je zato najprej padla na plodna tla. KP se je vsaj v začetku z razširjeno osnovo OF, sama je imela premalo članov, skrila za zelo priljubljeno idejo osvoboditve.

16. septembra 1941 pa je Vrhovni plenum OF sprejel dva usodna odloka: odlok o preimenovanju Vrhovnega plenuma v Slovenski narodni osvobodilni odbor (SNOO) in zaščitni odlok. Vrhovni plenum je v 2. členu odloka o preimenovanju monopoliziral upor in vsakogar, ki je deloval izven OF, četudi proti okupatorju, razglasil za izdajalca. Za to ni imel nobenega pooblastila ljudi, komunistična partija, ki je prevladovala v OF, pa je bila pred vojno ilegalna stranka. Vsekakor je bilo ustanavljanje organizacije, kot je bila OF, legitimno, ne pa odrekanje iste pravice drugim političnim strankam in družbenim skupinam. Prilaščanje monopola oziroma izključne pravice OF do odpora je zastrupilo ozračje med Slovenci v času, ko bi bilo proti okupatorju nujno združevanje vseh sil – tako socialističnih, kot krščanskih in liberalnih. Zaščitni odlok pa je uvajal strog disciplinski in kazenski sistem ter s tem postavil temelj t. i. »revolucionarnega sodstva« vse do Uredbe Vrhovnega štaba NOV in POJ 24. maja 1944 o vojaških sodiščih, ki je stopila v veljavo 30. avgusta 1944 in je veljala tudi po vojni. Ustvaril je pogoje, da so z očitkom »izdaje« umorili in terorizirali tiste, ki se niso podvrgli ravnanju OF. Pri tem je bilo vseeno, ali so dejansko sodelovali z okupatorjem ali pa ravno nasprotno, (izven OF) delovali proti njemu. Že med vojno so tako umorili mnoge zavedne Slovence.

Kljub temu da je leto 1945 Sloveniji (oz. Jugoslaviji) prineslo konec druge svetovne vojne, o pravi osvoboditvi ne moremo govoriti, ker ta predpostavlja ne samo konec fašistične in nacistične okupacije, temveč tudi da novo stanje prinaša resnično svobodo. O dejanski svobodi pa lahko govorimo samo, če so izpolnjeni določeni predpogoji. To pomeni svobodne in tajne volitve, dosledna ločitev treh vej oblasti (zakonodajne, izvršne in sodne) ter svoboda govora, kar predpostavlja tudi večstrankarski politični sistem. Dejstvo je sicer, da so zvezne sile premagale fašizem in nacizem in so okupatorske sile zato zapustile deželo. Ampak v nasprotju z zahodom, Slovenija v nadaljevanju ni dobila svobodnega demokratičnega sistema, kot so si to predstavljale medvojne tradicionalne stranke, ki so se spomladi leta 1942 združile v Slovensko zavezo, že jeseni 1941 pa sklenile konsenz v t. i. »Londonskih točkah«. Zmaga nad fašizmom in nacizmom maja 1945 Sloveniji dejansko ni prinesla konca

nasilja, sledil je le druge vrste totalitarni režim, ki je ostal na oblasti vse do osamosvojitve. Spremljevalci novega komunističnega družbenega reda so bili težka in pogosto kruta merjenja moči, hude kršitve človekovih in državljanskih pravic, kazenske akcije, maščevanja, predvsem pa brezobzirno zmagovalno sodstvo in prevejani poskusi razširitve oblasti.

Enega najtemnejših poglavij v tem odseku slovenske zgodovine predstavlja usoda slovenskih domobrancev, ki so bili, če se jim je uspelo rešiti se na območje britanske cone na Koroškem, vrnjeni komunistični Jugoslaviji. Ob tem se v Sloveniji trdovratno ohranja mit, ki ga razširjajo nekateri zgodovinarji, pravniki, politologi in novinarji, da je treba pravno podlago za izročitev jugoslovanskih beguncev na Koroškem leta 1945 Titovim enotam iskati na vojni konferenci velikih treh na Jalti februarja 1945. Čeprav so zavezniki na Jalti govorili o Jugoslaviji, niso govorili o repatriaciji jugoslovanskih beguncev, temveč le o uveljavitvi sporazuma Tito-Šubašić, podpisanega na otoku Vis 16. junija 1944. Ključno vprašanje, ki si ga moramo postaviti, je, zakaj so Britanci jugoslovanski armadi izročili domobrance, Hrvate ter srbske in slovenske četnike iz zasedbene cone na Koroškem, ne pa tudi tistih, ki so pobegnili v britansko zasedbeno cono v Italiji. Več kot očitno je, da moramo odgovor na to vprašanje iskati v specifičnih razmerah na Koroškem. Odločilni za izročitev maja 1945 so bili pogajanja med britansko in jugoslovansko vojsko na Koroškem ter 19. in 20. maja sklenjeni sporazumi s tretjo in četrto jugoslovansko armado. Jugoslovanske enote so nato zapustile Koroško, vojni ujetniki, ki bi sicer morali biti zaščiteni v skladu z mednarodnim pravom, pa so bili prisilno predani Titovi vojski. Da se jim ne bi uprli, so jih nalagali. Obvestili so jih namreč, da jih bodo preselili v drugo britansko taborišče v Italiji (v Palmanovi). Niso jih poučili niti o pravicah, ki so jih po ženevski konvenciji kot vojni ujetniki imeli. Za veliko večino izročenih je to pomenilo gotovo smrt. Še danes pa jim odrekajo celo pravico do groba.

Po koncu vojne je sledilo precej odkrito in surovo preganjanje vseh ideoloških nasprotnikov, predvsem Katoliške Cerkve kot inštitucije ter njenih predstavnikov in odkritih vernikov. Do konca januarja 1946 so umorili 15.000 Slovencev. Sledile so hišne preiskave, množične aretacije in politični sodni procesi, brisanje z volilnih list, odvzemi premoženja itd. V skladu s celotnim strateškim načrtom je bilo sodstvo orodje politike, kar vsekakor nasprotuje načelu delitve oblasti. Prvi politični procesi so bili že julija in avgusta na vojaških sodiščih ter na Sodišču narodne časti. Sodišče narodne časti je bilo izredno civilno sodišče, ki je bilo ustanovljeno 5. junija 1945 z namenom, da sodi »narodnim sovražnikom« za prestopke (kazniva dejanja), ki jih ni bilo moč soditi po Uredbi o vojaških sodiščih, ukinjeno je bilo 25. avgusta 1945. Redna civilna sodišča so začela delovati šele sredi septembra 1945. Pravniki, ki so zagovarjali revolucionarno pravo, se niso sklicevali na zakone, svoje trditve so utemeljevati z neko ideološko obarvano moralo. Veriga teh sodnih postopkov se je začela že oktobra 1943 s »Kočevskim procesom« – na izrednem nezakonitem sodišču, ker komunistična Jugoslavija takrat še ni obstajala –, poleg mnogih drugih je nadaljevala proces proti pisatelju Narteju Velikonji, božični proces, proces proti Rupniku, Rožmanu in soobtoženim (1946), proces proti Stanislavu Leniču in soobtoženim, Nagodetov proces (1947),

proces proti Mirku Bitencu in obtoženim (1948), dachauskimi procesi (1948 in 1949).

Pri vseh teh procesih (z izjemo dachauskih) so na zatožni klopi povsem namerno sedeli popolnoma raznoliki obtoženci, ki pogosto med seboj niso imeli ničesar skupnega, jih je pa bremenila ista splošna obtožba. Subjektivne krivde niti niso iskali, izid procesov je bil že vnaprej določen. Posebnost povojnega sodstva je bila tudi vloga politične tajne policije Ozne oziroma Udbe, ki si je do leta 1951, ko je bil sprejet nov Kazenski zakonik, prisvojila tudi kazensko preiskavo. Po potrebi je izvedla selekcijo gradiva in izločila razbremenilno gradivo, včasih pa gradivo tudi potvarjala. Revolucionarno sodstvo je imelo še druge posebnosti, na primer ustanovo sodnikov laikov, izvajale so se čistke v vrstah sodnikov ter odvetnikov itd. Do padca komunističnega sistema je bilo, kot izpostavlja zgodovinar Milko Mikola, okoli 16.000 političnih obsojencev, političnih zapornikov pa 25.000, še leta 1985 kar 113.

Leta 1991 se je končno uresničila zahteva po Združeni Sloveniji, ki so jo že leta 1848 postavili slovenski katoliški intelektualci in politiki, pripadniki slovenskega narodnega gibanja v habsburški monarhiji. Seveda se za časa monarhije niso zavzemali za samostojno Slovenijo, ampak za avtonomno enoto znotraj monarhije. Eden najbolj gorečih podpornikov ideje Združene Slovenije v 20. stoletju je bil slovenski duhovnik prof. dr. Lambert Ehrlich, ki je izpostavil predvsem geopolitično lego Slovenije sredi Evrope. V posebni spomenici *Slovenski problem* je predstavil svojo vizijo Združene Slovenije. Bil je prvi, ki se je zavzemal za samostojno demokratično slovensko državo, nekakšno »pravo Švico Vzhodne Evrope«, ki bi temeljila na koreninah slovenske tradicije. Slovenski narod naj bi se po vojni odločil, kako naj živi.

Tukaj pa se spet srečamo z novim mitom, ki ga zagovarjajo trenutni vladajoči pa tudi nekateri zgodovinarji in Zveza borcev, namreč da so se OF in partizani med drugo svetovno bojevali za samostojno slovensko državo. Prav zaradi tega, ker je bil nasprotnik komunistične ideologije in je ogrožal njihove načrte, je Ehrlicha 26. maja 1942 na Streliški cesti v Ljubljani na zahtevo partijskega vodstva umorila VOS.

26. junija 1991 je bila sprejeta temeljna ustavna listina (TUL), s katero je bila proglašena samostojna in neodvisna Republika Slovenije, ki temelji na izraženi volji državljanov na plebiscitu, 23. decembra 1990. V preambuli je poudarek na tem, da SFRJ ni delovala kot pravna država in da so se v njej hudo kršile človekove in tudi nacionalne pravice. Kot je Ustavno sodišče leta 2011 zapisalo, se je Slovenija zavezala drugim vrednotam: *Človekovo dostojanstvo je v središču ustavnega reda Republike Slovenije … Drugače kot nekdanja SFRJ je Republika Slovenija država, katere ustavna ureditev izhaja iz načela spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Človekovo dostojanstvo je temeljna vrednota, ki prežema ves pravni red in ima zato tudi objektivni pomen pri delovanju oblasti, tako v konkretnih postopkih, kot tudi pri sprejemanju predpisov … Republika Slovenija zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na njenem ozemlju, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z Ustavo in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami* (odločba US v zadevi Titova cesta (št. U-I-109/10)).

Urban Šifrar

PESMI

tako imaš mrzle dlani

da ti bodo odpadle
kot da so sneg
v kočevsko jezero
tihi medvedi jih bodo
prišli pobrat
in jih nesli domov
kjer medvedke v brlogih
vse zašijejo
z belo volno
belih žená

Božja boš

Večno po Sternenu

Sedela si na lesu v
sobi iz stare Ljubljane
s svetlobo namesto sten
soncem namesto zraka
tam sva znala bivati
brez časa in nesmisla
in hlač in sploh vsega.

Ostanek življenja
me ne vznemirja več
samo spomin
na tisto luč.

V čitalnici

oblaki hočejo peti jeseni
sive korale
vsem oknom, zastrtim
s kadilom in tankim
pramenom mokrote
mokre luči
utripajo vate
in vlečejo noč
v telo
tebe v noč
ti pa nočeš

Na grad

daj vzemi
v svoje deževne roke
mojo težo
večja je kot misliš
prebedna
za tako lepe roke
spusti v lužo
poklekni pod drevo
v ovelih črvih
in spi v listju
deset let
umij dragulj
z oči
potem pa
spet potežkaj

O poeziji Urbana Šifrarja

Mistična poezija je širok krovni pojem, ki zajema mnoge (pod)zvrsti različnih religioznih tradicij, hkrati pa verjetno ena najstarejših oblik poezije, ki jih poznamo. V biblični tradiciji jo predstavljajo predvsem *Psalmi* in *Visoka pesem*, v kasnejši krščanski tradiciji ima številne predstavnike, med katerimi izstopajo srednjeveški mistični svetniki kot denimo sv. Hildegarda iz Bingna, sv. Tomaž Akvinski, sv. Terezija Avilska, sv. Janez od Križa, sv. Frančišek Asiški, v novejšem obdobju pa recimo Thomas Merton in celo sveti papež Janez Pavel II. Izjemno bogate mistične pesniške tradicije najdemo tudi v judovstvu, islamu, hinduizmu in zoroastrstvu.

Mistično pesništvo je na neki način točka, ki presega konfesionalno ločenost posamičnih religioznih tradicij, saj nagovarja najbolj neizgovorljivi del človekove izkušnje božjega. V ospredje tako stopajo bogate pesniške podobe, ki skozi čutno izkušnjo človekovega bivanja nagovarjajo njegovo nadčutno substanco, hkrati pa nagovarjajo odnos med človekom in njegovim Bogom. Ker gre za odnos iskalca do izvira ljubezni, te pesmi velikokrat zajemajo iz postopov, ki so tipični za ljubezensko (celo erotično) poezijo, ki pa jo transcendirajo onkraj zgolj fizično-psihološke izkušnje.

Pesmi Urbana Šifrarja, študenta slovenistike in člana uredniškega odbora *Slovenskega časa*, se nedvomno uvrščajo v zgoraj opisano pesniško tradicijo. Ena njihovih največjih odlik je vpeljava sodobne govorice in pesniških sredstev v tisočletno tradicijo. Avtorji tovrstne poezije velikokrat namreč zmotno podležejo misli, da morajo pesmi ohranjati tudi tradicionalno formo in celo arhaično sintakso, kar preprosto ni res. Jezik je živ organizem in nagovarjanje božjega je z današnjo govorico lahko za današnji trenutek kvečjemu bolj učinkovito kot z nekim minulim jezikom. Šifrarjeve podobe so sveže in izvirne, a preproste, plastične ter hkrati dovolj prepustne, da lahko skoznje zaslutimo šepet neke druge govorice. Pesmi dodatno razpira neuporaba ločil in kratki, poantirani, vendar široko razprti zaključki.

Za objavo smo izbrali najbolj uspele pesmi. Druge se včasih še zataknejo v kakšnih nepotrebnih arhaičnih postopih (denimo inverziji, s katero poskuša avtor zasledovati določen ritem) ali besedišču, nekoliko padejo tudi pesmi, ki hočejo ostajati preveč komentar določenih ideološko obremenjenih tem. Avtorju priporočamo, da razvija svoj edinstveni stil, s katerim v sodobni govorici in s sodobnimi postopi ohranja pomembno pesniško tradicijo, pri tem pa mu bo gotovo v veselje tudi prebiranje zbirk sodobnih mojstrov mistične pozije, recimo Braneta Senegačnika, Maka Dizdarja in Thomasa Mertona, nedvomno največjega mističnega pesnika v zadnjem stoletju.

Foto: osebni arhiv

Urban Šifrar se je rodil 17. 12. 2002 v Ljubljani in obiskoval osnovno šolo Louisa Adamiča Grosuplje, ki je ob koncu šolanja založila tudi njegovo pesniško zbirko *Zvezdogledi*. Šolanje je nadaljeval na Gimnaziji Želimlje in Konservatoriju za glasbo in balet Ljubljana, kjer je igral klarinet ter se udejstvoval predvsem v glasbenih vodah. Obenem je nadaljeval s pisanjem, njegove pesmi so bile objavljene v reviji *Apokalipsa*, za filozofski esej pa je leta 2021 prejel prvo nagrado na natečaju Slovenske matice za mlade. Po srednji šoli se je vpisal na študij slovenistike in klasične filologije (grškega jezika, književnosti in kulture) na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer trenutno zaključuje diplomsko nalogo iz poezije in življenja p. Benvenuta Crobatha. Na pesniškem natečaju ob 160-letnici Slovenske matice je prejel tretjo nagrado v kategoriji študentje, deluje pa tudi kot novinar, kolumnist in urednik; za portale, revije oz. televizijske programe *Domovina*, *Časnik*, *Družina*, *Slovenski čas* in Planet TV je v zadnjih petih letih pripravil več kot dvesto komentarjev, prispevkov, intervjujev idr. Kot prostovoljec je aktiven pri zavodu Katoliška mladina.

Erika Fornazaric

DROBCI

poljska žalostna
(Małgorzati D. in njeni zgodbi)

med brezami
stopinje
na stopinjah
bel pepel

sneg se kruši
krikne pod podplati
v nemem jutru
daljši izdih spuhti

mraz brez zarje
večno brez zatona
žica ob žici
okostenele opeke

premalo zebe
lahko čutim
težo

breze stokajo
če se ob njih sprehaja
človek
ki ne pomni
ki zameša
stare in nove žrtve

svinčeno jezero
led
prežet s pepelom

tam med brezami
srnjaki
obris prividov

drobim še zadnje odtise

senhal

na strmi
vijugasti strugi
na slanih brodovih
si nudiva oporo
od varne mladosti
do zvezkov in trmastih knjig
(tvoja lepo okrogla pisava)

preštjem na svojih
tvoje sive lase
nama ni treba posebnih frizur
da se pogovor
žametno izteče
(le zgodbe brez konca in kraja)

za hip pozabíva
vsakdanje zadeve
kot bi še včeraj
prihiteli na pomol
kjer je čakala burja
in kuštrala naše strani

težko

hruška se pretvarja
da je jabolko
menjala je obleko
obliko
vonj
se skotalila
vse do drugega drevesa

težko
se bo pretvarjala
jeseni
hruške drugače gnijejo
bronasto kraljevo rumenijo

tok

bom preplavala strugo
s počasnimi zamahi
vmes bom počivala
in vdihnila
enkrat sonce
drugič oblake
bom šivala
od sence do sence
obalnih dreves
v globokih odmorih
in se počasi vrnila

vodo bom vzela s seboj
in za spomin
vse liste
na rečni gladini

drobci III

ponotranjila sem
vsako srečanje
kot razgled
na obličje
na naglas
pejsaž v narečju
ki me nagovarja

stoletne knjige
z usnjeno platnico
in vgravirano šifro
skupnih prednikov
so portal v znano
in neznano zatišje

dišijo po kadilu
črnilu in vlagi
enkratnem srečanju
zapleteni zgodovini

srečala sem

ljubezen
piše se
tišina

migetava bilka
v sončnem vetriču
neslišno šumenje
rožnatih lističev

netopirji v ozkem krogu
letijo pianissimo
večerni odgovor
se izpolni
najtišje

Erika Fornazaric je doma iz Trsta, kjer poučuje italijanski jezik in literaturo na slovenskem liceju. Doštudirala je iz italijanistike in slovenske literarne zgodovine. Za njeno literarno ustvarjanje je značilna dvojezičnost, saj so že v njenem pesniškem prvencu *iz vetra in sanj* ∞ *di vento e di sogni* (GMD 2021) objavljene originalne pesmi v obeh jezikih. Leta 2024 je izšla njena druga pesniška zbirka *Originali* (GMD in qudulibri). Občasno se ukvarja tudi s prevajanjem. Njeni verzi so že bili nagrajeni tako v Sloveniji kot v Italiji, kjer ima svoje geslo v enciklopediji sodobnih pesnikov.

M. Luzi 2022

Foto: osebni arhiv

Mirana Likar

Wayfarer

Zajtrkujeta. Prišla sta ponoči. Navajata se na Brooklyn. Na vročino, ki že zjutraj puhti iz asfalta. Na preglasno klimatsko napravo. Na požarne stopnice, ki delijo kuhinjsko okno na pol. Lahko zlezeva na podest in sediva na njih kot moja najljubša knjižna junakinja iz otroštva, Francie Nolan, reče ona. Takrat si nisem mogla misliti, kaj so požarne stopnice, a zdele so se mi nekaj imenitnega, saj se je nanje dalo pobegniti pred vsiljivim moškim ali pijanim očetom. Požarne stopnice vodijo na mirne vrtove v pravokotniku stanovanjskih hiš, ki s pročelji gledajo na vroče ulice. Ob tej jutranji uri na vrtovih ni nikogar.

In nadaljuje: na najini ulici se je rodila Betty Smith. Takrat je bila to revna ulica. Cel predel je bil siromašen. Njen roman *Drevo raste v Brooklynu* je bil v nekem drugem času, ki ga že zdavnaj ni več, moj rešilni čoln. Napisala je, da tod rastejo drevesa posebne vrste, ki lahko izkoristijo vsako razpoko v betonu in poženejo kvišku. Samo v šolo moraš hoditi in si tudi ti lahko kot brooklynsko drevo posebne vrste. Me poslušaš?

Dum, dum, se stresejo zidovi.

Nekateri vrtički so opremljeni z vrtnim pohištvom, na nekaterih raste zelenjava. Prihaja zvok z vrtov, se sprašuje on.

Zbirko Zenit je naročila moja mama, nadaljuje ona. Romani v njej so bili za odrasle, a meni so reševali otroštvo … *Ulica Ribjih konzerv*, *Zajtrk pri Tiffanyju*, *Ameriški sen* … Če ne bi bilo teh knjig … In se še spomni: v naši vaški knjižnici je bil sluzast knjižničar, ki je veljal za mirnega in vljudnega človeka, punčke pa smo vedele, da je navaden prasec. A smo se znale izogniti njegovim vsiljivim rokam in se vseeno dokopati do knjig …

Zajtrk na mizi je skromen, ker še nista utegnila v trgovino …

Če nas je šlo v knjižnico več skupaj, si ni upal … Imel je tri otroke in gluho ženo in je veljal za mirnega človeka …

Dum. Dum. Dum.

Torej, če nas je prišlo v knjižnico več, si ni …

Dam! Dam! Dam! Stene se stresajo. Od nekod prihajajo kovinski zvoki. Nekje spodaj nekdo z nečim buta po zidu. Zasliši se tuljenje človeka, ki napada. Ali se brani. Padajo udarci. Boj mora biti hud. Kriki naraščajo.

Srce ji bije, koža se ji naježi. Takih zvokov ne poznata. Nimata časa, da bi se spogledala, napeta sta. Ogrožena. Ovseni kosmiči jima iz želodca poskakujejo proti grlu.

Po prstih gre ona k vhodnim vratom. Odpre jih za drobno režo. Skoznjo priplava zbeganost, zato varnostne verižice ne sname. Na hodniku hudo zaudarja po travi. To sta zavohala že včeraj.

Spodaj se še vedno dogaja nekaj hudega. Bodo koga ubili? Aleluja, da je na vratih varnostna verižica.

Stene se stresajo. Adrenalin se razliva. Poklicati morava, mu reče zbegana …

Bo že kdo drug, jo zavrne. Ni treba nama! Midva nisva od tukaj. Koga bi pa ti sploh poklicala?

Ja, policijo, poskuša ona.

Pa poznaš njihovo številko?

Ne, ampak …

Morala bi poklicati, najbrž, a imata svoje načrte, danes gresta v Prospect Park in to butanje se njiju ne … Kaj pa če bo res kdo ubit? To res dobro pada … Ali kaj? A ju to, da nista od tu, odvezuje odgovornosti? Gledata se in mislita na prizore iz filmov. Za zaprtimi vrati se … Ja, marsikaj.

Na srečo v daljavi zaslišita sirene. Prihajajo. Rešili jih bodo. Jo bodo.

Oglasi se … Kaj je ta zvok? Je zvonec? Njun zvonec? Imata zvonec? V njunem najbrž mora biti tudi zvonec. Kdo zvoni? Zakaj ravno pri njiju? Prišla sta ponoči. Kje? Je treba pritisniti kakšno tipko?

Pejd pogledat na sprednje okno, ji reče. V spalnico. Očitno zvonijo spodaj.

Pod oknom je pred hišnimi vrati modra gruča uniform. Po zunanjem stopnišču so policisti razporejeni v parih, rahlo sklonjeni, spomnijo jo na ameriški nogomet. V napadalnem položaju so. Z okna vidi modre kape, zlate značke, pištole. Za njihovimi hrbti rotirajo luči modrih in belih policijskih avtomobilov, parkiranih ob pločniku. NYPD NYPD NYPD. V daljavi iz neznanega sveta prihajajo nove sirene.

Nekaj je v hiši, javskne navzdol.

Kape s ščitniki in obrazi pogledajo gor k njej. Odprite, vpijejo. Odprite!

Nisem od tu, ne vem, kako, se brani, ker res ne ve, kako se odpirajo hišna vrata. Ali pričakujejo, da bo šla dol, do vhodnih vrat? Mimo tistega stanovanja, kjer so nekoga ravnokar ubili ali vsaj resno poškodovali?

Domofon, vpijejo, domofon. Poskusite odpret z domofonom.

Domofon vpije proti kuhinji, domofon imava. Čakaj, vpije on, grem gledat. A tudi drugi v hiši očitno imajo domofon, ker se vrata spodaj odprejo in kakšnih dvajset policistov steče v stavbo in po lesenih stopnicah navzgor. V stanovanju slišita kratka rezka oglata, a rešilna povelja.

Pred vhod pripeljeta dva ogromna rešilca. Skoraj tovornjaka.

Pejd zdaj z okna, zahteva on. Saj ni nič, poveljuje iz kuhinje. In: si videla, v petih minutah so prišli. Stvari se same uredijo. Nekdo je poklical. Res ni treba, da vedno vse urejaš ti.

Slišita, kako policisti butajo po vratih. Nekje spodaj vpijejo, odprite vrata, odprite vrata, policija.

Potem vse potihne. Policisti, ki so ostali na zunanjih stopnicah in na ulici si začno popravljati kape in pasove. Tiho se pogovarjajo in se prestopajo.

Intervencija poteka.

Pa pejd že dol z okna, ji naroča. Greva na podzemno. Še karte si morava uredit. Kaj čva zdaj tukaj. A maš spisek za v trgovino?

Misliš, je v dvomih ona. A se ti zdi, da naju bodo kar tako pustili hodit po hiši? Po hodniku mimo … Tam, kjer se pač dogaja? A bi počakala? Dokler se ne razreši? Misliš, da smeva iti iz hiše? Kaj pa, če naju bodo zadržali? Če bodo hoteli priče? Če je bilo kaj resnega? Boš ti govoril? Tvoja angleščina je boljša. Si le mel Poharco …

Še vedno stoji ob oknu in gleda dol na ulico.

Pa pejd že z okna, je tečen. Ali pa se vsaj malo skrij, predlaga. Rad bi šel ven, rad bi se rešil neprijetnosti, zapletov, a tega ne reče, a ona to ve.

Nerada se odtrga od okna, pa le zato, ker upa, da bo na stopnišču videla in izvedela kaj več. Vzameta nujne stvari, denarnica, telefon, ključi, in gresta na pohod.

Neslišna sta. Pazita, da deske na stopnišču ne bi škripale. Tudi policisti na hodniku spodaj so čisto tihi. Čakajo. Za vrati stanovanja številka 33 se slišijo glasovi. Nekdo pripoveduje, nekdo sprašuje, nekdo odgovarja. Besede lovi vsa hiša. Policisti na hodniku, onadva, ljudje v stanovanjih, stare deske tal … Modre uniforme se pred triintridestko tiho razmaknejo, da gresta mimo. Za njima se spet staknejo. Eden od policistov se jima nasmehne.

Na ulici pred hišo postavajo ljudje. Iz mezanina je prišel moški. Sprašuje, kaj se godi. Čakajoči odkimavajo. Ne vedo. Skomigajo. Tiho si izmenjavajo besede.

On se hoče med radovednimi pogledi pretakniti na postajo podzemne. Nameni se po ulici. Ona pa se ustavi. Nje podzemna in park ne zanimata več tako zelo. Ona bi rada vedela in videla druge stvari. Stvari, ki so se zgodile v hiši, ki je mogoče podobna tisti od Betty Smith, v hiši s požarnimi stopnicami, na katerih lahko sediš in bereš in gledaš na vrtove spodaj. Zanima jo, kaj se je zgodilo na ulici, ki jo pozna iz otroštva. Ki je nad njo lebdel njen otroški obraz. Takrat ni mogla vedeti, da bo nekoč stala na njej. Zdaj je prispela. Kje si bila, jo sprašuje ulica.

Pa ne moreš tukaj stat in gledat, ji prigovarja on. Pejd, greva vsaj v tisti lokal. Na kavo. Ali nekaj. Piše, da imajo zajtrke. Na kakšen krof, lačen sem še. Pokaže k mizam na pločniku na drugi strani ulice.

Ne, ona noče. Sploh ne. Lahko greš sam, mu reče. Njej je predaleč. In rešilca bi ji zakrila pogled.

Po ulici pride stara gospa. Kratki lasje, sončna očala, bermude. Kaj se je zgodilo, jo vpraša. Pove, da ne ve. Da so se tepli. Mogoče. Ali nekaj podobnega. Da so se stene tresle. Ah, reče gospa, tu je zdaj vedno nekaj. Včeraj se je v tem križišču nekdo zaletel, visel je skozi avtomobilsko okno, mogoče zadrogiran, mogoče zaradi zračne blazine. To je zdaj čisto drugačna soseska. Prej smo se vsi poznali, otroci so se igrali na ulici, bil je mir. Zdaj so se naselili novi, nihče nikogar več ne pozna, ni več, kot je bilo, žalostno je. Res žalostno. Je nevarno, vpraša ona. Zame ne, odreže gospa. Od kod pa sta vidva? Ve, kje je Slovenija. Pozna Melanijo. Očitno dobro pozna to »vašo« Melanijo. Očitno jo poznajo bolj ali manj vsi. Tudi taksist včeraj je omenjal Melanijo. Enako kot gospa v bermudah: brez navdušenja. A vseeno vljudno. Nastane zadregica. Ona ne ve, ali bi morala Melanijo branit, pa le zato, ker je Slovenka in ker je tole Amerika. On molči.

Gospa jo spravi iz zagate. Če sta tujca, se zavzame, in če stanujeta tukaj, morata danes nujno k Italijanom. Danes se začne njihov festival, kaže nekam naprej in levo. Krasna procesija bo. Giglio Feast. Vsi Italijani bodo na ulicah, različne prireditve bodo, vrtiljaki, hrana, in procesija. Saj sta gledala *Botra*? Pokimata. No, to. To morata videti. In že je ni.

Med tem eno reševalno vozilo odpelje. Ženska iz drugega kadi naslonjena na avtomobilska vrata. Šofer je očitno za volanom. Pripravljen. V roki ima

ženska telefon, v ušesu slušalko. Vsako vlakno oranžne uniforme je videti na svojem mestu. In pod uniformo je, popolnoma očitno, na svojem mestu tudi vsako vlakno njenega telesa. Čaka v pripravljenosti.

Pa pejd, greva že, saj ni nič za videt, ji on ne da miru.

Ona gre k reševalki. Tujka sem, ji reče. Ko se je začelo, sem bila v hiši. Koga bi morala poklicati? Je bil *big fajt*, zanima reševalko. *Big*, ji odgovori. Drugič pokličite 911 svetuje reševalka. Kaj se je zgodilo, opogumljena vpraša ona. Nič resnega, jo odločno in rutinsko in navajeno na protokole odpravi ženska v oranžnem. Po njeni drži ve, da je pogovora konec, četudi se še začel ni.

Pusti jo, no, pejd, greva spet gor, boš gledala z okna, jo hoče prepričati on. Ampak ona se je vkopala. Na stranišče moram, jo prepričuje on.

Ti kar, jaz te bom počakala tukaj, se ne da ona. Gleda za njim, ko odhaja.

Policisti, ki so stali pred hišo, začno sedati v avtomobile. Avtomobili odpeljejo. Iz hiše pridejo drugi policisti. Tudi ti sedejo v avtomobile. Tudi oni se odpeljejo. Napetost za trenutek upade. Pred hišo stoji le še en policijski avtomobil. Policista ob njem čakata. Odprla sta sprednja in zadnja vrata in govorita v slušalko. Eden gre do hišnih vrat in se prepriča, ali so res odprta na stežaj. Vrne se k avtomobilu. Pričakovanje ulice spet naraste.

Na ulico stopita dva policista. Vodita žensko. Roki ima vklenjeni na hrbtu. Srednje visoka je, svetlolasa, pusta, belopolta, lasje do ramen, stara mora biti nekaj čez trideset. Vitka. Nežna? Oblečena je v dolgočasno rožasto obleko, na nogah ima japanke. Pogled ji zastirajo sončna očala, vsakdo lahko prepozna model, Ray Ban Wayfarer. Ona pomisli na *Zajtrk pri Tiffanyju*. Na *Holly Golightley*. Policist položi roko na Hollyno teme, da skloni glavo, in jo potisne na zadnji sedež. Sede poleg nje. Na drugi strani poleg nje sede drugi policist. Vrata avtomobila se zaprejo, počasi drsi avto vzdolž pločnika, policisti gledajo naprej, ženska s sončnimi očali na zadnjem sedežu pa pogleda vse, hišo, ulico, ljudi z nevidnim pogledom, ki lahko da ne vidi ničesar ali pa vidi vse.

In predstava še ni končana, pred hišo je ostalo še eno reševalno vozilo in ob njem reševalka, ki kadi. Odvrže cigareto in v telefon reče, naj zdaj pride, pripravljeni smo. Minute se kopičijo. Hišna vrata so še vedno odprta na stežaj. Potem skoznje stopi belopolt moški. Visok. V karirasti srajci, kratkih hlačah in supergah. Sklanja glavo. A kljub temu vidijo. Obraz – stolčen. Oči – podplute. Roke in noge – v modricah. Gleda v tla. Umika pogled. V ranjenih rokah ima šop formularjev. Reševalka jih pregleda, jih nekaj vzame in začne spraševati. Nimata se kam skriti, le za neko drevesce se malce umakneta. Moški šepetaje odgovarja. Reševalka zapisuje. Ko poškodovan podpiše nekaj listov, mu odpre zadnja vrata. Moški se povzpne v vozilo. Uleže se na belo posteljo. V miru in mraku bo zaprl uboge ali preklete oči.

Reševalno vozilo odpelje.

Ljudje se začno razhajati.

Ona čaka.

A greva zdaj k Italijanom, ji reče on, ko pride spet dol. Kaj je bilo, jo sprašuje. Kaj si izvedela? Kaj si videla?

Ujeti skuša njeno roko.

Ne vem, reče ona, nič ni bilo. Odmakne dlan.

Ko gresta mimo drevesa, pod katerim sta stala reševalka in pretepeni moški, vidita, da drevesce poganja iz razpoke v tlaku. Nobene prave sence še ne daje. Ni še dovolj visoko.

A mi ne boš povedala, sprašuje on.

Ona molči.

Italijansko slavje naju čaka, reče potem.

O avtorici

Foto: Ana Pavletič

Mirana Likar se je rodila v Novem mestu. Mladost je preživljala v Kostanjevici na Krki. V srednjo šolo je hodila v Novem mestu in v Ljubljani, kjer je tudi diplomirala na Filozofski fakulteti. Najprej je študirala slovenščino, potem pa še bibliotekarstvo. Je poročena in ima dva odrasla otroka. Sprva je delala v knjižnici, kasneje je poučevala, še pozneje pa začela pisati.

Njena prva knjiga kratkih zgodb, *Sobotne zgodbe*, je pri Cankarjevi založbi izšla leta 2009. Bila je nominirana za nagrado fabula in za prvenec leta. Objavlja v vseh slovenskih literarnih medijih.

Sledile so ji še tri zbirke kratkih zgodb (*Sedem besed*, Lud Literatura, *Glasovi*, Modrijan, *Ženska hiša*, Goga – nominirana za Cankarjevo nagrado 2003), kratek roman (*Bibavica*, Modrijan) in romana (*Babuškin kovček*, Modrijan, ter *Pripovedovalec* – 2021 nominiran za nagrado kresnik, Cankarjevo nagrado in nagrado mira).

Za svoje kratke zgodbe je prejela številne nagrade (nagrado Sodobnosti, Airbeletrine, radia Ars, foruma Tomizza, mlade Urške ...). Njena kratka proza se uvršča v domače in tuje antologije.

Vodi dva bralna kluba, enega v njeni Kostanjevici in enega v Ljubljani. Deluje kot mentorica na literarnih delavnicah. Branje, potovanja, likovna umetnost in srečevanja z ljudmi so nenehen vir njenega pisateljskega navdiha.

Tina Arnuš Pupis

Retrospektiva (neke) pisateljske poti

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Eno izmed vprašanj, ki mi jih pogosto zastavljajo bodisi bralci ali zgolj naključni sogovorniki se glasi: »Kako postati pisatelj?« Ob tem se vsakokrat znajdem v zagati, kajti že sama opredelitev kriterijev, ki določajo, kdo sploh je oziroma ni »pravi« pisatelj, je precej izmuzljive narave. Sodeč po izkopaninah lastne preteklosti, bi namreč lahko trdila, da so moji prvi zametki pisateljevanja vzniknili že v predšolskem obdobju. O tem priča dokaj dobro ohranjen listič z logotipom *Yugotours*, na katerem se nahajajo otroško (ne)posrečeni verzi: *»Jast sem mravlja, ime mi je Pavla, jast sem krt, ki vrta vrt ...«*. Vzporedno s tovrstnimi podvigi se je intenzivno odvijal tudi razvoj v gorečo bralko. Čeprav moj spomin, v očitnem navzkrižju z rezultati sodobnih bralnih raziskav, ne zajema nikakršnih idiličnih podob skupnega družinskega branja, pravljic za lahko noč in podobnih reči, sem si bralske čevlje nadela že zelo zgodaj. Zato, da sem (si) lahko brala sama. Kajti v našem skromnem, dobrih štirideset kvadratnih metrov velikem stanovanju, v katerem smo sobivali štirje družinski člani, so pomembno mesto zasedale vabljive, bogato založene in do zadnjega kotička zapolnjene knjižne police. Seveda se je na policah našlo tudi nekaj slikanic in otroških revij, vendar so mi ti čevlji kaj hitro postali pretesni. Zlasti ob odkritju enega izmed zame še vedno najbolj priljubljenih krajev – knjižnice. Prve samostojne bralne izbire so bile v veliki meri zaznamovane z naklonjenostjo do živali. Posegala sem po knjigah z živalskimi junaki, kot so *Ovčar Runo* pa *Beli očnjak* ... *Pika nogavička* me je v prvi vrsti navdušila prav zaradi posedovanja opice in konja, ob čemer se je vame za vselej zakoličila otroška želja po lastnem konju na verandi. Spomnim se tudi najstniških težav *Jadrana Krta* pa Mustrovih junakov *Zvitorepca, Trdonje in Lakotnika*, s pomočjo katerih sem odkrivala blagodejni doprinos žlahtnega humorja. Nekoliko kasneje pa sem, kdove iz kakšnega razloga, presedlala na misteriozne in strašljive knjižne vsebine. Med drugim sem se prebila skozi vse tedaj razpoložljive izvode slovitega »kralja grozljivk« Stephena Kinga, ki so sicer povzročili nekaj nespečnosti, a kakšnih hujših posledic tovrstnih bralnih izkušenj vendarle ni bilo čutiti. Ves ta čas me je spremljala tudi težnja po popisovanju raznovrstnih doživetij, ki sem jih pretopila v šolske spise ali pesmi, kasneje objavljene v šolskih glasilih.

A ob prevešanju otroštva v adolescenco, so se, vzlic trhlih temeljev samopodobe, pisateljske tendence za lep čas potuhnile. V ospredje se je namreč prerinil ponotranjeni glas: »Nisi dovolj dobra«. Tu in tam sem sicer iz silne notranje nuje izlila na papir kakšno pesem, namenjeno zgolj lastnim očem, za kaj več pa je vselej zmanjkalo poguma. So se pa zato, poleg bralskih, med tem kalile druge spretnosti in znanja, ki danes zagotovo pomembno vplivajo na moje literarno ustvarjanje. Zanimanje za raznolikost človeških notranjih svetov ter raziskovanje barvitosti vezi, ki jih tkemo med seboj, me je vodilo k študiju socialne pedagogike. Dolgoletne izkušnje z inštruiranjem matematike so prinesle dobrodošle uvide v spretnosti prevajanja abstraktnih vsebin v konkretne ter podajanja in prilagajanja vsebin tistemu na drugi strani – poslušalcu, sogovorniku, uporabniku. Nedvomno gre za veščine, ki znajo priti prav tudi pisatelju.

Nekje v začetku študijskih let sem se v želji po raziskovanju pisateljsko-bralskih odnosov za kratek čas pridružila zametkom slovenske blogosfere. Nastal je spletni dnevnik oziroma blog, skozi katerega sem lahko pod varnim okriljem anonimnosti vsaj v delni meri zadovoljila ustvarjalne tendence. Moje blogerske vsebine so bile zasnovane nekoliko ekscentrično, zaznamovane s parodijo na takratne družbene okoliščine in zabeljene z obilo šale na lasten račun. Odzivov bralcev na moje presenečenje ni manjkalo. Čeprav so segali vse od ogorčenosti do navdušenosti, me je ob spoznanju, kakšno moč ima pravzaprav pisana beseda in kakšno paleto občutkov in odzivov lahko v bralcih vzbudi, prevzela navdihujoča vznesenost. Še danes sem mnenja, da »slaba« literatura ni tista, ki bralca, zaradi morebitnega odstrtja slepih peg vznemiri, zbode, morda celo ujezi, temveč tista ki ga pusti povsem ravnodušnega. In odpiranje prostora za stik z bralcem ostaja eno izmed ključnih vodil mojega literarnega ustvarjanja.

Čisto zares pa je moja literarno-ustvarjalna žilica zaživela šele v letih moje zaposlitve v šolstvu. Ob prebiranju knjig učencem se je namreč počasi prebujala tista zakopana otroška težnja po ubesedovanju izkušenj, obarvanih s čarobnostjo domišljije. Žal je tisto obdobje zaznamoval tudi niz tragičnih dogodkov znotraj moje družine, ki pa je, kot vse težje življenjske preizkušnje, prinesel s seboj tudi nekaj kaleči semen svetlobe. Domišljija se je razplamtela v vse mogoče smeri, na srečo tudi v ustvarjalno, intenzivno preiskovanje in preobražanje lastnih globin pa je na dan naplavilo tudi vseskozi tlečo potrebo po literarnem udejstvovanju.

Zdi se, da nas življenje, našim željam in prizadevanjem navkljub, včasih vodi po nepredvidenih poteh, skozi skrivnostne meandre, polne raznovrstnih presenečenj. O enem izmed zanimivih, skorajda neverjetnih naključij govori tudi podatek, da si danes s predhodno omenjenim »kraljem grozljivk« deliva mesto na seznamu avtorjev ene izmed največjih ameriških založb *Simon & Schuster*.

S čim lahko torej odgovorim na vprašanje: »Kako postati pisatelj/-ica?« Pravzaprav še vedno nimam enoznačnega odgovora. Opisan niz pripetljajev nakazuje zgolj eno izmed možnih pisateljskih poti. Vendar lahko s skorajšnjo gotovostjo zatrdim, da obstaja skupni imenovalec vseh tovrstnih popotovanj: kontinuiteta ljubezni do knjig, branja in nenazadnje tudi do bralcev.

Mojiceja Bonte

Moj ustvarjalni svet

Živim, da ustvarjam. In ustvarjam, ker živim. Pišem in pripovedujem. Zgodbe. Vse drugo v mojem življenju služi temu namenu. Ker ne ustvarjam le zase, ampak tudi za druge, predvsem za najmlajše, čutim, da je moja odgovornost še toliko večja. Nenehno učenje in notranja transformacija sta nujni. A v zameno dobim eno samo veliko pustolovščino, ki se nikoli ne konča. Živim v vsaki zgodbi in vsaka zgodba živi v meni. Pljujem po razburkani reki domišljije, v spremstvu nevihte besed, ki se prerivajo druga čez drugo in zahtevajo, da postanejo zgodba.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

A vse se začne šele po nevihti. V zavetju samotnih poti. Takrat se zavem, da je za moj lahkotni korak poskrbelo na tisoče odtisov stopal, ki so pred menoj stopali po isti poti. In sem hvaležna. Takrat se zavem, da sem ranljiva in minljiva. Postanem ponižna. In se zavem, da se čudeži rojevajo le v največjih globinah srca. Postanem ljubezen. Tako zgradim most do tišine, ki spregovori. In navdih postane svetloba. Vse dileme in dvomi izginejo v ugotovitvi, da sem le most in ne vir ustvarjalnega procesa. Celo moj razum temu prikimava. Mar se zgodbe res porajajo ob globokem razumevanju šelestenja dreves, poplesavanja metuljev ali vonjev hišnih ljubljenčkov? Moj čustveni vrtiljak temu prikimava. Brez iskrenih čustev ne bi bilo iskrenih besed. Ali pa jih sploh ne bi bilo. Zato je proces ustvarjanja tudi proces izpostavljanja lastne ranljivosti v svetu, ki globokega občutenja in neracionalnosti ne odobrava. Kajti proces ustvarjanja ni samo pisanje in sedenje za mizo. Je vsakdanjost, prepletena z izkušnjami, podobami in zavedanjem, da vsaka sprememba v zaznavanju čustev vpliva na ustvarjanje in postaja del sleherne zgodbe.

Pred samim pisanjem se vsakič znova opomnim, da mi je zaupano odgovorno delo, ki ne zahteva le domišljije, ampak tudi ogromno znanja. Kajti pisanje za mladega bralca ne prenese neiskrenosti, sprenevedanja, moraliziranja ali predsodkov. Odpovedati se moram zapletenemu mehanizmu razmišljanja in dojemanja sveta in ga nadomestiti s preprostostjo otroka v sebi. Če tega ne bi storila, bi otroke pustila na cedilu. Kajti v pravljičnem obdobju otroci svet doživljajo skozi čustva in skupaj z izkušnjami oblikujejo ter bogatijo svoj notranji svet, ki bo vse življenje vplival na njihovo zaznavanje sveta, v katerem živijo.

In podpira jih neomajno zaupanje, da se bo zanje vedno vse dobro izteklo. In kadar se ne, verjamejo naprej. Ker verjamejo, da je vse prav tako, kot je. Tudi sama v to verjamem. Kot avtorica se zavedam, da s svojimi zgodbami vplivam na otrokov razvoj, razmišljanje in na njihove vrednote. Moja naloga je, da spodbujam ustvarjalnost, radovednost in razvijanje empatije.

In da poskrbim, da otrok v moji zgodbi varno vstopi skozi identifikacijska vrata, rešuje svoje probleme, razume različne poglede in razvija čustveno inteligenco. Zavedam se, da nekatere dobre zgodbe odpirajo prostor za razmišljanje in pogovor, spet druge pa zahtevajo molk. Kajti pravljica ali zgodba kot taka, ne zahteva nikakršne razlage ali pojasnila. Biti mora samozadostna. Otrok jo razume na način, kot to ustreza njegovim trenutnim predstavam sveta, v katerem živi.

Hkrati se kot avtorica zavedam, da otroci niso dojemljivi samo za pozitivna čustva in se ne navdušujejo samo nad čudežnim, ki prihaja iz pravljic, ampak so dojemljivi tudi za strahove, stisko, bolečino in grozo, ki prihaja iz njih. Zato otroci ob branju pravljic lahko doživljajo pristni strah (*Rdeča kapica*, *Volk in sedem kozličkov* ...). In če pomislimo, da se ravno v tem otrokovem pravljičnem obdobju izoblikujejo in ponotranjijo nekateri temeljni vzorci vedenja, ki ga bodo nato spremljali vse življenje, je moja odgovornost kot avtorice najmanj ta, da se v svojih zgodbah izogibam nasilju. Kajti vse, kar se dogaja v pravljičnem obdobju otrokovega življenja, na nek način vpliva na njegov nadaljni razvoj, kar otrok največkrat doživlja povsem nezavedno.

Otroci bolj kot odraslim zaupajo pravljicam, saj se pravljični svet ujema z njihovim dojemanjem sveta. Pravljica otroka opogumlja in mu obljublja, da mu bodo pri delovanju na pomoč priskočile višje sile in ga pripeljale do srečnega konca. Hkrati ga uči, da mu pred problemi in težavami ni treba bežati. Otrok podzavestno ali zavestno čuti, da mu odrasli pri razumevanju njegovih čustev ne morejo ali ne znajo pomagati. Pravljica pa mu vliva moč in vero v čudovito prihodnost, ne glede na to, kako kruta je trenutno njegova realnost. Pomaga mu do osebne sreče, ga osvobodi občutka krivde, priznava njegove probleme in strahove, pojasnjuje njegove občutke ter razvija njegove intelektualne sposobnosti.

Vse to bdi v moji podzavesti in nenehno spremlja moje pisanje.

Zame kot avtorico je zato izredno pomembno, da tudi sama globoko doživljam svet, v katerem živim, in se poglabljam v občutke onkraj vidnega zaznavanja. Da bi se kar najbolj približala otrokovim pravim čustvom, skupaj opazujemo zvezde, prisluhnemu zavijanju vetra ali bučanju morja. Tu se skrivajo starodavne zgodbe, polne modrosti. In otroci jih poznajo. Njihova domišiljija dobi krila. Poslušam, opazujem in se učim. Biti otrok. Otroci me učijo jasnosti, slikovitosti in čutnosti uporabe besed. Zahtevajo ritem, ponavljanje, iskrenost, pa tudi humor. So moji najboljši svetovalci in vodnik skozi labirint njihovih razburkanih čustev.

Medtem ko ustvarjam, potujem. Čisto zares ali pa le v domišljiji. V neznane dežele, kjer misli podpirajo prekipevajoča se čustva. In ne ugovarjajo. Zato pa nenehno predejo, spodbujajo in nemogoče spreminjajo v mogoče.

Ko se zgodba enkrat ubesedi, počiva in se hladi. Vse do besednih in vsebinskih popravkov ter pogajanj, ko čustva in razum iščeta skupne poti. Ko pa je zgodba dokončana, simbolno prerežem vezi. Izpustim jo iz rok, da poišče svojega bralca. Ne vem, kaj se bo z njo zgodilo. Vem le to, da je morala biti napisana. Mene pa že čakata nova pustolovščina in nova zgodba.

In tak je moj ustvarjalni svet.

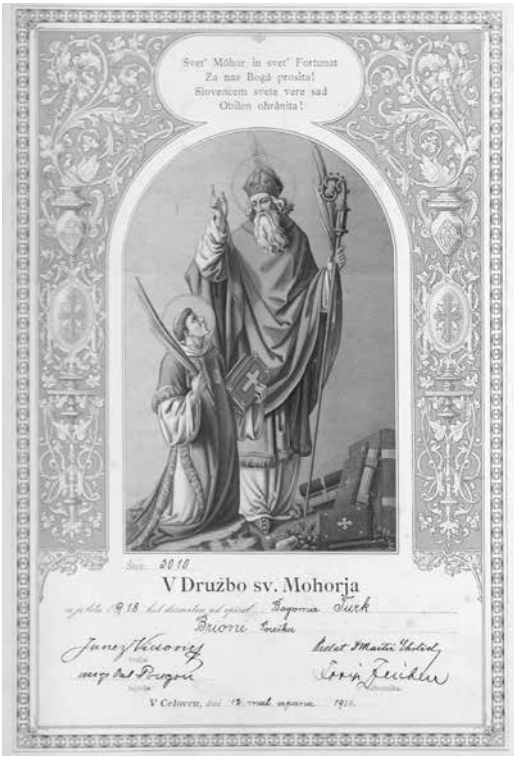
Saška Ocvirk

Z Mohorjevimi knjigami med Brioni, Parizom in Celjem

Bilo je v Kozjem, kjer so v množici različnih lokalnih prireditev nekoč pripravili tudi predavanje o trapistih. Ti menihi so na Slovenskem najbolj zaznamovali grad Rajhenburg v Brestanici ter njegovo bližnjo in daljno okolico. Ko je ob eni projiciranih fotografij predavateljica naštela imena treh mož na njej, se je iz občinstva sinhrono sprožilo več glasov: »Ne, ne bo držalo. Tisto tam je stric Herman!«

Eden od teh glasov je pripadal Neži Antoniji Timer, ki jo Celjani in pravzaprav sploh vsi poznajo kot Neto Timer. Gospa je sicer dragocena priča Mohorjeve zgodovine, saj je njena družina med naročniki Mohorjeve Redne knjižne zbirke že celih 120 let! Njena babica pa se je med podpornike vpisala že daljnega leta 1892. A to je samo delček (tudi nepovedanih) zgodb, ki jih hrani.

Verjetno se vsakdo na neki točki življenja začne spraševati, od kod prihaja, kdo so njegovi predniki in kako so ga zaznamovali. Včasih se izkaže, da je kakšna zgodba vredna skoraj filmskega scenarija. Kustosinja razstave o trapistih je tistega srečnega dne tako odkrila sorodnike enega izmed bolj izstopajočih rajhenburških patrov, v čigar več kot 50 pismih domačim se je izrisalo marsikaj pomembnega in dotlej neznanega. Med drugim tudi redna zahvala za v Francijo mu poslane Mohorjeve knjige, ki so Hermanu predstavljale eno najpomembnejših in najtoplejših vezi z domovino.

Anin brat, Netin stric Bogomir – Mirko, rojen leta 1905, se je kot dosmrtni član v Mohorjevo družbo vpisal leta 1918.

Netina babica (Hermanova sestra) Julijana Vodenik je bila doma iz Dobreža pri Slovenskih Konjicah. Tam se je v znani plemiški družini Windischgrätz izučila za kuharico. Nato se je zaposlila pri dr. Juru Hrašovcu, ki je bil v dvajsetih letih prejšnjega stoletja prvi slovenski župan v Celju.

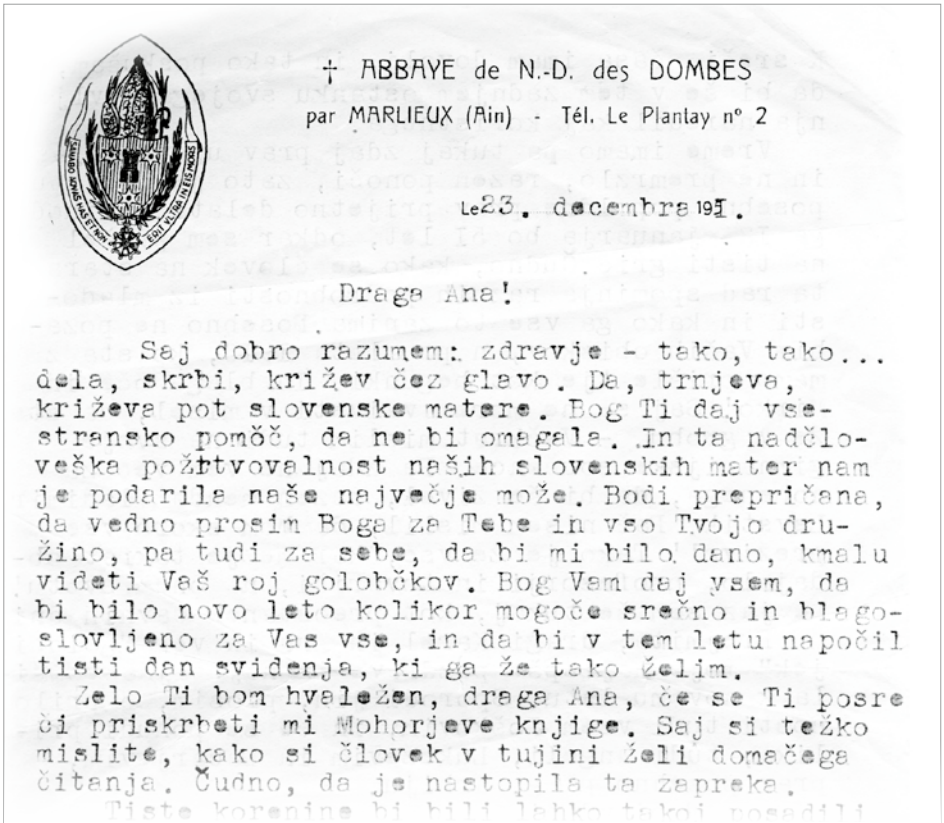
Pri stranskih vratih njegove celjske hiše je svojega brata Hermana – takrat še gimnazijca – vsako jutro pričakala z zajtrkom. »Če ne bi bilo tebe, draga Jula, bi v življenju ne dosegel tega, kar sem,« se je ta njene dobrote kasneje v pismih velikokrat spominjal. Po končani gimnaziji je Herman odšel v Rajhenburg, postal je duhovnik in pater trapist. Med zapuščino svoje matere Ane, Hermanove nečakinje, je Neta našla tudi spominsko podobico z njegove nove maše, ki je zdaj razstavljena v vitrini na gradu Rajhenburg.

O izjemni zgodovini trapistov in njihovem gospodarskem delovanju do druge svetovne vojne na tem mestu le to, da si je razstavo na gradu skoraj nujno ogledati. Herman, ki je bil že tam zadolžen za tiskarno, je bil leta 1935 poslan v Francijo, kjer ga je zatekla druga svetovna vojna. Pod nacistično okupacijo je bil zaprt, a konec druge svetovne vojne mu prave osvoboditve ni prinesel. V domovino mu niso nikoli več dovolili, čeprav iz njegovih pisem veje neskončna nostalgija po domačih krajih. Svojo starost si je želel preživeti kot podeželski župnik nekje na Slovenskem, pa mu ni bilo dano. Očitno ga je imela nova jugoslovanska oblast hudo na piki. Gotovo je bila za to zaslužna tudi njegova knjiga z naslovom *Kako je umrl Alojzij Grozde*, ki jo je izdal v Kanadi.

Hermanova sestra Julijana se je kasneje iz Celja preselila na Cres, kjer se je zaposlila pri upokojenem dunajskem profesorju dr. Coglievini. Tam je spoznala svojega bodočega moža Jurija Turka. 24. novembra 1902 sta se poročila, v zakonu pa so se jima rodili trije otroci: Jožef, Bogomir in Ana (rojena 1908). Očitno je bil Herman svojega svaka poznal že prej, saj je sestri v enem svojih pisem zapisal, da je njenega Jurčka poznal že pred njo.

Jurij Turk se je rodil v Metuljah na Blokah 24. aprila 1866. »Družina je bila zelo revna. Pravili so, da so pri tisti hiši jedli kruh samo takrat, ko Bog ni videl. Za božič, ko se je rodil, in za veliko noč, ko je umrl,« pripoveduje Neta. »Otroci so za malico po žepih nosili bob in bili večinoma bolj lačni kot siti.«

Izsek iz enega od pisem strica Hermana nečakinji Ani, v katerem piše tudi o Mohorjevih knjigah.

† ABBAYE de N.-D. des DOMBES
par MARLIEUX (Ain) - Tél. Le Plantay nº 2

Le 23. decembra 19[illegible].

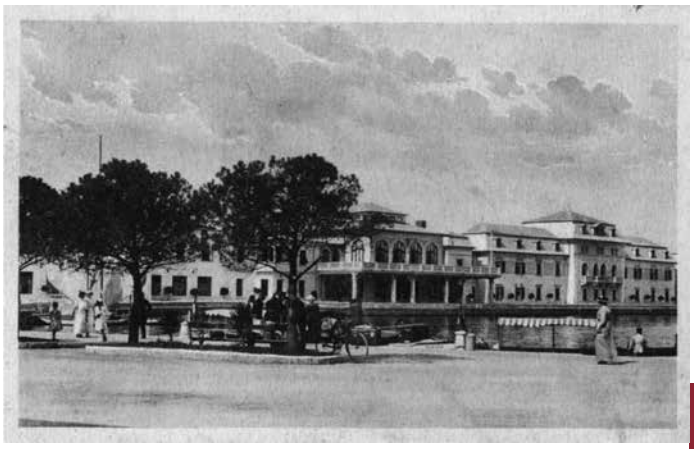
Draga Ana!

Saj dobro razumem: zdravje - tako, tako... dela, skrbi, križev čez glavo. Da, trnjeva, križeva pot slovenske matere. Bog Ti daj vsestransko pomôč, da ne bi omagala. In ta nadčloveška požrtvovalnost naših slovenskih mater nam je podarila naše največje može. Bodi prepričana, da vedno prosim Boga za Tebe in vso Tvojo družino, pa tudi za sebe, da bi mi bilo dano, kmalu videti Vaš roj golobčkov. Bog Vam daj vsem, da bi bilo novo leto kolikor mogoče srečno in blagoslovljeno za Vas vse, in da bi v tem letu napočil tisti dan svidenja, ki ga že tako želim.

Zelo Ti bom hvaležen, draga Ana, če se Ti posreči priskrbeti mi Mohorjeve knjige. Saj si težko mislite, kako si človek v tujini želi domačega čitanja. Čudno, da je nastopila ta zapreka.

Prestolonaslednik med prihodom na Brione – salutira mu Jurij Turk.*

Brionski hotel Carmen, v katerem je običajno bival Franc Ferdinand z družino.

V težkih razmerah se je Jurij izučil za čevljarja. »Kako mu je potem iz take situacije uspelo napredovati do položaja uslužbenca cesarsko-kraljeve straže, pa nam je še danes uganka.« Vsekakor je bil to za Jurija izjemen napredek. Najprej je služboval na Krku in na Cresu, nato pa so ga napotili na Brione. Za zgodovino so ostale številne fotografije, ko na pomolu med prvimi salutira pomembnim gostom in kronanim glavam.

Čeprav so se nam Brioni v splošno zavest zapisali kot posebna Titova rezidenca, ima otočje bogato zgodovino v rimski in tudi imperialni dobi. Letovišče, ki ga je cenil tudi habsburški prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand, je tam zgradil industrialec Paul Kupelwieser.

V tem okolju sta si torej družino ustvarila Julijana in Jurij, on z uradnim nazivom višji respicient oziroma nadpreglednik. Julijana je bila pred poroko menda tudi »preverjena«, ali je za cesarskega uslužbenca dovolj dobra družica. Očitno se je izkazala.

Vedno je skrbela, da so bili njuni otroci snažni in urejeni, predvsem pa dobro vzgojeni. »Mama je pripovedovala, da so sicer živeli skromno, vendar ji je babica Julijana vsak večer oprala bel predpasnik in ga zjutraj zlikala, da je bila lepo urejena.« Deklica je vsak dan po šoli hodila v graščino h Kupelwieserjevim, kjer se je igrala z lastnikovimi vnukinjami, največkrat s svojo vrstnico, najmlajšo Annelie. »Gospa Kupelwieser, se je celo oklicala za njeno botro, čeprav to ni bilo res. Mama je pogosto pripovedovala, kako čudovito je bilo v tisti hiši, kjer so imeli sobo, polno igrač, gugalnega konjička in toliko drugega. Pripovedovala je o visokih gostih, zabavah in pustnih rajanjih. Na enem takih je bila sama napravljena v mumijo, dve vazici, ki so ju zadeli na tomboli, pa še danes hranimo kot veliki dragocenosti.« Darila, ki so jih otroci dobivali tudi od prestolonaslednika in njegove žene, so danes na ogled v posebni razstavi. Ana pa se na teh obiskih ni samo igrala. Z Annelie sta se učili francoščino, načrte z angleščino pa jima je prekrižala prva svetovna vojna. Prvi razred je Ana preskočila, naslednja dva je opravljala v slovenščini, potem ko jo je oče med vojno skupaj z mamo poslal v Sodražico,

* Zgodovinske fotografije na tej in naslednji strani so vzete iz razstave *Od habsburških Brionov do medvojnega Celja*, ki so jo oktobra 2024 o družini Turk pripravili Osrednja knjižnica Celje, Slovensko kulturno društvo Istra in ZRC SAZU. Trenutno razstava gostuje v Kranju.

Jurij Turk z otroki okoli leta 1909

Jurij, Julijana in njuni trije otroci Bogomir, Jožef in Ana na Brionih leta 1908

četrti razred je spet obiskovala na Brionih, kjer se je šolala v nemščini, nato pa doživela najbolj mučna šolska leta pod fašistično Italijo. Anekdota o njeni odločni jezikavosti, ko je znano iredentistično pesem spremenila tako, da je namesto Italije opevala Ljubljano, se je znašla celo v časopisu. Njenega očeta so ob tej priložnosti »ozmerjali« za »najdražjega prijatelja pokojnega Franca Ferdinanda«, kar pa ga prav gotovo ni posebej prizadelo.

»Naša mama je bila na Brione zelo ponosna. Leta 1931 je bila tam na enodnevnem obisku in domov poslala razglednico, potem pa je ta kraj svojega otroštva lahko obiskala šele po Titovi smrti, leta 1983. Doma imam še vstopnico z zaporedno številko 352. S celjskim turističnim društvom smo bili med prvimi, ki smo otočje obiskali po odprtju za javnost. Vsa leta je ostala zelo lojalna avstro-ogrskemu spominu in niti kakšne nedolžne šale na račun Ferdinanda ni dopuščala. Med največjimi družinskimi dragocenostmi hranimo zahvalno pismo, ki ga je v odgovor dedku Juriju na njegovo sožalnico ob smrti prestolonaslednika lastnoročno napisala njegova hči Sophie Hohenberška, takrat stara šele trinajst let.«

Jurij Turk se je kasneje preselil v Jugoslavijo in svojo kariero finančnega stražnika leta 1922 po 43 letih službe končal v Petrinji ob Kolpi. Leto pozneje se je z družino preselil v Celje, umrl je leta 1943.

Hči Ana Turk se je poročila s Karlom Golobom in leta 1944 se jima je kot četrta od petih otrok rodila Neža Antonija oziroma naša sogovornica Neta. »Moj oče je bil iz družine znanih celjskih mizarjev. Njegov oče, prav tako Karel, je med drugim za rodbino Westen opremljal vilo na Golovcu, kjer je danes vsa oprema spomeniško zaščitena. Zgodilo pa se je, da so imeli med vojno nekaj opraviti s partizani in posledično so vse, ki so se pisali Golob, vključno z mojim očetom zaprli. Mama je z novorojenčkom v rokah zanj hodila prosit k Westnu – njegov sin je bil pri gestapu – vendar industrialec za mizarja, ki mu je opremljal hišo, ni hotel posredovati. Nemci so bili odločeni, da mora eden od Golobov plačati z življenjem. Ded, ki je bil oče petih otrok, se je takrat žrtvoval. Mojega očeta je to hudo prizadelo, na neki točki celo duševno strlo.«

Zadnje leto vojne je bilo za Golobove še posebej turbolentno. Očeta so poslali v Avstrijo na prisilno delo, mama pa je doma preživljala drugačne muke.

»Na štefanovo leta 1944 se je vračala od maše, in ko je videla gestapovski avto, si je pri sebi mislila, ubogi ljudje, h katerim je namenjen. Potem je ta isti avto zagledala pred domačo hišo. Vse so nas odpeljali v zbirni center na Prvi osnovni šoli na Vrunčevi. (Na pročelju šole je danes spominska plošča, posvečena izgnancem.) Vest o tem se je hitro razširila in ljudje so organizirali manjšo nabiralno akcijo hrane in potrebščin za na pot. Ko so nam to dostavili, me je soseda v eni tistih velikih košar od tam skrivaj odnesla, tako da sem vojno preživela pri stari mami Julijani doma.

Ob koncu vojne sem bila stara dobro leto in v svojem prvem spominu se še vedno vidim, kako mami in bratom nesem rože v dobrodošlico ob vrnitvi. Čisto me je sesulo, ko mi je brat povedal, da so se vrnili ponoči in da to ni moglo biti res. Babičino neprestano govorjenje, kako bom mamo in brata pričakala z rožami, je očitno ustvarilo ta spomin v moji domišljiji.«

Po poroki je Ana pustila službo državne uradnice in se posvetila skrbi za družino in vzgojo otrok. Brioni in njihov aristokratski duh pa so za vedno ostali v njej. »Bila je pokončna in razgledana ženska, nadvse si je želela študirati jezike, pa ji ni bilo dano. Zato pa si je toliko bolj prizadevala, da bi bili lepo vzgojeni in izobraženi njeni otroci. Da nas je slovnično popravljala, je bilo še najmanj nenavadno. Pet nas je in vsi smo še živi, kar jemljem za poseben blagoslov – blagoslov četrte Božje zapovedi.«

Netinemu očetu so po vojni zaupali skrb za eno izmed skladišč zadruge. »Tam so zbirali najlepše in najdragocenejše predmete, pohištvo, umetnine in preproge iz celjskih vil. Se je pa zgodilo, da je nekoč Kardelj poslal nekoga, ki bi moral od tam neke stvari odpeljati. Oče, ki je bil zelo vesten in natančen,

Zapuščina družine navdušuje tudi zgodovinarje. Neta Timer ob predstavitvi knjige dr. Andreja Rahtena *V prah strti prestol*. Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe.

se je uprl. Morda mu tudi zato nikoli niso šteli v dobro medvojnega dela za partizane in tako tudi po njegovi smrti – umrl je star komaj 52 let – nismo bili deležni nobene bonitete v obliki pokojnine. Sicer pa je bil vse do konca učitelj na vajenski šoli v Celju.«

S svojo »avstrijakantsko« zgodovino in »problematičnim« stricem v Franciji, je bila družina tudi sicer ves čas pod drobnogledom oblasti. »Stric si je z nami redno dopisoval. Pisal je stari mami, moji mami, z mojim očetom sta si dopisovala o čebelarstvu, pa tudi nam otrokom je pisal.« Neta je bila ponosna na strica Hermana in teh pisem se je veselila vsa družina. Takrat se ni zavedala, da jih pred njimi temeljito prečeše in prebere cel kup ljudi. Res pa je eno od pisem imelo celo izrezano vrstico. »Cenzurirali so ga z luknjo v papirju! Spominjam se tudi – mislim, da sem bila v četrtem razredu –, ko me je na poti iz šole ustavil miličnik, ki sem ga sicer poznala iz soseščine. ›Ti si Golobova, ne? Povej doma, da smo zaplenili knjigo *In hrumela je Drava*.‹ Pred par leti sem to knjigo našla in me je presenetilo, kako nedolžna je ta povest. Še danes ne vem, zakaj jih je zmotila.«

V enem svojih pisem se je Herman Karlu, možu svoje nečakinje zahvalil za »božjo travco«, ki da na samostanskem vrtu izvrstno uspeva. »Malokdo ve, kaj je to. Tudi kustosinji razstave o trapistih sem jaz odkrila to skrivnost. No, policaji so jo poznali. Malo zatem je namreč prišel en francoski uslužbenec do strica, če lahko tudi on dobi kakšno sadiko tobaka.« Na podlagi teh pisem so odkrili tudi avtorja knjige *Nepoznani znanci*. Herman (krstno Janez) Vodenik je knjigo o trapistih namreč napisal pod psevdonimom Solitarius. Leta 1958 je umrl, le dva meseca pred svojo sestro Julijano. Kljub veliki želji se jima na tem svetu ni bilo več dano videti.

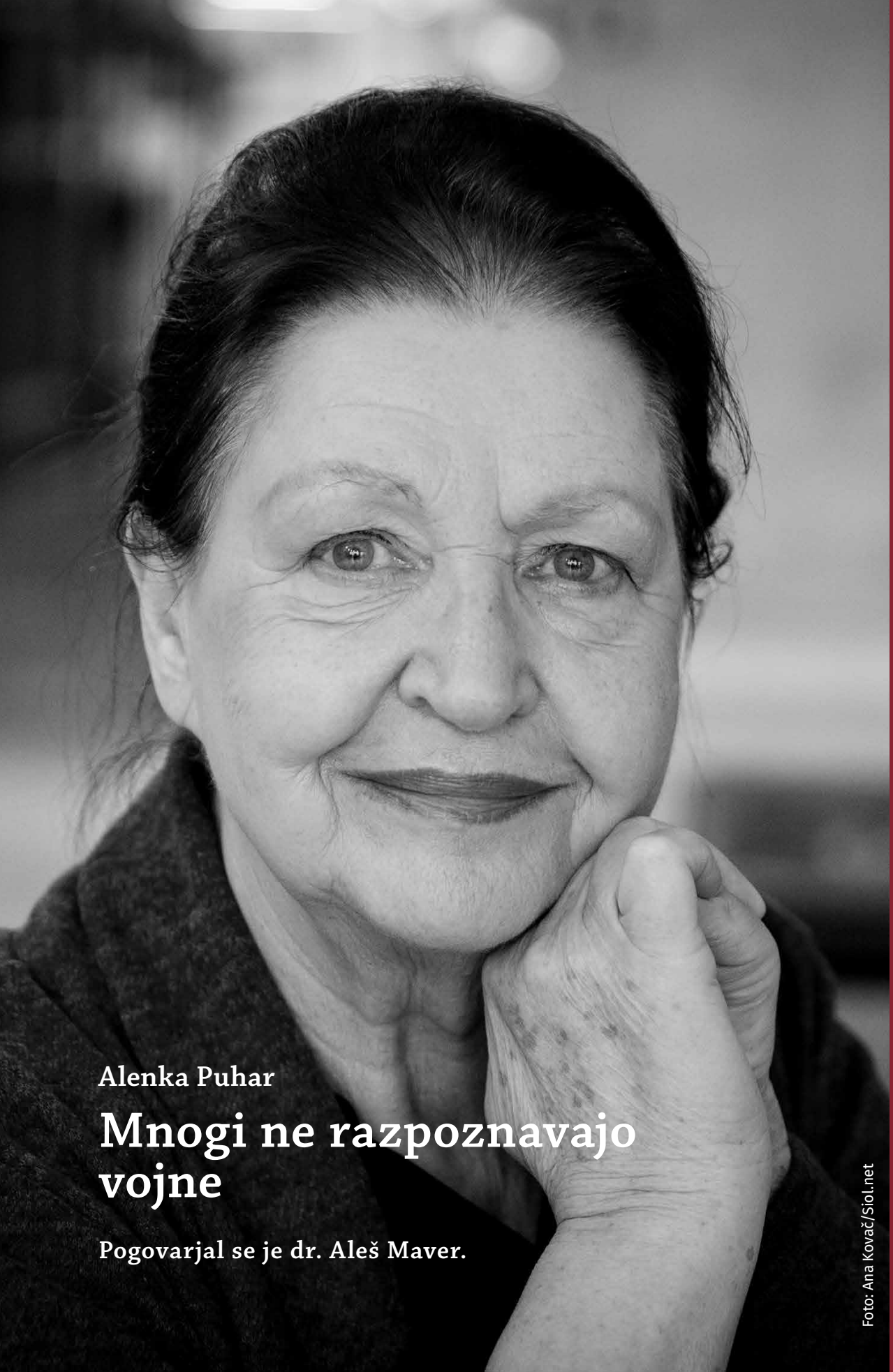
»Moji starši so veliko vedeli,« pravi Neta. »Prav gotovo so vedeli za Teharje. In vedeli so, da o tem ni dobro govoriti. Spominjam se, kako je k očetu prihajala sošolkina mama. Vedno sta se umaknila daleč na travnik, da ju ni bilo mogoče slišati. Pozneje sem sklepala, da ga je prišla prosit za posredovanje v zvezi z njenim možem. Oče je še vedno veljal za uglednega in vplivnega človeka. Očitno ni mogel pomagati. Kmalu zatem sem enkrat slišala reči mamo, da je Zvonka že v črnini.«

Ko je oče Karel umrl, so ga pokopavali trije duhovniki. »Njegov sin, moj brat, je bil pa štipendist sekretariata za notranje zadeve. Takrat se je govorilo, da nam s tremi duhovniki res ni bilo treba izzivati.«

Zgodovina je zgodba, ki jo pišejo generacije in skozi katero se generacije tudi izrišejo in postavijo. Hvaležni smo za zgodbe, skozi katere se kot rdeča nit v petih državnih sistemih poldrugega stoletja vijejo prav legendarne Mohorjeve knjige.

V Golobovi družini so knjižne police polne Mohorjevih knjig. Mama Ana jih je poleg Francije redno pošiljala tudi v Argentino, v provinco Santa Fe, svoji znanki redovnici s. Iluminati Reven. Foto: osebni arhiv.

POGOVOR

Alenka Puhar

Mnogi ne razpoznavajo vojne

Pogovarjal se je dr. Aleš Maver.

Foto: Ana Kovač/Siol.net

Razlogov za daljši pogovor z Alenko Puhar v *Zvonu* ne manjka. Njen glas, s katerim nastavlja zrcalo slovenski družbi, ni le eden najbolj prepoznavnih, marveč hkrati eden najtehtnejših. Obenem jo odlikujeta izjemna plodovitost in izbrušen slog. Kot najpomembnejšo odliko njenega pisanja in javnega oglašanja pa bi lahko izpostavili, da ničesar ne izreče na pamet, marveč se trudi podkrepiti z datumom, natančnim navedkom, suho številko ali z osebnim spominom. (To bo razvidno tudi v naslednjih vrsticah.) Na omenjeni način je Slovencem predstavila otroštvo nekoč v svoji prelomni knjigi *Prvotno besedilo življenja*. V zadnjih letih pa je osvetlila številne slovenske zgodbe iz časa tik pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej. Omenim naj iskanje izgubljenega spomina na Angelo Vode, partizansko izkušnjo novozelandskega zdravnika Lindsayja Rogersa, pri čemer se je Puharjeva potrudila, da jo je rekonstruirala v njeni pristni podobi, ohranjanje in brisanje spomina na Rudolfa Maistra, začetke Rdečega križa na Slovenskem ali preprosto ceno revije *Mladina* v času vrtoglave inflacije ob koncu osemdesetih let. Pred nekaj leti se je temu pridružila izdaja korespondence med Borisom Furlanom in njegovo hčerjo v ZDA z za Alenko Puhar značilno spremno študijo.

A če bi skoraj vsaka od navedenih objav že sama upravičevala pričujoči intervju, imamo tokrat zanj še prepričljivejšo utemeljitev. Ali dve. Naša sogovornica se je namreč rodila 4. februarja leta 1945, pred osemdesetimi leti. Njen življenjski jubilej, ob katerem ji voščimo vse najboljše, zato »srečuje« obeleževanje osmih desetletij od konca druge svetovne vojne. In gotovo lahko ravno Alenka Puhar osvetli številna presečišča današnje slovenske družbe, na katerih na nas še vedno »prežijo« duhovi te vojne.

Alenka Puhar. Foto: osebni arhiv.

Rodili ste se februarja leta 1945, v zadnjih mesecih druge svetovne vojne, v partizanih, za povrh še v Beli krajini, kjer se je pisalo eno najbolj znanih poglavij šolske partizanske epopeje. Krstil Vas je križniški duhovnik Alojzij Žabkar. Zato z Vašo osebno obletnico sovpada tudi splošna obletnica konca svetovne vojne. Kako se je skozi čas oblikoval Vaš osebni pogled na partizanstvo in nasploh na slovensko drugo svetovno vojno?

Doma se o vojnih letih ni veliko govorilo, odnos do tedanjega dogajanja je oblikovala šola, s pošteno dozo indoktrinacije. Bili smo najmlajši borci, pozdravljali smo po vojaško Za domovino – s Titom naprej! … Ko gre

za oblikovanje osebnega pogleda, pa me spomin zanese v dva primera, oba imata razločne konture.

Najprej Ana Frank. Njen *Dnevnik*, ki je v slovenščini izšel leta 1957, sem dobila za rojstni dan. Na dušek prebrala, pretresena, željna izvedeti še kaj. Spremna beseda je bila delo neke Natalije Ginzburg, a nikjer pojasnila, kdo je to in zakaj je tam. Na ovitku je bilo nekaj podatkov o knjigi, ki je »za pedagoge naravnost klasično delo«, in potem še o predstavah v zahodnonemških gledališčih. S tolažbo, da so »v dobrih rokah, sicer *Dnevnika*, ki je ostra obsodba nacizma, ne bi uprizarjali«. No, jaz sem želela vedeti to, ali je bila tudi v naši deželi kakšna taka Ana in kako je bilo z njo. Zakaj mi ne povejo tega?! Vsake toliko sem se potem, že odrasla, lotila iskanja, študija, pisanja … Pregledala sem vse izdaje *Dnevnika*, ki jih je veliko, in zmeraj znova ugotavljala, da živim v deželi, iz katere so se Židi izgubili. In v deželi, kjer knjige molčijo o nekaterih bistvenih stvareh. Lepega dne so se založniki odločili, da Albert Širok knjige ni dovolj dobro prevedel, pa so šli k Polonci Kovač, da je jezik približala sodobnim najstnikom. Potem so tudi sklenili, da morajo Židi postati Judi. Le tega, kar je zanimalo malo Lenko, še vedno ni. Izdaja iz leta 2019 ima skoraj 400 strani, za usodo Židov v Sloveniji in Jugoslaviji pa še zmeraj niso našli prostora.

Drugi dogodek: kakšno leto pozneje, v šoli (klasični gimnaziji v Ljubljani), pouk zgodovine je v celoti namenjen drugi svetovni vojni. Sredi opisovanja partizanskih in rdečearmejskih zmag se nekje iz zadnje klopi oglasi ugovor: »Ampak najprej so pa z Nemci paktirali!« Prof. Wedamova umolkne, zardi in nato v hudi zadregi izdavi: »Ja, so…« In se vrne v ustaljeno razlago … Štirinajstletna dijakinja ni mogla verjeti: Je to res? Kako je to mogoče?! Kje se da o tem kaj prebrati? In se od tedaj pogosto ukvarja z zadevami, ki so skrite, retuširane, zakopane, ignorirane …

Kako pa ste ob različnih obletnicah doživljali politično, javno obeleževanje konca vojne leta 1945 v Sloveniji? Kam bi v tem kontekstu umestili letošnje javno praznovanje?

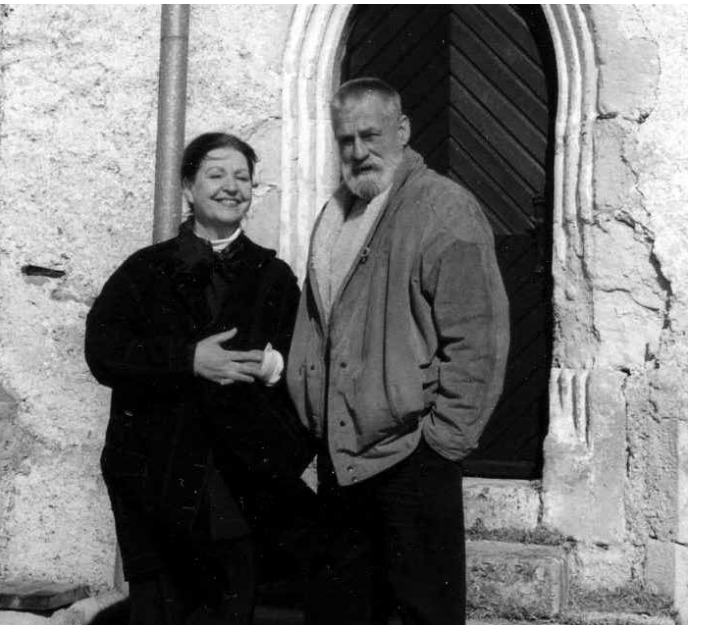
Devetega maja letos sem bila ves dopoldan v Slovenski matici, v nabito polni dvorani, kjer je bil osupljiv dogodek: Poetični maraton. Osemdeset nas je recitiralo osemdeset slovenskih pesmi znanih in neznanih pesnikov, ki so med vojno izrazili svoje stiske, trpljenje, misli, dejanja z verzi. Nastopilo je dva ducata dijakov, vsi drugi smo bili precej v letih, žensk je bilo več kot moških. Imeniten, pretresljiv dogodek. Izbor pesmi je naredila Marija Stanonik, največja poznavalka te literature, razdelila jih je v deset sklopov. Kaj je doletelo mene? Vloga komisarja! Res je. Najprej sem pomislila, da me je Bog *štrafal*, saj sem napisala že precej ostrih besed o komisarjih. Pa me je že na poti z Mokrca v akcijo začelo obhajati ganotje, saj se komisar Šumrada sprašuje, kdo vse bo obležal, konča pa z mislijo na lastno smrt. Pod vtisom te poezije se nisem zmenila za govore in proslave in agresivne tone. Opazila sem le, da nas razen *Družine* nihče ni opazil, še Akademija ne, čeprav je Stanonikova njena članica in čeprav

> *Kaj vse je propaganda uspešno zadušila? Na tisoče in tisoče bridkih usod. Pa tudi srečanja, emocionalna iskrenja in podobno. K zatiranju avtentičnih glasov so veliko pripomogli tudi ideološki pritiski, tako imenovana* glajhšaltunga.

tam vestno spremljajo dejavnosti svojega članstva, tudi pesemske.

Če še nekoliko ostaneva pri partizanstvu, ste nedavno napisali prispevek za zbornik ob stoletnici rojstva Alojza Rebule, kjer ste se ustavili ob fotografiji cerkvice iz Rebuli dragih krajev, ki je bila tesno povezana s še eno partizansko epopejo, tisto štirinajste divizije. Koliko podobno tragičnih zgodb partizanov je bilo žrtvovanih na oltarju propagandnega učinka?

Alenka Puhar z Jožetom Snojem pred cerkvico sv. Fabijana in sv. Boštjana pod vtisom zgodb 14. divizije. Foto: osebni arhiv.

Lepo, da ste se spomnili te knjige in mojega eseja v njej. Ja, za Rebulo sem se posebej potrudila, saj je bil tako natančen in strog mož, da bi mi bilo nerodno, ko bi iz onstranstva očitajoče zmajal z glavo. In ker mi je bilo jasno, da se bodo drugi pretežno ukvarjali z Rebulo klasikom, pisateljem, vernikom, sem se odločila za bolj nekonvencionalno temo – hojo, pohode, korakanje … Zgodba o pohodu 14. divizije je srhljiva, po zaslugi Jožeta Petka in njegovih fotografij jo lahko vsaj zaslutimo. Kaj vse je propaganda uspešno zadušila? Na tisoče in tisoče bridkih usod. Pa tudi srečanja, emocionalna iskrenja in podobno. K zatiranju avtentičnih glasov so veliko pripomogli tudi ideološki pritiski, tako imenovana *glajhšaltunga*. In še nekaj: Pridobitna priložnost. Ljudje so dobili možnost, da si močno popravijo status, če so dokazali svojo pravoverno dejavnost, »zadržanje«, »organiziranost« – dvojna leta, možnost šolanja, boljše plače in pokojnine, boljši dostop do zdravnikov in zdravilišč, pa več točk v vrstah za stanovanja ipd. Zase in za svoje otroke. Celo za vnuke, kot se kaže danes. Nekoč sem se potrudila dokazati, da je Almo Karlin in njene *Topole* vredno brati predvsem zaradi njene odkritosrčnosti – bilo ji je jasno, da v tistem režimu ne more pričakovati natisa, in je torej iskreno popisala, kaj je videla in doživela. No, to je še vedno moteče. Na knjižnem sejmu v Frankfurtu, ko je bila Slovenija posebna gostja, nas je zastopala tudi Alma Karlin, a očiščena elementov, ki bi metali senco na partizane in partijo.

V prispevku za Rebulov zbornik se lepo kaže Vaša ljubezen do prikazovanja konkretnih človeških usod.

Vas je k njej spodbudil novinarski poklic, ki ste ga opravljali?
Ah, ne bi rekla. Ta naravnanost sega že pred novinarsko službovanje. Po pravici povedano, za abstraktno modrovanje nimam talenta. Moj resonančni prostor za človeške usode je pa kar v redu.

Ob ljubezni do konkretnega pri Vas občudujem odličen zgodovinski spomin, ki Vam omogoča na navidezno nove pojave pogledati z drugačnimi očmi. V zadnjih letih je eden takih pojavov velikodušno javno razmetavanje s pojmoma fašizem in antifašizem. Kje ste prepoznali korenine tega navdušenja med Slovenci?
To razmetavanje s fašizmom in bahanje z antifašizmom ima dolgo zgodovino, mislim, da ima kar stoletnico. Mene pa zanima kakšnega pol stoletja. Pred časom sem za simpozij in zatem knjigo o Jožetu Pučniku, ki je izšla pri Celjski Mohorjevi družbi (*Jože Pučnik v zgodovinskem spominu in spominu sodobnikov*, 2023) napisala »kratek pregled etiketiranja s fašizmom, ki se začenja s Stalinovo trditvijo iz leta 1928, da gre pri nemških socialdemokratih za socialfašiste, nadaljuje s partizanskim pozdravom Smrt fašizmu – svoboda narodu!, nato pa zavije k »ugotovitvi«, da so težnje k političnemu pluralizmu pravzaprav desničarska, fašistoidna domislica …« itd.

George Orwell je že pred osemdesetimi leti opazil, da je izraz fašizem izgubil pomen, saj se uporablja za vse, kar komu ni prav všeč (v eseju *Politika in angleški jezik*). Ne vem dobro, kaj vse, se pravi, katere jezike in kulture je upošteval, poleg domače. No, domnevam, da ni poznal ozračja na Primorskem, kjer so prepotentni mladci in tudi zrelejši aktivisti zmerjali zavezniške vojake s fašisti. *Primorski dnevnik*, ogledalo partizanskih, partijskih pogledov na svet, je bil celo za nekaj dni prepovedan, ker je natisnil take obtožbe proti zahodnim zaveznikom. Še Jože Pirjevec, ki je zelo naklonjen tako imenovani levi strani in zlepa ne reče o njej kaj preveč kritičnega, je nekoč priznal, da smo izgubili Trst zaradi take pregrete, kar nore politike do zahodnih zaveznikov. Fenomen je pa pravzaprav vseevropski, velik polet je dobil leta 1968 s francoskimi študentskimi nemiri, ko je postalo zelo moderno obkladanje s fašisti, s »*fachos*«. Veste, pariški žegen ima veliko veljavo, ne samo v oblačilni modi.

No, meni se zdi obkladanje s fašizmom izredno žaljivo, zato mu tudi posvečam pozornost. In ugotavljanje, kako močan naboj ima, je za nas pomembno historično dejstvo. Navsezadnje je sedanja vlada prišla na oblast na plimi antifašizma.

No, meni se zdi obkladanje s fašizmom izredno žaljivo, zato mu tudi posvečam pozornost. In ugotavljanje, kako močan naboj ima, je za nas pomembno historično dejstvo. Navsezadnje je sedanja vlada prišla na oblast na plimi antifašizma.

Odkar je Putinov režim začel lomastiti po Ukrajini, ste dosledno opozarjali tudi na zlorabo pojmov fašizem (v zadnjem času še nacizem) in antifašizem v njegovi propagandi. Lahko kaj več poveste o zakonitostih sovjetske rabe jezika in o tem, kako se slednja preslikava v Putinovem žongliranju s pojmi?
Nesrečna Ukrajina! Res, Putin je svoj napad na Ukrajino, svojo specialno operacijo, začel z oznanilom, da se mora boriti proti neonacizmu, zavarovati svoje rojake in ukrajinske brate pred vznikom novega nacizma. Kar se meni

zdi perverzno. Ne samo meni. Najde se tudi kakšna Oksana Timofejevna, ki pravi »Fašizem smo dobili pod krinko antifašizma. Čista perverzija«. Nekaj časa sem si mislila, da bodo s tem avtorji podobnih putinovskih izjav dobili lekcijo in malo premislili, kaj vse govoričijo. Zmotila sem se, zelo. Veselje do pompoznih kvaziresnic je neizmerno, argumenti gor ali dol.

Eden od čudežnih izrazov, pod katerimi si predstavljamo različne stvari, je zadnje čase mir. Kaj je za Vas, ki ste drugače kot moja generacija odrasli v senci vojne, mir?
Mir vas zanima? Ali ne bi najprej posvetila nekaj pozornosti vojni? Ena najbolj nenavadnih potez današnje javne govorice je to, da mnogi ne razpoznavajo vojne. V debatah o vojni v Ukrajini, za katero je menda kriva Amerika z Natom, se včasih prikazuje Rusijo kot zgledno miroljubno deželo, ki ni nikdar ogrožala ali napadala sosedov. Bog se nas usmili! Zadnjič sem opazila, da je *Delo*, ki sicer skrbno varuje svoje ključne avtorje z odbijanjem »napadov«, objavilo nejevoljen ugovor z nasvetom: Urednik bi moral članke s tako vnebovpijočimi netočnostmi zavrniti ali pa zahtevati, da jih popravijo. (Če se ne motim, gre za Grobovškov ugovor Spomenki Hribar.) Za nepoznavalce dodajam: Ruski imperij je nastal z osvajanjem sosednjih ozemelj. Sovjetska zveza je v zadnjih sto letih uporabila vojsko in politično policijo proti čisto vsem sosedam, od Finske do Japonske. Pokazala je tudi znatno inventivnost v oblikah terorja. Vzemimo samo Čečenijo. Ko so jo zlomili, so tam uredili prestolnico in ji dali ime Grozni, da bi prebivalstvo trajno živelo z zavestjo, da so gospodarji nekoč imeli carja Ivana Groznega in da so pripravljeni biti grozni toliko, kolikor bo »položaj zahteval«. In ko so Čečeni začeli misliti na samostojnost, so jim prestolnico zmleli v ruševine in pobili nepregledno množico ljudi …

Ena najbolj nenavadnih potez današnje javne govorice je to, da mnogi ne razpoznavajo vojne. V debatah o vojni v Ukrajini, za katero je menda kriva Amerika z Natom, se včasih prikazuje Rusijo kot zgledno miroljubno deželo, ki ni nikdar ogrožala ali napadala sosedov. Bog se nas usmili!

Veste, nostalgija spada med osnovne poteze naše psihologije. Da smo nekoč doživeli težke čase in jih premagali, nas navdaja z zaupanjem v svoje sile. Daje nam moč. Poleg tega je s starimi časi povezana mladost in s tem večina najbolj pozitivnih potez in izkušenj.

V istem časopisu so pred kratkim objavili intervju z uglednim zgodovinarjem, novinarka pa je močno vznemirjena izrazila tudi vprašanje, kako je vendar mogoče, da ljudje z zgodovinsko izkušnjo holokavsta zdaj isto počnejo z nesrečnimi Palestinci v Gazi. Nekako ni opazila vojne oziroma odsotnosti vojne. Izhodiščni položaj za dogajanje in torej ključnega pomena pa je prav to: Židi niso napadli Nemčije (ali Nemcev), tudi Avstrije ne in sploh nikogar ne. Niso sprožili vojne. V popolnem nasprotju s tem so Palestinci napadli naselje, kjer je bil izraelski festival, pobili veliko množico ljudi, posiljevali in sramotili žive in mrtve, ugrabili talce … In s tem

v Izraelcih sprožili sklep: »Vojno hočete? No, boste pa dobili vojno!« Primerjava oziroma izenačenje dveh tako različnih dogajanj je nesprejemljivo in tudi podlo. Če si nismo na jasnem z osnovnimi pojmi, je razumno pogovarjanje res brezplodno. Seveda pa je lahko element učinkovite propagande.

Lahko bi rekla še kaj o genocidu in prav sramotnem opletanju s to besedo, a prihranimo to za kdaj drugič. Lahko bi rekla tudi kaj o svetu modrecev, ki naj bi reševali mir, s tehtnimi nasveti Putinu in Zelenskemu. Pa o fantastični bipolarni motnji v naši družbi: po eni strani nam ponujajo Kajuhovo *Slovensko pesem* kot višek morale, visoko pesem o pogumu in o zavrženosti tistih, ki cvilijo kot psi, da nas je malo, da bo v uporu vse pobralo, potem pa nam – ne da bi trenili z očesom – dopovedujejo, da smo hujskaške barabe, če pravico do obrambe odobravamo še komu drugemu ali kakšno drugo leto.

Nekaj o miru. Leta 1991, 1992 sem tako rekoč telesno čutila, kaj je mir in kako izjemno doživetje je to. Bilo je po desetdnevni vojni v Sloveniji. Ki smo jo dobili. Zahvaljeni vsi, ki so za to poskrbeli! Zvečer sem na televiziji gledala svarila, katero hrvaško mesto doživlja zračni napad in kaj se dogaja z nesrečnim Sarajevom, in sem se odpravljala spat z brezmejno hvaležnostjo, da se lahko uležem v posteljo, pokrijem z odejo, ne bo mi treba teči v klet … Ja, navajena sem izvajati disciplino hvaležnosti.

Vaše zanimanje za konkretne podrobnosti, v tem primeru glede cen in dostopnosti dobrin, je prišla med drugim do izraza, ko ste odgovarjali na pogosto slišano oceno o idiličnosti razmer v Jugoslaviji. Kje vidite korenine slovenske jugonostalgije, zlasti med mladimi?

Veste, nostalgija spada med osnovne poteze naše psihologije. Da smo nekoč

Alenka Puhar ob dr. Milčku Komelju na predstavitvi knjige *Jože Pučnik v zgodovinskem spominu in spominu sodobnikov.* Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe.

doživeli težke čase in jih premagali, nas navdaja z zaupanjem v svoje sile. Daje nam moč. Poleg tega je s starimi časi povezana mladost in s tem večina najbolj pozitivnih potez in izkušenj. V današnjem svetu pa se tudi silovito širi kult vseh mogočih žrtev – vsi bi hoteli veljati za ljudi, ki so bili za nekaj pomembnega prikrajšani, diskriminirani, oh, kako je ta svet grd z mano! In potem se išče dokaze in »dokaze« za to. In se potapljamo v obtoževanja in samoobtoževanja. Mirno in trezno izrečeni podatki so težko kos taki čustveni naravnanosti. Če je v ozadju še politična igra ali pa ideologija, se vztrajno oblikuje svetovni nazor, ki ga razpoznavamo pri najradikalnejših politikih in družboslovcih. Potem je težko biti prepričljiv. Pred kratkim sem o tem pisala v eseju *Večni čar socializma*.

Ampak o »bratskih« deželah je bilo treba govoriti vse najboljše, to pa pomeni pogosto lagati. V zadnjih letih smo z zahoda za nameček uvozili še modo kolonialne krivde. To me napeljuje k pregrešnim mislim, ali si jih lahko privoščim?

Kako pa je današnje Slovence po Vašem mnenju zaznamovala jugoslovanska neuvrščenost s posebno podobo sveta, ki jo je potegnila za seboj?

Na papirju se neuvrščenost prav lepo sliši. Gre za plemenito idejo – povezati vse nekdanje kolonije, nuditi si medsebojno pomoč, koordinirati politiko. A kaj, ko je bila realnost popolnoma drugačna. V resnici v glavnem ni šlo za neodvisnost. Ne v mentaliteti, ne finančno. Poleg tega so se v tretjem svetu po odhodu kolonialnih uprav razcvetele čudne diktature, kjer je prevladovala krutost, tudi v najbolj morbidnih oblikah. Ampak o »bratskih« deželah je bilo treba govoriti vse najboljše, to pa pomeni pogosto lagati. V zadnjih letih smo z zahoda za nameček uvozili še modo kolonialne krivde. To me napeljuje k pregrešnim mislim, ali si jih lahko privoščim? Ob pogledu na velikansko množico ljudi, ki bi rada ušla iz teh dežel, in sicer prav k bivšim kolonizatorjem, se mi porajajo misli: a) Kaže, da tisti jarem kolonialnih gospodarjev le ni bil tako hud, da se ga ne bi dalo odpustiti; b) ali je res možno, da je sedanji jarem domače oblasti toliko hujši od prejšnje kolonialne?

Verjetno bi lahko v podoben kontekst umestili odnos slovenske javnosti do Izraela in Palestine. O tem ste v zadnjem času nekajkrat pisali. Katere posebnosti ste pri tem odkrili?

Poročila o dogajanju, povezanim z Izraelom, so bila v glavnem zaznamovana s pristranostjo, odsotnostjo tehtnih informacij, izogibanjem, ves čas. Sem in tja tudi s posmehom. Ali lahko ponudim primer? Janez Stanič, ki je bil eden najboljših novinarjev, se je kot dopisnik v Sovjetski zvezi zelo trudil, da bi ga spustili ven iz Moskve. Sovjetska zveza je imela tedaj vrsto popolnoma zaprtih teritorijev, pa tudi na nezaprte tujcev niso radi spuščali. Sredi šestdesetih let se je skupini tujih dopisnikov posrečilo dobiti dovoljenje za pot v baltske republike, seveda pod vodstvom in nadzorom. Američan se je že v Talinu izmuznil iz skupine, a vodja, »sodelavec moskovskega goskomiteja«, je takoj poklical policijo, ki je možaka hitro našla. Naslednji dan se je za samostojno akcijo odločilo še nekaj kolegov »dopisnikov zahodnih ›kapitalističnih‹ listov«, piše Stanič.

»Vodiči so nenadoma z grozo ugotovili, da nekaj najbolj ›nevarnih‹ zahodnjakov manjka. Seveda so takoj spet obvestili policijo, ki jih je hitro našla in jim nekaj časa sledila, dokler niso nekako odkrili, da se je skupina ›dezerterjev‹ odpravila proti sinagogi. Očitno je bilo, da hočejo dobiti kakšno potrdilo o teorijah, da so Židje v Sovjetski zvezi preganjani, versko ovirani in podobno, kajti takšne teme so v zahodnem tisku vedno dobro sprejete. Tokrat policija beguncev ni zadržala, ampak je telefonirala v sinagogo in naročila rabinu, da jih ne sme sprejeti.«

Kaj nam sporoča Stanič (v knjigi *Onkraj Kremlja*, pred tem pa v *Delu*)? Najprej, da je socialistični novinar ubogljiv. Že res, da soustvarja najnaprednejšo družbo na svetu, kot samoupravljalec ima daleč več samostojnosti in pravic, kot bi jih imel v meščanski družbi, ampak če se mu reče, da se nekaj ne sme, se pač ne sme in pika! Prav, naj bo, pomislim, nekaj pohlevnosti včasih res prav pride … Ampak zakaj je Stanič začutil še potrebo, da se posmehuje temu, da Žide preganjajo?! In da je to samo »teorija«?! Pa da novinarsko radovednost in raziskovanje poveže s komercialnostjo ali podlimi skritimi nameni?!

Nekaj prav zanimivih strani o tem, kako je bilo treba v tisku obravnavati Izrael, se najde v *Svinčenih časih* Vikija Blažiča. Govori o svojih izkušnjah na *Delu*. Ampak taka odkritost je redkost. Novinarji so raje tiho o grenkem kruhu, ki so ga morali požirati. Še najraje se pa zgražajo nad nacističnim antisemitizmom, ki baje še vedno živi, zlasti med desničarji, to je treba v kali zatreti, Ano Frank kot obvezno branje ukinjajo, na pranger z njimi … In tako dalje in dalje …

Morda bo to vprašanje politično še manj korektno od prejšnjega, a vendarle bi me zanimalo Vaše mnenje, od kod izvira nenavaden odnos, ki so ga Slovenci nekoč namenjali pionirju misli o slovenski državi Jožetu Pučniku, vse do danes pa Janezu Janši?

Ob tem sramotnem odnosu sem v hudi zadregi, ker me prvič boli, ker drugič mislim, da sem premalo naredila za popravo, in tretjič, ker bi morala povedati nekaj ostrih besed o mentaliteti Slovencev. Če zdaj to obidem, potem lahko mirne vesti rečem, da gre za rezultat obsežne in zelo uspešne propagande. Imeli smo

Alenka Puhar ob praznovanju 80-letnice svoje sošolke in prijateljice Metke Klevišar. Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe.

prvega moža centralnega komiteja partije, ki je spomladi 1988 opazil v deželi rast nacizma, z navodilom, da je to treba skrbno preganjati. Omenjeno je ostalo močno varovana državna tajnost. Potem je isti mož izvoljen za predsednika nove države, prvič, drugič. Začne razmišljati, da bi bil še tretjič. Znameniti poljski (nekdanji) disident Michnik ga pride intervjuvat, tudi o možnosti tretje kandidature. In predsednik potrdi: Še za tretji mandat se bom potegoval samo, če bo stanje v državi ob rastoči fašistoidnosti tako resno, da bom narodu potreben … Seveda se je izkazalo, da je tako. Mine precej let, mašinerija zganjanja strahu pred desničarji hrumi dalje. Organizirani so množični kolesarski protesti, ob stotem je mogočno slavje, udeleži se ga tudi nekdanji predsednik in pozove na volitve. *Delo* poroča, pod veličastno fotografijo, da je »prvi predsednik Republike Slovenije Milan Kučan včeraj na Kongresnem trgu v Ljubljani udeležencem čestital za jubilejni stoti petkov kolesarski protest proti vladi in njihovo pogumno držo ob grobih poskusih oblasti, da bi jih utišala. ›Obramba svobode in demokracije se namreč začne doma. Ne začne se na bojnih prizoriščih v tujini,‹ je dejal Kučan in pozval …« Itd.

Ampak nedavno ste pokazali, da za takšno miselno blago niso imune niti mlajše generacije.

Lahko citiram kar odlomek iz eseja na to temo? O jugonostalgiji in večnem čaru socializma? Takole sem napisala letos pozimi:

Verjetno situacijo še najbolje ilustrira prodor takšnih nazorov v poezijo, kot z nesramežljivo direktnostjo toži pesem *Kaj mi težite s to prekleto Jugoslavijo*. Njena avtorica je leta 2001 rojena Nika Šoštarič in če ob pogledu na to izpoved kdo misli, da bo z olajšanjem pela o času, ko gre človek lahko kamorkoli si želi, študirat ali samo počivat in radovednost past, še denarnice mu ni treba zamenjati – no, se zelo moti. Nadebudno mlado pero je lani jeseni dobilo za oporo novinarko Pio Prezelj, ki sočustvujoče pojasni, kako težko je življenje dandanašnje mladine: »Gre za generacije, ujete v nekakšen medčas, medprostor, stisnjene med pripovedi o čudoviti preteklosti in porozne obljube o znosni prihodnosti. V pesmi *Kaj mi težite s to prekleto Jugoslavijo* Nika Šoštarič zapiše tudi: Jugoslavija je zgodba mojih starih staršev / mojega dedka in babice / niti ne več mojih staršev / onadva sta samo živela posledice / krivico / in postala obljubljena generacija / generacija / ki so jim govorili naj se učijo / naj bodo pridni / in potem bodo po faksu dobili službo / bili so generacija s prihodnostjo / generacija z načrtom / generacija, ki ji je bilo omogočeno / svoboda / enakost / bratstvo / ali kako že … «

Takšni pogledi, ki so na prvi strani* Dela *oznanjeni kot velik dosežek »mladih peres«, so bili pridobljeni s pogledi starih staršev, ki so živeli v »čudoviti preteklosti«, imeli potem otroke, ki se jim je zgodila »krivica«, in ti zatem otroke, ki zdaj lahko sanjajo samo še o znosni prihodnosti …

Takšni pogledi, ki so na prvi strani *Dela* oznanjeni kot velik dosežek »mladih peres«, so bili pridobljeni s pogledi starih staršev, ki so živeli v »čudoviti preteklosti«, imeli potem otroke, ki se jim je zgodila »krivica«, in ti zatem otroke, ki zdaj lahko sanjajo samo še

Kako se je zgodilo, da se utopija, ki se je izkazala za tragično, saj je ob vseh proklamiranih moralnih načelih prinesla bistveno večjo represijo od tiste, proti kateri se je borila, vendarle ohranja kot kakšna pražival v permafrostu?

o znosni prihodnosti … Prav osupljiva predstavitev moderne zgodovine! *Difficile est satiram non scribere*, zlasti ob podatku, da *Delo* to oznanja za »modrost mlajših generacij«.

Ampak nauk, ki ga je treba potegniti iz povedanega, je gotovo: Čudovita socialistična preteklost živi trdoživo naprej. Kako to? Zakaj so njeni kritiki tako neuspešni? Zakaj so bili prepričljivi samo nekaj let, recimo tam od 1985 do 1995? Kako se je zgodilo, da se utopija, ki se je izkazala za tragično, saj je ob vseh proklamiranih moralnih načelih prinesla bistveno večjo represijo od tiste, proti kateri se je borila, vendarle ohranja kot kakšna pražival v permafrostu? Sveže našminkana in napudrana, že res, tudi moderno oblečena, pa vendar: Proizvod nadutih ljudi, ki so prepričani, da vse najbolje vedo, da vse lahko predpisujejo, omejujejo, prepovedujejo, da so njihovi moralni principi edino zveličavni, da je družbeni inženiring po njihovi volji edina sprejemljiva pot v napredek, da …

A zdi se mi, da bi bilo dobro uravnotežiti doživljanje starih Šoštaričev z doživetjem nekega njihovega vrstnika. In mogoče neko modrost današnjega mladega peresa z modrostjo vrstnika iz tiste čudovite preteklosti. Naj nastopi dijak Jože Pučnik, star 19 let, januarja 1951:

»Duševnost današnjega človeka je uklenjena v okove uzakonjenega nasilja. Samodržec se trudi, da bi uničil vse vezi med ljudmi, odločil posameznika in tako dokončno pokoril množico.

Prepovedana je odkrita beseda!

Dan za dnem prodira v naša srca strah in pogumna ter strahopetna zadovoljnost se trudi, da bi uspavala upravičene zahteve užaljene osebnosti. Čim dalje več lepih in resničnih besed zamre v zagrenjenem srcu.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Ječe se polnijo. Daljšajo se vrste umazanosivih uniform s črnimi številkami na hrbtih; izmozgana telesa omahujejo in garajo: nad vsakim visi kot Damoklejev meč grozeča cev samokresa in ledeni beton ›samica‹.

Prav do zibelke sega nasilna roka, ki s satansko preračunljivostjo ubija že v najmlajših osebnost, ponos in samostojnost.

Nad vso to mračnostjo pa zmagoslavno zvenijo prazne besede, ki jih spremlja hinavski smehljaj.

In okrog in okrog naše zemlje je napeta bodeča žica, oprta na krvave bajonete in tleči ekrazit ...

Premagajmo strah in zakričimo besede, ki jih skrivamo v srcu! Prisrčne in odkrite jih pošljimo med ljudmi – zapojmo takšno pesem, da bomo z njo ozdravili oskrunjeno in zagrenjeno osebnost garajočega človeka, da bomo sprostili izpod nasilne omrtvelosti njegovo zdravo življenjsko silo in z njo odločno zahtevo po svobodni, odkriti in lepi besedi!«

Tega ni noben časopis nikdar citiral, kaj šele na prvi strani razglasil za pomembno modrost.

V zadnjih letih ste nas razvadili s kar nekaj knjigami, ki pomembno osvetljujejo slovensko medvojno in zgodnjo povojno zgodovino. S čim se trenutno ukvarjate?

Knjige? V majski številki *Zaveze* sem objavila dve poglavji knjige, ki je pred pol stoletja nisem mogla objaviti oziroma ni smela biti objavljena. Gre za *Umor Trockega*, ki jo je napisal Isaac Levine, jaz pa sem jo prevedla. Urednik Šega je zadnji hip ugotovil, da gre za grd napad na komuniste. K odlomku sem dodala spremno besedo, urednik Lenart Rihar je bil mnenja, da ne gre za lanski sneg, in je z veseljem objavil. Junija izide še na papirju *Soglasje za zgodovinski trenutek*, to je mogočna zbirka člankov o stanju v družbi in o delovanju v prihodnje. Pripravila jo je Katedrala svobode, prinaša pa prispevke kar 74 avtorjev. Moj govori o večnem čaru socializma.

Glavnina moje pozornosti pa je usmerjena v Georgea Orwella. Odločila sem se za vrnitev k svojemu mladostnemu delu, še kot študentka sem namreč prevedla knjigo *1984* ali *Tisoč devetsto štiriinosemdeset*. V vseh desetletjih sem imela prav malo možnosti, da bi o pisatelju in njegovi knjigi povedala, kar mislim, raziskovala, kar bi rada izvedela, poudarila, kar se mi zdi zanimivo in važno ... No, zmenila sem se sama s sabo, da to na stara leta popravim. Raziskujem Orwellovo usodo v vzhodni Evropi, poudarek je na Jugoslaviji, nekoč in danes. Seveda ne gre samo za Orwella. Zdi se mi, da se skozi njega izkazujejo nekatere bistvene poteze režima komunistične partije, tako v trdi kot v mehkejši, samoupravni varianti.

Zdi se mi, da se skozi njega izkazujejo nekatere bistvene poteze režima komunistične partije, tako v trdi kot v mehkejši, samoupravni varianti. Pa tudi različne poteze kontinuitete tega režima oziroma intelektualne matrice, ki še kar prevladuje.

Pa tudi različne poteze kontinuitete tega režima oziroma intelektualne matrice, ki še kar prevladuje. Zdaj sledi izraz previdnosti: Seveda upam, da bo iz tega nastala obsežna knjiga. Držimo pesti.

POGOVOR

Dr. Elisabeth Lukas

Non frustra vixi – Nisem živela zaman

Pogovor sta pripravili Saška Ocvirk in Barbara Žniderščič.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Dr. Elisabeth Lukas (1942) je študirala psihologijo na Dunajski univerzi, kjer se je seznanila z logoterapijo in eksistencialno analizo Viktorja E. Frankla. Kot prva je doktorirala iz tega področja in že kot doktorandka na podlagi Franklovih tez razvila tako imenovani logotest, psihološki vprašalnik, ki je bistveno zaznamoval raziskovalno delo na tem področju širom po svetu. Od leta 1973 je v Nemčiji delovala kot klinična psihologinja in psihoterapevtka, nato pa prevzela strokovno vodenje Južnonemškega inštituta za logoterapijo in eksistencialno analizo v Fürstenfeldbrucku pri Münchnu, ki sta ga leta 1986 ustanovila skupaj z možem. Predavala je na več kot 50 univerzah po svetu in zastavila temelje logoterapevtskega izobraževanja v Evropi, ZDA pa tudi širše. Izjemno številčna bera njenih knjig je med bolj prevajanimi na svetu. Za svoje izjemne dosežke je prejela tudi številna priznanja.

Če je Viktor E. Frankl logoterapiji dal filozofsko utemeljitev, jo utrdil v globino in ji odprl prostor za rast v višino, je Elisabeth Lukas tista, ki je njegove včasih težko razumljive in zapletene misli prevedla v jezik slehernika. Iz miselnih konceptov je ustvarila konkretne korake za reševanje težav, s katerimi se tako ali drugače srečujemo v vsakdanjih odnosih. Logoterapevtski pristop je z delom v praksi še nadgradila in Frankl jo je upravičeno cenil ter izpostavljal kot svojo najboljšo učenko in duhovno naslednico.

Lukasova je tesno sodelovala tudi s pionirji logoterapevtske misli na Slovenskem; med drugimi z dr. Antonom Trstenjakom, dr. Jožetom Ramovšem in nenazadnje z dr. Cvijeto Pahljina, ki je pri nas študij logoterapije tudi širše zastavila. Slednja je svoje specializante ob koncu izobraževanja vedno peljala tudi na Dunaj, po poteh Viktorja Frankla in na obisk k dr. Lukasovi. Cvijeta Pahljina je konec leta 2021 preminila, Lukasova pa se je že pred časom upokojila in iz javnega življenja bolj ali manj umaknila. Da bi bila srečanja z njo deležna tudi zadnja generacija Cvijetinih študentov, ki izobraževanje v tem letu končuje pod vodstvom njene hčere Barbare Pahljina, skoraj ni bilo mogoče pričakovati. A se je vseeno zgodilo. V spomin svoje drage pokojne prijateljice je Lukasova aprila 2025 izjemoma sprejela večjo skupino hrvaških in slovenskih logoterapevtov. Drobna gospa z navdihujočo vitalnostjo in pozitivno energijo je nadvse potrpežljivo odgovarjala na vprašanja prisotnih, ob koncu pa si prijazno vzela čas tudi posebej za bralce revije *Zvon*. Ta zapis je preplet obojega.

Kaj vas je spodbudilo k študiju logoterapije in kaj se vam zdi njena največja vrednost za vas osebno?
Bilo je leta 1968, ko sem se po naključju znašla na predavanju profesorja Frankla in se takoj navdušila. Pred tem sem spoznala celo vrsto motivacijskih teorij, ki so se vrtele okrog egocentrizma – kako biti uspešen, kako doseči družbeno priznanje, kako se »samozgraditi in opolnomočiti«. Vse se je začenjalo in končevalo z besedo »jaz«. Frankl pa je govoril nekaj povsem drugega. Poslušalce je vabil izven tega vase zaverovanega stališča, k pogledu na drugega, poudarjal je ljubezen do sočloveka, češ da je to pomembneje od vsega drugega. Ob koncu študija sem logoterapijo dokončno prepoznala kot svojo smiselno nalogo. Kaj je logoterapija dala meni osebno? Imela sem zelo lepo

otroštvo. Čeprav smo živeli zelo skromno, skoraj siromašno, sem bila deležna veliko ljubezni svojih staršev in starih staršev. In kot je nekoč nekdo rekel, smo ljudje, ki smo v otroštvu dobili veliko ljubezni, to v življenju dolžni dajati naprej. Jaz sem to počela skozi logoterapijo. Seveda pa to ne pomeni, da tisti, ki je bil v otroštvu prikrajšan, pozneje nima česa dati. Razlika je le v tem, da je njegovo razdajanje v dobrem velik dosežek osebne rasti, za tiste, ki so bili ljubezni deležni, pa obveza.

Ali ste se kdaj srečali z dvomom glede svoje poklicne poti? Kaj vam je pomagalo vztrajati?

Moje dekliške sanje so bile, da bi postala pianistka. Ker si moji starši niso mogli privoščiti, da bi mi omogočili študij na dunajskem konservatoriju, so te sanje hitro splavale po vodi. Danes vem: »namenjeno« mi je bilo drugo poslanstvo. Po dolgih in deloma dramatičnih ovinkih mi je vendarle uspelo zaključiti študij psihologije. Odtlej nikoli več nisem podvomila, da sem na tem temelju našla pravo pot zase. Specializirala sem se za psihoterapijo in prav vsak pacient, vsaka pacientka, ki sem jima lahko bila v pomoč, sta me utrdila v odločitvi, da nadaljujem po začrtani poti.

Kaj bi danes, z vsem, kar veste in ste izkusili, povedali mlajši sebi?

Rekla bi isto, kot bi rekla vsakemu mlajšemu človeku: »Zaupaj!« Na svojih zapletenih poteh nismo popolnoma sami. Na skrivnosten način smo vodeni, in dovolj je, da se iskreno trudimo ter zaupamo, da nič dobrega, da res prav nič, kar si pogumno izbojujemo z ljubeznijo in konstruktivnostjo, ni zaman.

Profesor Frankl je iz ljubezni do svojih staršev med drugo svetovno vojno dopustil, da mu je potekla ameriška viza za izselitev – s strašnimi posledicami. Staršev ni mogel rešiti, tudi sam je komaj preživel. Je bila njegova žrtev zaman? Sam je to vedno odločno zanikal. Nikoli in nikdar ne bi mogel svojih logoterapevtskih misli razviti tako prepričljivo iz varnega zavetja onkraj oceana, kot jih je lahko po izkušnji koncentracijskega taborišča.

Kakšnemu osebnemu motu ste sledili skozi življenje?

Vedno sem se zavedala, da se je v življenju treba truditi. Ne morem kar čakati, da bo nekaj samo po sebi izpadlo dobro. Moja dolžnost je, da se potrudim in vedno naredim najbolje, kar je v mojih močeh. Če namreč nekaj opravite z levo roko, vas bo upravičeno strah, kakšen bo rezultat. Če pa se potrudite po najboljših močeh, če daste vse od sebe, ste svobodni. Drugo ni več odvisno od vas. Frankl je rad ponavljal, da je namera naša, rezultat pa od Boga. To pomeni, da se nam ob neuspehu ni treba preveč trpinčiti, ob uspehu pa tudi ne smemo izgubiti pozornosti in ponižnosti. Uspeh je v resnici lahko zelo nevaren. Zaradi uspeha lahko ljudje postanejo vzvišeni, vase zagledani in napuhnjeni. In ker so osebnostno nestanovitni in nezreli, lahko padejo zelo globoko. Zapadejo v odvisnosti, droge, razpadejo jim partnerstva in družinski odnosi … Enega najboljših nasvetov proti temu sem pobrala na konferenci v ZDA: *Stop. Look. Go.* Torej stoj, poglej, pojdi. Vsake toliko se moramo ustaviti, se umiriti in iti vase. Potem poglejmo okrog sebe in se vprašajmo: Kaj je smisel mojega življenja? Do kod sem prišel, kako sem se spremenil, kako so se spremenile okoliščine? Iskanje smiselnega cilja, našega logosa v življenju ni nikoli povsem zaključena naloga. In ko se odločimo za cilj, ko izberemo smer, odločno ukrepajmo in ne dopuščajmo, da bi nas karkoli ustavilo.

Ko danes z razdalje in modrostjo let zrete na svojo življenjsko pot – obstaja kaj, kar bi naredili drugače, če bi imeli to možnost?

Da, v življenju sem naredila kar nekaj napak. Krivda spada k tako imenovani »tragični triadi« (trpljenje, krivda in smrt), ki se ji v resnici ne more izogniti noben človek. Od profesorja Frankla izvira modro opozorilo: »Živi, kot da bi živel drugič in kot da bi prvič naredil vse tako narobe, kot si prav zdaj nameraval storiti!« Na žalost nimamo nobene možnosti, da bi napake iz našega »prvega (in edinega) življenja« kdaj popravili, zato je potrebna previdnost. Sem pa ugotovila, da so nekatere napake, ki sem jih naredila, z današnje perspektive imele celo svoj smisel. Iz njih sem se veliko naučila. Zaradi njih sem zmogla več razumevanja in usmiljenja, tudi ko so drugi storili krivico meni. Spoznala sem, kako pomembno je odpuščanje, in zato se izogibam hitrim sodbam. Obstaja čudovit stavek: »Smo angeli z enim krilom. Da bi lahko leteli, se moramo objeti.« Da, priznam, tudi meni manjka eno krilo. Naj bodo objeti vsi, ki to berejo, da bomo skupaj lahko »poleteli« v bolj človeške višave!

Pri svojem terapevtskem delu ste gotovo naleteli na različne izzive. Ste v praksi srečali tudi ljudi, ki jim niste mogli pomagati?

Seveda. Prof. dr. Klaus Grawe je v Švici s svojimi študenti raziskoval, od česa je odvisen uspeh neke terapije. Vsako sestavljajo trije edinstveni, unikatni dejavniki – terapevt, klient in metoda. Izkazalo se je, da je največji delež uspeha odvisen od klienta samega, od tega, ali se v resnici želi spremeniti ali pa se je le prišel pritoževat. In kaj je najmanj vplivalo? Metoda, orodje, ki ga uporabljamo, to kar imamo dejansko v rokah. Vem, kar smešen je ta poklic, ki smo si ga izbrali (smeh). Med klientom in metodo pa je še terapevt, njegova osebnost. Veliko je odvisno od karizme, ki jo terapevt izžareva, od njegovega sloga. Ljudje v stiski zelo hitro prepoznajo, ali smo tam zaradi obveznosti in plačila ali pa jim iskreno želimo pomagati. Verjetno poznate Franklovo izkušnjo, ko ga je sredi noči poklicala pacientka, češ da se bo ubila. Tri četrt ure se je z njo pogovarjal in jo prepričeval, naj tega ne stori, vsaj do naslednjega dne, ko bi se z njo srečal v ambulanti. To mu je nazadnje tudi obljubila. In kaj jo je ustavilo, da ni dvignila roke nadse? Njen odgovor je presunljiv: »Nič od tega, kar ste mi govorili, se me ni dotaknilo. Ampak ko sem pomislila, da ste si sredi noči zame, popolno tujko, vzeli toliko časa, sem začutila, da je tudi moje življenje dovolj vredno, da ga ohranim.« Torej je niso rešile njegove besede, ampak njegova osebnost.

Na žalost nimamo nobene možnosti, da bi napake iz našega »prvega (in edinega) življenja« kdaj popravili, zato je potrebna previdnost. Imajo pa s kasnejše perspektive nekatere celo svoj smisel.

Ob tolikih različnih psihoterapevtskih pristopih, kaj je torej dodana vrednost logoterapije?

Spoštovanje človekovega dostojanstva. Ko sem delala z žrtvami posilstva, so se ženske včasih počutile tako umazano, da niso videle nobenega razloga ali načina, da bi še kdaj normalno živele. Skozi logoterapijo so prišle do spoznanja, da so kot osebe, v svojem osnovnem bistvu nepoškodovane, brez praske. Lahko imamo posledice na telesu, tudi hude rane na duši, vendar naše človeško bistvo ostaja celovito, nedotaknjeno. In v tem

duhu je naša naloga, da svoje rane na duši in telesu pozdravimo. Kjer se rana zaceli, nastane brazgotina. To mesto je potem zadebeljeno in trdo, tega mesta ne more nič več raniti.

Z vami želim deliti še en primer, kako pomembno je to zavedanje. Delala sem tudi z mladimi prestopniki, ki jim je sodnik po prvem kaznivem dejanju namesto zaporne kazni odredil obvezno terapevtsko obravnavo. Pred menoj je sedelo pet ali šest mladih fantov, ki so po večini izhajali iz tako obupnih družinskih razmer, da jim skoraj ni bilo mogoče končati drugje kot v kriminalu. Pa sem jih vprašala, če vedo, zakaj so piramide v Egiptu tako slavne. Govorili so, da so visoke, da imajo posebno obliko, vendar smo ugotovili, da obstajajo še višje stavbe še bolj nenavadnih oblik. »Slavne so zato, ker so nastale pred 4000 leti, ko ni bilo nobenih strojev, nobenih žerjavov in nobene elektrike,« sem jim pojasnila. »Ljudje so jih zgradili s preprostimi orodji in svojimi rokami. Vrednost dosežka je vedno odvisna od okoliščin, v katerih se zgodijo. Če nekdo samo z eno nogo preplava sto metrov, je to bistveno večji dosežek, kot če nekdo z vsemi okončinami preplava pol kilometra. Gotovo ste že slišali: Enkrat baraba, vedno baraba. Enkrat kriminalec, vedno kriminalec. Od vas nihče ničesar ne pričakuje in v vas nihče ne verjame. Vi ste kot tisti stari Egipčani. V enako težkih pogojih gradite piramido svojega življenja. Slabo vam kaže, nimate orodij, nimate strojev. Ko si boste našli pošteno delo, plačilo ne bo ravno veliko in pogosto se boste spraševali o smiselnosti, ampak to bo temelj vaše piramide. Ko se boste vsak dan znova pojavili na dogovorjenem mestu in četudi skozi stisnjene zobe opravili svoje delo, bo vaša piramida začela rasti. Ko bodo prišli dvomi in skušnjave, vi pa se jim boste zmogli upreti, bo piramida že napol gotova. Ko boste zatrdno sklenili, da nikoli več ne boste prišli navzkriž z zakonom, si boste lahko čestitali. Vaša piramida bo gotova. To bo vredno ponosa in jaz se bom do tal poklonila vašemu dosežku.« Ko sem jim to pripovedovala, so nekateri dobili solzne oči. Marsikomu od teh je uspelo.

Kot osebe, v svojem osnovnem bistvu vedno ostanemo nepoškodovani, brez praske. Lahko imamo posledice na telesu, tudi hude rane na duši, vendar naše človeško bistvo ostaja celovito, nedotaknjeno.

Mnogi logoterapevti na začetku svoje kariere se sprašujejo, če bodo zmogli, če bodo ob pravem času našli pravo vprašanje, pravo besedo. Kaj jim sporočate?

Nekaj čisto preprostega: svoje delo opravljajte kar najbolje in ne skrbite preveč za prihodnost! Veliko ljudi se obremenjuje z jutrišnjimi skrbmi, ampak strah nas mora biti samo zamujenih priložnosti v sedanjosti. Kajti le v sedanjosti, v tem trenutku lahko resnično kaj naredimo. Če bomo temu sledili, se bodo sadovi našega dela prej ali slej tudi pokazali. Pomislimo na Viktorja E. Frankla v koncentracijskem taborišču. Kot je bila logoterapija zaščitena in ohranjena takrat, verjamem, da bo tudi njegova duhovna dediščina danes.

Viktor E. Frankl je tri leta preživel v najhujših razmerah, kar si jih človek lahko predstavlja. Holokavst ga je zaznamoval tako kot mnoge njegove rojake. Vendar vsi Judje niso bili navdušeni nad njim.

Ko je gostoval v Izraelu, je bil lepo sprejet, povsem enako kot povsod drugod po

svetu. Seveda pa so bili tudi posamezni Judje, za katere je bil preveč spravljiv, češ da bi moral do Nemcev gojiti odkrito sovraštvo. A Frankl je vedel, kaj človeku povzroči sovraštvo, kaj pomeni, da se z njim zbudimo in gremo zvečer z njim spat. Temu se je zavestno odrekel, bil za to nagrajen od nemške države in večkrat predlagan za Nobelovo nagrado za mir. Še pomembneje pa je, da ga je to njegovo stališče naredilo za pravega zmagovalca svojega življenja.

Je sploh mogoče na kratko strniti najpomembnejše, kar ste se naučili od svojega profesorja?

Seveda ne. Profesor Frankl je bil genij, hkrati pa popolnoma skromen človek. Verjetno so vsi res veliki misleci zelo preprosti – nimajo potrebe, da bi se napihovali. Bil je povsem avtentičen in je živel to, kar je učil. Uspelo mu je nekaj izjemnega: uspešno je kar 25 let vodil nevrološki oddelek dunajske poliklinike, napisal številne strokovne knjige, predaval na univerzah po vsem svetu, bil ljubeč oče in mož ter se posvečal svojemu konjičku, plezanju v gorah, ne da bi kdaj podlegel naglici ali celo »izgorelosti«. In ob vsem tem je vedno našel čas tudi za klepet z menoj, kadar sem občasno prišla na Dunaj! Kar je delal, je počel z notranjim mirom, a tudi z veliko predanostjo in zavzetostjo. To je tisto, kar je treba v prvi vrsti doseči, če ga želimo posnemati!

Med njegovimi nauki je bila zame verjetno najpomembnejša zavest, da v vsakem trenutku življenja razpolagam s svojim svobodnim prostorom, v katerem lahko vedno izberem svoje stališče do česarkoli. Ta uvid mi je bil v veliko oporo v osebno najtežjih trenutkih in nepogrešljiv pri delu z mojimi klienti. Ljudje zelo pogosto pridejo s težavami, ki se nanašajo na nespremenljive okoliščine – na tisto, kar sodi v polje usodnega: govorijo o preteklosti, o drugih ljudeh, o vsem tistem, česar ni moč spremeniti. Sčasoma se kot terapevt naučiš že od prvega trenutka razločevati med tem, kar je usodno, in iskati možnosti znotraj svobodnega prostora, ki je, kot vemo, vedno na voljo.

Dr. Elisabeth Lukas še vedno z veseljem podpiše kakšno svojo knjigo.

Lahko z nami delite kakšen poseben spomin ali anekdoto o Franklu, ki je še niste razkrili nikomur?

O tem bi lahko pripovedovala dolgo. Z vami pa bom delila spomin na čas, ko je Frankl oslepel. On je bil na Dunaju, jaz

pa sem takrat delala v Nemčiji in nekako sva bila dogovorjena, da se ob vsakem svojem obisku v avstrijski prestolnici oglasim tudi pri njem. Njegova žena me je zvečer poklicala in mi povedala, da je profesor v bolnišnici, da krvavi v očesu, ki mu je dotlej še služilo. Na drugo oko je oslepel že prej. Rekla je, da ga lahko obiščem. Ko sem vstopila v njegovo bolniško sobo, sem ostala brez besed. Kaj sploh lahko rečeš človeku, ki je pravkar izgubil vid? Pa me je prehitel z besedami: »Gospa Lukas, zakaj se pa tako kremžite? Ne delajte vendar takega obraza.« Obraza, ki ga sploh ni mogel videti! Nato je dodal, da če je imel kdo v življenju tako milost, da je videl toliko sveta kot on, da je videl odraščati svojo hčer, je lahko samo hvaležen. Koliko ljudi se namreč rodi slepih in nikoli ne izkusi svetlobe, on pa jo je velik del življenja imel. In zato je bil iskreno hvaležen.

Frankl je takrat sam živel tisto, kar je pogosto pripovedoval skozi zgodbo Jerrya Longa – moža, ki je po hudi nesreči ostal priklenjen na invalidski voziček, hrom od vratu navzdol, a kot je dejal, nesreča mu je zlomila vrat, vendar ni zlomila njega. Od vseh okončin je lahko premikal le mezinec ene roke. In za ta mezinec je bil neskončno hvaležen, saj je z njim lahko samostojno manevriral svoj voziček. To je hvaležnost! Da si srečen, ker lahko premikaš en prst. To je obrat, ki lahko naše dojemanje katerekoli težke situacije iz stališča »žalosten sem zaradi« spremeni v »hvaležen sem za«.

Ste zaradi tega drugače gledali tudi na svoje življenje?

Tistikrat v bolnišnici mi je Frankl dal zelo pomemben nauk, zaradi katerega sem bila na to vsekakor bolj pozorna in hvaležna za vse, kar mi je v življenju dano. Trenutkov velike sreče in hvaležnosti je toliko, da jih niti prešteti ne morem. Pogosto so bili to »prvi trenutki« velikih življenjskih darov, ki so me preplavili z neizmerno srečo. Na primer, ko sem prvič držala v naročju svojega sina, prva predavanja profesorja Frankla, ki sem jih obiskala, prvi ples z možem, prva knjiga, ki sem jo sama napisala in jo nato vzela iz poštne ovojnice … in še bi lahko naštevala.

Rada pa bi poudarila, da obstajajo tudi trenutki sreče povsem drugačne vrste, ki jih gotovo najdemo v vsaki življenjski zgodbi. Večkrat sem se »za las« izognila nesrečam ali nesrečnim okoliščinam, ki bi se lahko končale bistveno slabše. V teh trenutkih se je vame globoko vtisnil občutek, da sem na nek način »obvarovana«, kar me zavezuje, da sem tega varstva tudi vredna.

Kako dojemate povezavo logoterapije in umetnosti, pa naj gre za ples, slikarstvo, glasbo …?

Gre za zelo globoko in pomembno povezavo. Pravzaprav pride logoterapija do izraza povsod tam, kjer lahko človek izrazi svojo ustvarjalnost in začuti presežnost. Duhovnost je prisotna v vseh izrazih umetnosti. Zelo lep primer tega je prikazan v filmu *Moulin Rouge*. Govori o pariškem slikarju Henriju de Toulouse Lautrecu, ki je bil tako globoko v depresiji, da je bil tik pred tem, da naredi samomor. V tistem pa se ozre na svojo zadnjo sliko in njej opazi drobno napako. Zave se, da če je ne bo popravil on, tega ne bo naredil nihče drug na svetu. To sprejme kot svojo smiselno nalogo, zaradi katere ne misli več na smrt. In to je zdravilna moč umetnosti.

Kaj pa bolniki v terminalni fazi, jim je prav povedati, da se jim dnevi iztekajo, ali mislite, da s tem tvegamo njihov padec v malodušje in obup?

Dr. Elisabeth Lukas z urednicama Saško Ocvirk in Barbaro Žnideršič

Ljudje čutijo, kako je z njimi, in precej dobro vedo, v kakšnem položaju so. Ampak v prav nobeni situaciji nihče ne more reči, koliko časa nekdo še ima na voljo. Človek se mora tudi v zadnjih trenutkih predvsem posvečati nalogam, za katere čuti, da jih še ima, ne pa da se ukvarja z odštevanjem minut. Frankl v je tem kontekstu rad spomnil na Goetheja, ki je bil v času, ko je ustvarjal *Fausta*, že zelo bolan. Kljub vsem pričakovanjem je zmogel dovolj moči, da je delo dokončal. Tudi sama imam tako izkušnjo. Novembra leta 1972 sem imela predviden zaključek doktorata. Maja istega leta so me poklicali iz bolnišnice in mi svetovali, naj svojo mamo vzamem domov, ker ji je ostalo samo še nekaj dni življenja. Ampak mama se je odločila, da bo dočakala mojo promocijo. In jo je. Umrla je dva dni po njej. Torej če imamo na tem svetu še kakšno nalogo, bomo imeli tudi čas in moč, da jo bomo opravili. Če ne, potem to ni več naša naloga. Svoje smo naredili. Tudi preostanek mojega življenja je odvisen od nalog, ki me še čakajo. Očitno je ena od njih tudi to, da sem danes tu z vami in vam odgovarjam na vprašanja. Ko mi bo zmanjkalo moči in časa, bo moj namen izpolnjen.

So se težave ljudi od vaših začetkov v logoterapiji skozi leta spremenile?
Spremenila se je družba, izzivi in težave pa so ostali nespremenjeni. Vedno so bili dobri in slabi časi, a človek mora graditi iz tistih opek, ki so mu na voljo. Sprejeti mora vlogo zidarja. Zanimivo pa je, da v času družbenega in ekonomskega obilja ljudje niso nič bolj srečni. Ko je vsega dovolj in preveč, to ljudi vodi v razvajenost in naprej v eksistencialni vakuum, ki ubija voljo do smisla.

V nemščini imamo tozadevno pregovor: Ko je oslu predobro, gre plesat na led. Obilje od človeka zahteva posebno vrsto ustvarjalnosti. Ko imamo veliko denarja, se moramo odločiti, kako ga pametno vložiti. Ko imamo veliko časa, ga je še težje smiselno porabiti. Dandanes se je treba bolj prilagajati in bolj truditi, da najdemo smisel. V resnici pa se človeške težave bistveno ne razlikujejo od tistih, s katerimi sem se srečevala na začetku svoje kariere.

V sodobnem svetu so vedno večja težava tudi odvisnosti.

O njih bi lahko govorili ves dan. V glavnem pa moramo vedeti, da smo zasvojeni takrat, ko nas bolj kot vsi drugi odnosi in drugi ljudje zanima, kako bomo zadovoljili sami sebe. Zavojenec z nekim zunanjim sredstvom regulira stanje znotraj sebe, pri tem pa pride v konflikt s svojim organom smisla, s svojo vestjo. Ko jo na račun sredstva odvisnosti zatre in utiša, gre samo še navzdol. O tem govori *Mali princ*, ki alkoholika vpraša, zakaj pije. »Da bi pozabil, da me je sram.« »In česa te je sram?« »Sram me je, ker pijem.« Včasih je sram najdragocenejše orodje, s katerim se lahko usmerimo na pravo pot in znova najdemo smisel. Ko gre za katerokoli odvisnost, mora človek priti v stik s svojim notranjim glasom in si ustvariti življenje, ki se mu ga ne bo treba sramovati.

Ena vaših nadgradenj terapevtskega dela v logoterapiji so tudi derefleksivne skupine.

Ljudje v terapijo običajno pridejo z mnogimi težavami, ki jih sami niso znali rešiti. Vendar pa ni dobro, če se tudi v terapiji ves čas osredotočajo le nanje. Temu so namenjene derefleksivne skupine, kjer velja glavno pravilo, da ne govorimo o težavah, temveč samo o srečnih dogodkih, radostih, pozitivnih izkušnjah. Ljudje to sicer sprejmejo, a nato pogosto dolgo molčijo. Mnogi namreč nekje na poti izgubijo sposobnost govoriti o čemerkoli drugem kot o svojih težavah. Ko dobijo nalogo, da do naslednjega srečanja v zvezek zapišejo vse lepe trenutke, ki so jih doživeli, nekateri napišejo tudi po dvajset strani. »Niti opazili ne bi, koliko dobrega je okrog nas, če ne bi dobili take domače naloge,« mi povedo. Podobno je s koledarjem, s katerega vsak dan trgamo liste. Nanj lahko gledamo na dva načina: z obžalovanjem na kopneči kupček oziroma minuli čas ali pa s hvaležnostjo na rastoči kupček odtrganih listkov, na katere vsak dan zapišemo lepa doživetja tistega dne. Tudi pred menoj kupček dni, ki so mi še odmerjeni, kopni, toda na odtrgan listič današnjega dne bom brez dvoma zapisala, kako dragocen in lep dan sem preživela z vami.

Menite, da je logoterapija uporabna tudi v poslovnem svetu, v delovnih okoljih?

O tem je na voljo obsežna in kakovostna literatura, zlasti na področju izgorelosti in medosebnih odnosov na delovnem mestu. To področje je logoterapiji prav gotovo pisano na kožo. Izgorelost namreč predstavlja stanje izčrpanosti, ne depresije. Do slednje pride, ko ne najdemo smisla v svojem trpljenju. Če pa ne vidimo smisla v svojem delu, se lahko izčrpamo do stanja izgorelosti. Vsi imamo številne obveznosti, ob katerih težko rečemo, da uživamo in da nas osrečujejo, četudi so globoko smiselne. Pomivanje posode je že eno takih. Danes smo v službah večinoma vezani na sisteme, predpise, nadrejene. A tudi v takšnih, nenaklonjenih razmerah, lahko svoje delo osmislimo. Pomembno je tudi zavedanje kolizije vrednot, ki so si včasih v nasprotju. Ko smo na primer

v službi, se lahko počutimo krive, ker nismo z družino, in obratno. Vredno je vedeti, da so vrednote kot lučke, povezane zaporedno, prižigajo se druga za drugo. Moj sin je zame zelo pomemben, toda zdaj, ko predavam vam, ne mislim nanj. Z vso pozornostjo se mu bom pa posvetila zvečer, ko se bova slišala po telefonu. Tako imenovani *multitasking* pa preverjeno ne deluje!

Kako gledate na umetno inteligenco?
To je samo eno od orodij. Enako kot naravna človeška inteligenca. Vsako orodje lahko uporabimo za dobro ali slabo – lahko razmišljamo, kako bomo osrečili svoje prijatelje ali kako bomo oropali banko. Torej lahko z isto stvarjo prinesemo blagoslov ali zlo. Nikoli ne gre za tehnologijo, ki jo uporabljamo, ampak za duha, ki jo žene. Z avtom lahko nekoga odpeljemo v bolnišnico ali povzročimo prometno nesrečo. Preden neko odkritje zares obvladamo, lahko vedno pride do nesrečnih poskusov, neuspehov. Tudi pri uporabi umetne inteligence bomo delali napake, preden bomo odkrili njeno smiselno uporabo. Vedno pa moramo imeti pred očmi stališče in odgovornost vsakega posameznika.

Imate občutek, da je logoterapija pisana na kožo 20. stoletju? Kakšno je njeno poslanstvo v 21. stoletju, v današnji digitalni in potrošniški družbi?
Logoterapija je sicer nastala v 20. stoletju, vendar ni bila ustvarjena za prejšnji vek. Nastala je za *homo sapiens*, in še posebej za *homo patiens* – trpečega človeka, ki se v vsakem obdobju sooča z izzivi, značilnimi za svoj čas. Duševne stiske, duševne motnje, brezmejna obupanost in vpletenost v tragedije niso značilni samo za burni konec drugega tisočletja. Obstajali so že v antiki, v srednjem veku in ne bodo drugačni niti v 21. ali 22. stoletju. Človeška eksistenca je neizogibno povezana s trpljenjem. Zato je koncept spopadanja in zdravljenja, ki ga ponuja logoterapija, brezčasen in v današnjem digitaliziranem, globaliziranem svetu, ki ga pretresajo številne grožnje, pomembnejši kot kadarkoli prej.

Kako se spominjate sodelovanja s slovenskimi logoterapevti, začetkov logoterapije v Sloveniji in prvih prevodov Franklovih knjig v slovenščino?
Dr. Cvijeta Pahljina je bila moja izjemna učenka. Franklovo teorijo je globoko razumela, jo čudovito znala prenesti v prakso in se na edinstven način posvetila izobraževanju na področju logoterapije. Ostala bo nepozabna ne le zame, temveč tudi številnim ljudem daleč onkraj meja svoje domovine. Tudi dr. Jožeta Ramovša zelo cenim. Gotovo sta s svojim predanim delom prispevala tudi k temu, da je zanimanje za Franklovo literaturo zraslo, in da je založba Celjska Mohorjeva družba začela s prevodi njegovih del.

Ob tem bi rada poudarila tudi tako imenovano »biblioterapijo«, ki je učinkovita oblika »samoterapije« z branjem ustreznih besedil. Profesor Frankl je hranil številna pisma z vsega sveta, v katerih so mu ljudje pisali, kako zelo so jim njegove knjige pomagale v času stiske in kriz. Tudi sama sem iz kroga svojih bralcev prejela številne podobne odzive. V tem smislu lahko založba z izborom izdanih knjig pomembno prispeva k zdravju naroda, in prav to je Celjska Mohorjeva družba tudi storila. Zelo sem srečna, da so moje knjige izšle v tolikih različnih jezikih in da je med njimi tudi slovenščina. Moje knjige sicer niso izrazito strokovne, temveč so napisane na način, da jih lahko razume širši krog bralcev, a so po svoje vseeno težke. Razlog je v Franklovem

miselnem izročilu, ki je samo po sebi zelo dognano in zahtevno. Trudila sem se, da bi ga za bralce z različnimi ravnmi izobrazbe nekoliko poenostavila, a če ga ne bereš v maternem jeziku, je lahko za marsikoga še vedno preveč zapleteno. Moja želja je, da dosežem prav vsakogar, ki mu lahko to koristi.

Slovenijo ste tudi obiskali, kako ste jo doživeli? Še vedno spremljate razvoj logoterapije po drugih državah?

Nekoč sem bila povabljena, da predavam na simpoziju v Sloveniji. Iskreno povedano, takrat Slovenije nisem veliko videla. Kot predavatelj na potovanjih spoznavaš predvsem železniške postaje, letališča, hotelske sobe in predavalnice. Skopo odmerjen prosti čas običajno porabiš za pripravo na nalogo, ki jo moraš izpolniti. Vendar pa se dobro spomnim zelo prisrčnega in toplega sprejema.

Kako se Franklova logoterapija razvija v drugih državah, pogosto izvem skozi najrazličnejše dopise. Tudi danes, v mojih letih, mi še vedno pišejo ljudje, laiki ali strokovnjaki iz bližnjih in daljnih krajev, da so odkrili kak moj zapis in mi želijo izraziti svojo hvaležnost ali pa mi zastaviti kakšno vprašanje. To me vsakič znova globoko gane in zelo razveseli.

Kaj si želite, da bi ostalo za vami – kot človekom, kot terapevtko, kot učenko Viktorja Frankla?

Obstaja čudovita prispodoba o kamnu, ki pade v vodo. Potone na dno ribnika in ne vidi več valovanja, ki ga je povzročil na vodni gladini. Tako je tudi z nami, ljudmi: ni nam treba videti, kaj smo premaknili v svetu. »Za nami vse cveti,« je pesnica Hilde Domin tako poetično zapisala.

Tudi po moji smrti bo ostalo neko »valovanje«, neke »nove cvetlice«, in o tem ne razmišljam veliko. Že zdaj z občudovanjem opazujem, kaj vse zmorejo moji dragi učenke in učenci. Neizmerno sem ponosna nanje in vem, da je moje življenjsko delo v najboljših rokah. Medtem je že vzklila nova, izjemna generacija, ki so jo izobrazili prav moji nekdanji učenci in učenke, in se krasno razvija. Tudi v Sloveniji. To me navdaja z globoko hvaležnostjo in prepričana sem: *Non frustra vixi* – Nisem živela zaman.

Skupina slovenskih logoterapevtov in specializantov logoterapije s svojo profesorico Barbaro Pahljina na obisku pri dr. Elisabeth Lukas na Dunaju

Dr. Edvard Kovač

Sveti oče, ki prihaja iz avguštinske skupnosti

Foto: Wikipedija

Vsi smo pričakovali, da se bo tudi papež Leon XIV. takoj predstavil in nam razkril, od kod prihaja. Toda nagovoril nas je z besedami vstalega Kristusa: »Mir vam bodi!« S tem nam je želel povedati, da razume naše presenečenje, ker ga nismo pričakovali. Hkrati pa nas je novi papež želel pomiriti, podobno kot Janez Pavel II., naj nas Kristusa ne bo strah, saj je on tisti, ki nam prinaša novo življenje in veselje. Povedal nam je, da bo njegovo poslanstvo prav tako delati za mir na zemlji.

Pa vendar novi papež z besedami ni popolnoma obšel svoje lastne osebe. V nagovoru je povedal, da je avguštinec, se pravi, da pripada ubožnemu redu iz XIII. stoletja. To je beraški red, podobno kot so frančiškani, kapucini, dominikanci in drugi. Zelo mlad je vstopil v red, ki je bil ponovno ustanovljen v 13. stoletju na podlagi prvih avguštinskih skupnosti zahodnega redovniškega življenja. Za avguštince sta značilni skupno delo in molitev, zato se papežu Leonu zdi sinodalna pot Cerkve kot nekaj samo po sebi umevnega. Njihova teologija sloni na evangelistu Janezu, torej na Božji ljubezni in usmiljenju. Zato so tudi ameriški avguštinci svoje samostane osnovali v revnih četrtih in taka je bila tudi južnochicaška, kjer je bil rojen Robert Francist Prevost. Njegovi starši so bili potomci priseljencev in so se iz revščine prebili preko izobrazbe. Mati je postala knjižničarka, oče pa je dosegel službo ravnatelja v šoli. Tudi za poznejšega patra Roberta, sta v bili vzgoja in izobrazba nekaj zelo pomembnega, tako v skupnosti avguštincev kot tudi pri njegovem misijonskem delu v Peruju. Pripravljal se je za učiteljski poklic znotraj avguštinskih ustanov in dve leti študiral matematiko, nato pa po študiju teologije deloval kot vzgojitelj in predavatelj, pri čemer so ga odlikovale umirjenost, velika sistematičnost in hkrati rahločutna pozornost do gojencev in študentov.

Kako se je pater Prevost odzval na teologijo osvoboditve, ki je bila v njegovem času v Latinski Ameriki v polnem razmahu? Kot dosleden avguštinec je odklanjal marksistične ideološke pojme. Pripadal je veji teologov, ki so se vztrajno navdihovali v Svetem pismu in dajali prednost osebnemu spreobrnjenju ter Božjemu usmiljenju. Kot tak se je izkazal kot izjemen predstojnik in kot človek jasnih načel ter dialoga. Znal je povezati svoje brate doma kot tudi po svetu, zato so ga poklicali za predstojnika v Chicago, nato pa za generalnega priorja v Rim. Po izteku dveh mandatov je postal škof v Chiclayu, v njemu dragem Peruju. Tam se je znova posvetil skrbi za uboge in k duhovnemu poglabljanju.

Poprej je tudi doktoriral iz kanonskega prava in bil tako izvrstno usposobljen za administrativno vodenje škofije. Kot tak se je papežu Frančišku zdel idealen za vodjo dikasterija za škofe na rimski kuriji, s čimer bi lahko pomagal pri izboru novih škofov, ki bodo na eni strani ostali zvesti malemu človeku, na drugi strani pa ga duhovno dvigali. Na tem duhovnem obzorju

smemo pričakovati tudi usmerjenost k frančiškanski teološki tradiciji, ki sicer sprejema sistematično teologijo Tomaža Akvinskega, hkrati pa se vrača k Avguštinu in njegovi teologiji ljubezni.

Prav pri Avguštinu in njegovih naslednikih, kot sta npr. sv. Bonaventura in Janez Duns Scot, je znana odločilna vloga ljubezni, ki pa seveda ne pomeni čustvene zanesenosti, ampak predstavlja novo modrost, ki človeku pomaga ustvariti nove koncepte. Avguštin je bil odločen nasprotnik manihejcev, kar pomeni, da je odklanjal pesimističen pogled na materialni svet. Stvarstvo skupaj s človeško telesnostjo ne prihaja od zlega. V njem opazimo sledove Božje milosti. A krščanskega upanja ni brez duhovnosti in zakramentalnih skrivnosti.

Izpostaviti moramo tudi pomen izbire imena Leon. Že Latinici so rekli *nomen est omen*. Njegov predhodnik Leon Veliki je prepričal Huna Atilo, da ni opustošil Rima, kar ni bila majhna stvar, če pomislimo, da je Atila porušil toliko znamenitih cerkva, med njimi oglejsko baziliko. To pomeni, da bo tudi novi papež Leon zagovarjal dialog in osebna srečanja, ki nas bodo ob velikih migracijskih tokovih obvarovala trka kultur in civilizacij. Posebno pa je novi papež naklonjen svojemu predhodniku Leonu XXIII., ki je napisal prvo papeško okrožnico o socialnih vprašanjih *Rerum novarum*. Ta okrožnica se izogne ideologijam, jih tudi obsodi ter se zavzema za navadnega delavca, ki mu pripada pravično plačilo in osebno dostojanstvo. Kot je dejal Leon XIV. v svojem nagovoru ob umestitvi, se bo morala Cerkev v današnjem trenutku soočiti tudi z izzivi, kot je digitalna civilizacija z umetno inteligenco, ob kateri sloji revežev narastejo, mnogi pa so znova potisnjeni na rob družbe.

Leon XIV. je v skladu s tradicionalnim krščanskim naukom v svojem prvem govoru izpostavil tudi družino. Sam je ostal s svojimi bližnjimi vedno povezan. Tudi v njegovi družini je z mamo kreolskega rodu in očetom italo-francoskega porekla prepleta medkulturnost, ki je bila zanj vir bogastva. Zato razume družino kot milostni dar, kjer se rojevajo in prepletajo najlepša doživetja ter najbolj vzvišene misli. Prav njegova intelektualna formacija, ki ni samo znanstveno matematična, ampak tudi pravna, mu je pomagala, da je ostal zvest Avguštinu in ni zapadel v poenostavljen avguštinizem, ki se s poveličevanjem milosti ne zmeni za človekovo naravo. Milost samo usmerja k Bogu tudi čisto naravne darove, kot sta človekov intelekt in ljubeče srce.

Zdaj seveda nestrpno pričakujemo njegovo prvo okrožnico, v kateri bo razgrnil svoje temeljene teološke poglede in tudi svoj program praktične teologije ter pastoralne prakse, za katero si bo prizadeval. Posebno zanimivo bo, kako se bo dialoško soočil s sodobnim voluntarizmom, ki ima elemente starega pelagijanizma, ki mu je sv. Avguštin prav tako odločno nasprotoval. Veliki mislec se ni strinjal, da bi se lahko človek s svojo lastno svobodno voljo polastil večnih skrivnosti in moralnih kreposti. Tudi današnja nova duhovnost se predstavlja kot alternativa krščanstvu in kot neke vrste novodobna gnoza, ko pravi, da je s pravo metodo premišljevanja, duhovnega treninga in seveda s tehniko razmišljanja mogoče vstopiti v samo večno ljubezen.

Papežu Leonu XIV. lahko ob začetku njegove službe zaželimo, da bi tudi v vesoljni Cerkvi uspel vzpostaviti edinost srca, ki naj služi mišljenju resnice in ljubezni, tako kot pravijo besede sv. Avguština v geslu njegovega papeškega grba: »V edinem Kristusu smo eno.«

Mag. Rok Pogačnik

In memoriam papae Francisci

Loža blagoslovov, v sredini Madernovega pročelja vatikanske bazilike, je prostor, od koder papeži že pol tisočletja s Kristusovo močjo blagoslavljajo množice vernikov. Ta balkon je na presenetljiv način oklenil pontifikat papeža Frančiška: tam se je na deževen večer, 13. marca 2013, prvič predstavil kot 266. naslednik Petra in od tam je čez približno dvanajst let, na praznik velike noči, manj kot štiriindvajset ur pred smrtjo, kot oče vseh vernih, vidno izmučen in betežen, še zadnjikrat pozdravil mesto in svet. Prvič in zadnjič v znamenju blagoslova.

Jorge Mario Bergoglio se je rodil v Buenos Airesu 17. decembra 1936 kot najstarejši izmed petih otrok staršema italijanskega rodu. Z mislijo na Bogu posvečeno življenje se ni posebej ukvarjal vse do trenutka, ko se je ob srečanju z nekim spovednikom v njem nekaj premaknilo. Diplomiral je iz kemije in se vpisal v škofijsko semenišče, a kmalu vstopil v noviciat Družbe Jezusove. Leta 1969 je prejel mašniško posvečenje in odšel na študij v Španijo. Od večnih zaobljub leta 1973 je opravljal več vlog znotraj jezuitskega reda, med drugim je bil župnik in duhovni spremljevalec in šest let provincial. Leta 1992 je bil imenovan za pomožnega škofa Buenos Airesa in je 27. junija istega leta prejel škofovsko posvečenje. Leta 1998 je postal buenosaireški nadškof in metropolit in bil leta 2001 imenovan za kardinala. Znan je bil po svoji osebni preprostosti in dostopnosti; ves čas je živel v malem zasebnem stanovanju, si sam pripravljal obroke in uporabljal javni prevoz.

Ko je leta 2013 na veliko presenečenje vseh odstopil papež Benedikt XVI., je konklave izbiral novega Petrovega naslednika. Kardinal Hummes, ki je takrat v Sikstini sedel ob Bergogliu, ko je že bilo jasno, kam se nagiba večina, dejal: »Ne pozabi na uboge!« Papež sam je pozneje pripovedoval, kako je do konca prešteva-nja glasov razmišljal o grozotah vojn, ki divjajo po svetu; s tem je nase že jemal breme ne le vrhovnega pastirja katoličanov, ampak duhovnega očeta vsega sveta. Razmišljanje o ljubezni do ubogih in o miru, je v njegovo zavest priklicalo podobo asiškega ubožca, po čigar zgledu se je odločil služiti Cerkvi. Po njem si je nadel ime Frančišek. Ob *habemus papam* nas je novi papež presenetil ne le z izbiro imena, ampak tudi s karizmo in neposrednostjo, s katero je nagovarjal javnost.

Na Petrovo stolico je bil izvoljen prvi papež iz južne poloble, prvi papež jezuit in prvi papež neevropejec po več kot dvanajstih stoletjih. Njegova nevkalupljenost v pričakovanja vatikanskih hierarhov in v ideje običajnega katoličana, je zaznamovala vse njegovo delovanje in budila različne odzive. Prav njegova pristnost in dostopnost sta bili sestavini magnetizma, s katerim je privlačil množice. Svoj pontifikat je zaznamoval s poudarki na usmiljenju, na Cerkvi, ki se podaja na geografska in eksistencialna obrobja, na skrbi za okolje in bratstvo med ljudmi,

Foto: Shutterstock

na medverskem dialogu in skrbi za uboge. Tri napisane okrožnice in več apostolskih spodbud, okoli štirideset mednarodnih potovanj, na katerih je na vseh celinah sveta, razen Antarktike, obiskal več kot šestdeset držav, njegove pridige, vključno z vsakodnevnimi pridigami preko medijev prenašanih svetih maš iz kapele doma sv. Marte, v katerem je živel, štiri večje sinode, so bila orodja njegovega neutrudnega dela za Božje kraljestvo. Občutljivost njegovega dobrega srca smo lahko občudovali v pismih, ki jih je pisal preprostim duhovnikom, v srečanjih z ljudmi, ki so bili odrinjeni na rob družbe, in celo v telefonskih klicih, s katerimi je bodril na smrt bolne, žalujoče starše, ki so izgubili otroke, ali župljane edine katoliške župnije v Gazi, ki so se znašli sredi zverinske vojne. V svoji skrbi za vesoljno Cerkev ni nikoli pozabil na skrb za posameznika in kot papež skrbel, da znotraj vatikanskih palač ni izgubil »vonja po ovcah«, kar je v njegovem barvitem besednjaku pomenilo bližino pastirja svojemu ljudstvu. Dolgoletni vatikanski ceremoniar nadškof Guido Marini se je ob maši zadušnici ganjen spominjal papeževe iskrene pretresenosti, ko se je njegova pot križala z najbolj ubogimi. Po besedah nadškofa je papež ob prihodu v zakristijo po takih srečanjih nemočno jokal.

Zadnje besede, ki jih je namenil bolničarju Strappettiju, so bile: »Hvala, ker ste me pripeljali nazaj na trg.« V njih je izrazil hvaležnost za priložnost, da se je lahko po velikonočnem *urbi et orbi* v odprtem vozilu še zadnjič peljal po trgu sv. Petra in se tako srečal z množico, ki se je tam zbrala. Mnogi so poudarjali, kako je prav v srečanjih z ljudmi vedno znova zaživel. Oživljajočo moč, ki smo jo občudovali v mladostnem starcu, pa je zajemal iz še enega srečevanja, o katerem so večkrat spregovorili tisti, ki so imeli privilegij, da so bivali s svetim očetom. Med njimi je kardinal Stanisław Dziwisz. Pripovedoval je, da ga ob Frančiškovem obisku Poljske, leta 2016, ko je papež živel v krakovski nadškofovski palači, ni presenečalo to, da je odlični gost vztrajal, da si bo sam opral svoje nogavice, ampak podoba Petrovega naslednika, ki je, medtem ko so še vsi spali, stopajoč po dolgih hodnikih tiho molil. Njegov živ odnos z Učiteljem je bil zanj vir moči in varstvo pred skušnjavo, da bi padel v past »posvetne duhovnosti«, tega nevarnega opiranja na zunanje oblike vernosti, na navidezno odrešenost, ki jo človeku daje krščanstvo kot skupek civilizacijskih norm in življenjska filozofija, a brez srečanja z Vstalim in Živim, ki življenje preobraža v globino.

Pogosto ga nismo razumeli. Najbrž tudi zato, ker smo preveč brali o Frančišku in premalo Frančiška. Njegova besedila ostajajo, zgled tudi. Zadnji dnevi njegovega življenja so sovpadali s praznovanjem Jezusove velikonočne skrivnosti. To skrivnost, ki vse spreminja, smo lahko prepoznali tudi v življenju in smrti pastirja Frančiška, ki je bil dvanajst let Kristusov namestnik na zemlji. Naj ga Stvarnik zdaj usmiljeno sodi in mu vse dobro bogato poplača, da se bo v njem v polnosti uresničila neuničljiva obljuba velikonočne slave, ki jo je s svojim življenjem zvesto oznanjal.

Dr. Irena Orel

Martina Terezija Orožen
(1931–2025)

Foto: dLib

Z žalostjo v srcu ob slovesu od naše spoštovane in drage profesorice Martine Orožen naj z upa polnimi verzi V nebesih sem doma blaženega Antona Martina Slomška, ki ji je bil tako ljub, počastimo spomin nanjo. V razpravi o njem je profesorica tenkočutno zapisala sklepno misel, ki jo lahko namenimo tudi njej:

»Globoka vera, iskrena ljubezen do lastnega naroda in materinega jezika […], temeljito bogoslovno in drugo strokovno znanje […], to so globinske podstave Slomškovega mišljenja, čustvovanja, vzgajanja. In privrele so na dan v pravi, edino možni, prepričljivi jezikovni podobi, ki je kljub časovnemu odmiku ostala sveža, prepričljiva, živa.«

Profesorica je študente prevzela z globokim poznavanjem slovenske zgodovinske slovnice, ki jo je predavala doživeto, z izjemnim pripovednim talentom in pedagoškim žarom. Navdihovala in usmerjala nas je s predanostjo stroki, posvečenostjo delu in ustvarjanju v slovenskem jeziku, ki je bil »moja ljubezen in moje življenje«. Izdala je štiri vrhunske znanstvene monografije, ki so temeljna študijska literatura in osnova za zgodovino slovenskega jezika. Svojo znanstveno pot je vztrajno in sistematično nadaljevala vse do lani, se udeleževala simpozijev, predavala, objavljala, dajala intervjuje, raziskovala pridige in cerkvene pesmarice …

S svojimi doktoranti je vseskozi ohranjala poseben, ljubeč in strokoven stik. V zadnjem desetletju smo skupaj, nekajkrat tudi s poljskima prijateljema Boženo in Emilom Tokarzem, praznovali njene rojstne dneve z romanji in bogoslužji po različnih slovenskih krajih: na Ptujski gori, v Konjskem Vrhu pri patru Karlu Gržanu, v Murski Soboti pri škofu dr. Petru Štumpfu, pri sv. Vidu ob Dobrovniškem jezeru z bogojinskima župnikoma dr. Stanislavom Zverom in Andrejem Lažeto. Za praznovanje 90-letnice je izbrala njej najljubše rodno Turje (Sv. Štefan) nad Hrastnikom, kjer se je 12. oktobra 1931 rodila, obiskovala osnovno šolo, pridobila občutljivost za rodni jezik, za diplomsko nalogo je tudi opisala govor svojega kraja. Z bogoslužjem sta jo počastila celjski škof dr. Maksimilijan Matjaž in hrastniški župnik Franc Ornik. Lani na sv. Martina pa ji je v cerkvi sv. Frančiška v Ljubljani daroval mašo p. dr. Edvard Kovač.

10. maja smo se zadnjič poslovili od nje v Trubarjevem domu upokojencev v Loki pri Zidanem mostu. Čakala nas je. Čeprav ni mogla več govoriti, je spremljala naše besede in nas čutila ob sebi. Še zadnjič je z nami zmolila Gospodovo molitev in nam pomirjena predala skrb za njeno jezikoslovno dediščino.

Draga gospa profesorica, hvaležni smo za izkazano milost, da smo vas poznali, bili z vami in vas imeli radi. Pogrešali bomo vaše navdihujoče, tehtne misli, tople in šegave besede, sladke nasmehe, do solz ganjeno navdušenje ob razkrivanju slovenske jezikovne in kulturne dediščine – ostali nam boste v najlepšem spominu kot svetal vzgled duhovne in človeške veličine.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Gregorio Lazzarini – zvezda stalnica na nebu beneškega baroka

Beneška Serenissima je bila v galaksiji italijanske umetnosti osončje nepreglednega števila raznovrstnih umetnikov. Mnogi so še danes svetle zvezde na umetnostnem nebu Italije in pod srečno zvezdo se je leta 1657 v Benetkah rodil Gregorio Lazzarini, ki je v dobrih štirih desetletjih ustvaril obsežen slikarski opus. Zato kljub velikemu številu slikarjev velja za enega najuspešnejših mojstrov beneškega baroka. Je prepoznaven umetnik, ki je akademsko likovno tradicijo prenesel v 18. stoletje. V umetnostno zgodovino pa se je zapisal tudi s svojo delavnico (Benetke so dobile umetnostno akademijo šele leta 1750), v kateri je kot strpen pedagog vzgojil številne slikarje, med katerimi sta znana rokokojska mojstra čopiča Gianbattista Tiepolo in Gaspare Diziani, katerih dela so se svoj čas nahajala tudi v kulturnem prostoru Slovenije. Da smemo Lazzarinija uvrstiti v Zvonovo *serijo baročnih slikarjev, je razlog v tem, da je tudi na območju (zožene) Slovenije nekaj njegovih »avtohtonih« del.*

Dragocen vir poznavanja Lazzarinijevega življenja in slikarstva je bil rokopisni zvezek Vicenza Da Canal, ki je slikarja osebno poznal in je že dve leti po mojstrovi smrti dokončal njegov življenjepis, sicer objavljen šele leta 1809.[1] Lazzarinijev izrazito akademski slog z veliko ustvarjalne discipline je bil v njegovem slikarstvu konstanta. Združeval je kompozicijsko in figuralno zanesljivost bolonjskega oziroma emilijanskega akademizma s tradicionalno značilnostjo beneškega kolorizma in pretanjenih osvetljav. Za slikarjev podpis velja njegova obravnava ženskih figur lazurne barvitosti, ljubkega videza ter lirične zamaknjenosti, to prepoznavnost pa stroka povezuje s slikarsko estetiko padovanskih »vitezov« čopiča Padovanina (A. L. Varotari) in Girolama Forabocca, Lazzarinijevega učitelja. Temu lahko dodamo, da je s spoštovanjem gledal na dela bolonjčana Guida Renija. Dela Gregorija Lazzarinija se v našem prostoru družijo s slikami njegovih beneških sodobnikov, katerih dela bogatijo umetnostni patrimonij na Slovenskem. Med njimi ne moremo prezreti oltarnih podob Pietra Liberija, Francesca Pittonija, Giuseppea Camerate, Antonija Zanchija in Antonia Belluccija, čigar atribucije so se še posebej prepletale z našim slikarjem. Jedro Lazzarinijevih slik pri nas predstavlja zbirka osmih nabožnih (ne oltarnih) slik v samostanski pinakoteki sv. Frančiška v Piranu, o katerih na tej lokaciji pričajo že pisni viri 18. stoletja: *Jezus in Samarijanka*, *Sv. Magdalena*, *Sv. Janez Krstnik*, štirje ovali evangelistov in *Estera pred kraljem Asuerjem*.

[1] Po rokopisu Vicenza da Canal, formata osmerke na 107 straneh iz leta 1732 (izgubljen), je bil slikarjev življenjepis natisnjen šele leta 1809 (*Vita di Gregorio Lazzarini*, scritta Da Vincenzo Da Canal P. V., Venezia 1809) in velja za bogat in pristen vir o Gregoriju Lazzariniju.

Gregorio Lazzarini: *Rinaldo in Armida*. Narodna galerija, Ljubljana (fototeka, Narodna galerija).

Kakovostne slike niso signirane, a po stilni govorici sodijo med slikarjeva odlična dela. Visoka likovna ocena velja zlasti za slike *Jezus in Samarijanka*, *Sv. Magdalena* in *Sv. Janez Krstnik*, ki v elegantnih gibih in lirični zamaknjenosti razkrivajo pretanjeno čustveno »izrazoslovje«. Umetnostnozgodovinski pomen te zbirke je v tem, da niso nastale hkrati, kar govori za kontinuiteto nastajanja za ta samostan. Te slike se stilno uvrščajo v konec 17. stoletja in v kontekst slikarjeve polne zrelosti. Že v tem obdobju je bil Lazzarini cenjen v objemu klera, posvetnih dobrotnikov za cerkveno opremo, beneških patricijev, bogatih trgovcev, še posebej pa kolekcionarjev. Ob izolskih slikah ni odveč pripomniti stilno zglajenost z deli leto starejšega Antonia Belluccija, s katerimi jih druži barvna pretanjenost in akademsko dovršeno oblikovaje figur. Med mojstroma je razlika le v tem, da Lazzarini za razliko od vztrajnega popotnika Belluccija svoje beneške dežele ni nikoli zapustil. Tu velja opozoriti na izvrstno Belluccijevo nesignirano oltarno *Pietà* (ok. 1693) iz nekdanje frančiškanske cerkve v Ljubljani, ki je imela med kranjskimi slikarji dolgoročen odmev (Narodna galerija, inv. št. S 1114). V stalni zbirki Narodne galerije pa je na ogled Lazzarinijeva slika *Rinaldo in Armida* iz okoli leta 1690 (inv. št. S 3057) in velja za žlahtno obogatitev zbirke.[2] Motiv se nanaša na poemo Torquata Tassa *Osvobojeni Jeruzalem* (1581), kjer v enem delu Tasso verzificira zgodbo, kako je imela čarovnica Armida na strani (poganskih) Saracenov nalogo, da ubije nepremagljivega križarskega junaka Rinalda. Z napojem ga uspava, a se ob pogledu na spečega junaka vanj zaljubi. Prenese ga na otok Sreče v pravljično palačo z rajskimi vrtovi, kjer ga zadržuje s svojimi čari in magijo, zaradi česar Rinaldo pozabi na svoje vojaške in krščanske dolžnosti … V ljubezen potopljen junak s poženščeni kodri in pomehkuženim telesom razkriva Armidin uspeh, a ta je le začasen, kajti največjega krščanskega viteza iz erotične omotice rešita bojna tovariša, ki sta izza bujnega grma že pripravljena na rešitev nemočnega Rinalda. Odlično ohranjena slika je najboljši pokazatelj slikarjeve zmogljivosti glede pretanjene barvitosti in spretno izvedene ležerne povezave zaljubljenih figur. Ugled mojstra oziroma njegov sloves že v tem času potrjuje prestižno naročilo slik za opremo Doževe palače. Tako se Lazzarini na prehodu v 18. stoletje uveljavlja kot dominantna

[2] Slika je bila do leta 1945 v bistriškem gradu grofov Attems in najdba avtorsko neidentificirane slike je po strpni koordinaciji leta 1997 z nakupom prešla v last Narodne galerije.

oseba na prizorišču beneškega slikarstva (Pallucchini, str. 377). Njegov sloves izvrstnega slikarja že za življenja pa ni bil omejen le na mesto na lagunah, ampak širom baročne Evrope, celo v petičnem Rimu je bil cenjen med slikarji. Zunaj domovine je bil znan predvsem med kolekcionisti, za katere je izvrševal po več naročil hkrati ali pa ostal v daljšem kontaktu (ugotovljenih je več kot štirideset lokacij), pa to ni vodilo v likovno inflacijo. V tem segmentu je ustvaril danes kataloško težko ugotovljivo število profanih tem; alegorije iz beneške zgodovine, antične mitologije, številne historije, med katere se prištevajo tudi epizode Stare in Nove zaveze. S posebnim darom je portretiral tudi naročnike, saj je bila podoba Lazzarinijeve izvedbe stvar naročnikovega prestiža.

V to obsežno polje zbirateljstva velja uvrstiti še eno njegovo delo, ki ga hranijo v zbirkah Pokrajinskega muzeja v Celju. Gre za podobo večjega formata *Stvarjenje Eve* (inv. št. S/958). Pred muzejsko pridobitvijo je slika »utrpela« restavratorsko intervencijo, toda v tehnično občutljivo delo je bil poseg preveč zavzet, s čimer je slika izgubila lazarinijevsko avtentičnost. Vsekakor gre za delo zbirateljske pobude. Michelangelovski *Bog Stvarnik* komaj ustvarjeno Evo z desno opozarja na še spečega Adama, z iztegnjeno levico pa kaže proti oddaljeni pokrajini. Slika ima gotovo globje sporočilo, a ne bomo daleč od prvotnega, da Bog Stvarnik z gestama opozarja na Evino poslušnost možu ter na življenje v Raju, in kakor kaže, je podoba v Lazzarinijevemu opusu edini znani primer tega motiva.

Iz povojnega Federalnega zbirnega centra, s tem pa (skoraj praviloma) brez evidence porekla, je v Narodni muzej Slovenije prišla slika *Dekle s sadjem* (19. stol., inv. št. N 8616).[3] Slika je najbrž alegorija jeseni iz serije štirih letnih časov. Kakovost slikanja in prepoznavni stilemi; mehke modelacije, pretanjen kolorit in lazarinijevski črnooki pogled dekleta s »sočasno« pričesko ter zmogljivost slikanja krajine in darov jeseni narekujejo, da tudi to sliko uvrstimo v opus obravnavanega mojstra.

[3] *Zbirka slik Narodnega muzeja Slovenije* (ur. Jasna Horvat, Mateja Kos), Ljubljana 2011, str. 222, kat. 890.

Gregorio Lazzarini je bil vse do sredine 19. stoletja občudovan slikar oziroma kar zvezda beneškega baroka, a z njegovo maniro akademske likovne govorice in negovanjem klasicističnega formalizma mu je kritika sredine 19. stoletja odvzela nekaj zvezdnega leska. In šele s poglobljenimi študijami beneškega slikarstva sredi prejšnjega stoletja je Lazzarinijev slog perfekcionizma doživel *revival* in ta sijaj ostaja.

Gregorio Lazzarini: *Stvarjenje Eve*. Pokrajinski muzej Celje (fototeka, Pokrajinski muzej Celje).

Gregorio Lazzarini: *Alegorija jeseni*. Narodni muzej Slovenije (fototeka, Narodni muzej Slovenije).

Po smrti svoje pet let mlajše in neporočene sestre Elizabete leta 1729, katere slikarska identiteta je bila razgrnjena šele pred leti, a znana že v biografiji Vincenza Da Canal, ki mu je bila v tehtno pomoč, se je neporočen in osamljen preselil k bratu, lokalnemu duhovniku v Villaboni Veronese (danes Villa d'Adige, zahodno od Roviga), a je že kmalu po selitvi leta 1730 umrl. Zaradi slikarjeve obsežne zapuščine in zahvaljujoč Da Canalovemu rokopisu, spisanem že dve leti po umetnikovi smrti, je Gregorio Lazzarini postal nesmrten.

Izbrana literatura:

Rodolfo Pallucchini, *La pittura veneziana del Seicento*, I, Alfieri 1981, str. 376–380.
Tomaž Brejc, *Slikarstvo od 15. do 19 stoletja na Slovenski obali*. Topografsko gradivo, Koper 1983, str. 69–71, 146, 236, 237.
Istria città maggiori, Trieste 2001, kat. št. 413–415 (Alberto Craievich).

Saša Quinzi

Gorica

Osemindvajsetega aprila 1001 je nemški cesar Oton III. Saški (980–1002) v italijanski Ravenni izdal darovnico v latinščini, kjer sta prvič skupaj omenjena današnja Solkan in Gorica. V izvirniku se citat glasi: *medietatem unius castelli quod dicitur Siliganum et medietatem unius ville que Sclavorum lingua vocatur Goriza*, kar bi v slovenskem prevodu pomenilo: »polovico gradu, ki se imenuje Solkan, in polovico vasi, ki se v jeziku Slovanov imenuje Gorica«. Iz slovenščine se je poimenovanje prelilo v furlanščino, italijanščino in nemščino, tako da Gorica sliši tudi na ime Gurize, Gorizia in Görz.

V letu cesarskega dokumenta je na vrhu *gorice* najbrž stal dvor, sčasoma je tam zrasel grad, pod njim naselje. Utrdba se prvič omenja šele leta 1202, ko so v njej že stoletje domovali Majnhardinci, bolj poznani kot Goriške grofje. Naselje je leta 1210 iz rok cesarja dobilo pravico do sejma, leta 1234 dohodke od cestnine, pred koncem stoletja obzidje, kmalu zatem, leta 1307, mestne pravice, ki so jih leta 1455 razširili še na spodnji, neobzidani del naselja. Tam so si Goričani postavili tudi lastno župnijsko cerkev, posvečeno sv. Hilariju in Tacijanu, ki je bila leta 1752 povzdignjena v stolno cerkev novoustanovljene Goriške nadškofije. Goriška grofija, prvič omenjena leta 1271, je ob smrti zadnjega Goriškega grofa Lenarta, 12. aprila 1500, prešla v last Maksimiljana I. Habsburškega. Z izjemo trinajstmesečne beneške zasedbe (1508/09) in Napoleonovih Ilirskih provinc je grofija kot dedna dežela ostala v sklopu habsburškega cesarstva vse do konca prve svetovne vojne.

Gorica iz leta 1001 je dala svoje ime mestu in deželi, njenim prebivalcem, plemiški rodbini nemškega rodu, raznim upravnim uradom in cerkvenim ustanovam. Tudi Kras je deloma goriški, povsem goriška so Brda in brez Gorice ne bi bilo Nove Gorice. Tu je še goriški radič, ki si ga lastijo tudi Solkanci. Zaradi oblike listov, žametno rdeče barve in zahtevnosti vzgoje se ga je na italijanski strani oprijel vzdevek goriška vrtnica (it. *rosa di Gorizia*).

Nesporni simbol Gorice je grad. Danes se nam zdi to samoumevno, a so nove italijanske oblasti po prvi svetovni vojni oklevale z njegovo obnovo. Gorica je predstavljala najpomembnejšo osvojitev krvavih ofenziv, zato so na ruševinah utrdbe nameravali zgraditi ogromen spomenik padlim na soški fronti: enega od krajev »nesmiselnega klanja« (it. *l'inutile strage*), kot je spopad označil papež Benedikt XV., bi spremenili v veličastno kuliso za proslavljanje zmage. V nasprotju s tem so vojaki zasedbo mesta avgusta 1916 pozdravili s pesmijo *O Gorizia, tu sei maledetta* – »Gorica, bodi prekleta«, ki so jo oblasti prepovedale. Italijanska javnost jo je odkrila šele pol stoletja kasneje, ko so jo leta 1964 zapeli na festivalu v Spoletu (ob isti priložnosti se je *Bella ciao* uveljavila kot pesem italijanskega odporništva, med drugo svetovno vojno pa je partizani sploh niso poznali).

Romantično navdihnjeno obnovo gradu so zaključili leta 1937. Da bi izpričali italijanskost mesta, so med eksponate vrinili rimske spolije in nad vhodom v grad postavili krilatega leva sv. Marka, ostanek beneške zasedbe

Gorica. Foto: Carlo Sclauzero

iz 16. stoletja. Kljub temu je grad pomnik tisočletne zgodovine mesta in dežele. Kdor se sprehodi po najvišjem obhodnem hodniku, lahko s pogledom zaobjame ožje območje zgodovinske Goriške: sotočje Soče in Vipave, kraško planoto, furlansko nižino z Jadranskim morjem v ozadju, vzvalovana Brda, Trnovsko planoto, ki je skupaj z bližjim Panovcem, gozdom, ki se razprostira za Kostanjevico, mestu zagotavljala zalogo lesa.

Grad je bil tudi prizorišče poklona deželnih stanov ob cesarskih obiskih mesta. Prvi je dočakal to čast Leopold I. leta 1660, takrat so tudi obnovili vhodna vrata v grajsko naselje, nad katerimi kraljuje dvoglavi orel. Očetovemu zgledu je leta 1728 sledil Karel VI. Ravno v času njegovega vladanja so bili v grajskih ječah zaprti vodje tolminskega punta.

Zaradi obmejne lege Gorice so morali Habsburžani poskrbeti za redno vzdrževanje utrdbe. Na prošnjo Leopolda I. je leta 1705 v mesto prispel znameniti angleški matematik in astronom Edmund Halley, ki je vodil dela na bastijonu ob t. i. Solkanskih vratih, od koder je pot vodila v soško dolino. Še zanimivejše je poročilo florentinskega arhitekta Giovannija Pieronija, ki ga je leta 1635 cesar Ferdinand II. zadolžil, naj pregleda utrdbe vzdolž vojne krajine s Turki in na meji z Beneško republiko. Gorico je opisal kot »ljubko in žlahtno« mesto, ki »stoji na griču, obdano z močnim obzidjem, ki ima pet okroglih bastijonov in en nov, oglat branik«. V poročilu zabeleženi imeni dveh bastijonov predstavljata dragocen dokument večjezičnosti, ki je značilna za mesto in je vedno vzbujala pozornost tujih obiskovalcev. Severni bastijon je Pieroni označil kot *Cauacia*, kar je fonetični prepis slovenske kovačije, medtem ko je na južnem delu stal *Bastione del Zeresar*, kar lahko poslovenimo kot Češnjev bastijon. V tem primeru gre za izpeljanko iz furlanske besede *zariesâr*: osojno pobočje hriba, v zavetju pred burjo, je bilo očitno primerno za češnjeva drevesa.

Enega najlepših pogledov na grad ponuja park vile Coronini Cronberg na Cingrofu, ki je bil pred kratkim, po nekaj let trajajočih vzdrževalnih in obnovitvenih delih, ponovno odprt za javnost. Ogled parka omogoča tudi aplikacija v slovenskem jeziku, medtem ko je v vili od 28. maja na ogled razstava, posvečena Karlu X. in Burbonom.

Dr. Nina Novak Kerbler

Ter ali in?

Veznika in *in* ter *se uporabljata pri naštevanju ter za vezanje členov in stavkov. V normativnih priročnikih je določeno, kdaj uporabljamo katerega, iz primerov rabe pa je očitno, da veznik* ter *uporabnikom jezika pogosto povzroča težave. V besedilih se pojavlja ali prepogosto ali pa sploh ne. V tem prispevku bomo s pomočjo normativnih pravil in primerov rabe razložili, kdaj uporabljamo veznik* ter *in kdaj je namesto njega bolje/treba uporabiti veznik* in.

Kdaj uporabljamo veznik *ter*

Po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) se veznik *ter* uporablja:

I. med členi v stavku

1. pri naštevanju, pri menjavanju z in za vezanje predzadnjega in zadnjega člena: prinesti pecivo in vino ter kozarce; kupiti sladkor in moko ter olje / v osmrtnicah žalujoči: hčerka Pavla z družino, sin Andrej, sestri Marjana in Micka ter ostalo sorodstvo

// nav. ekspr. za vezanje členov sploh: upoštevati telesne posebnosti ter naše standarde, sociološke in druge elemente; zanimivi so razni obredi ter plesi in igre; knjižnica in čitalnica sta odprti vsak dan od 7. do 18. ure ter ob sobotah od 8. do 12. ure

2. za vezanje dveh istovrstnih členov; in: izhaja več periodičnih publikacij ter časopisov v obeh jezikih; prireditev sta organizirali taborniška ter skavtska organizacija / prerivati se sem ter tja; pot je bila spolzka, sem ter tja blatna sem in tja; sem ter tam še najdeš kako mravljišče tu in tam

// pri naštevanju za vezanje predzadnjega in zadnjega člena: blago rdeče, modre ter zelene barve; prinesti obleko, perilo ter čevlje; razpravljali so o spremembah ustave, amandmajih ter o usmeritvi gospodarstva

II. v vezalnem priredju, navadno z izpuščanjem pomožnih besed v drugem stavku

1. pri naštevanju, pri menjavanju z in za vezanje predzadnjega in zadnjega stavka: prestopal se je in pokašljeval ter si na vse načine prizadeval, da bi ga opazila

// nav. ekspr. za vezanje stavkov sploh: stoji ter gleda in čaka, kaj bo; vstal je ter se umil, obril in oblekel; ozrla se je in požugala s prstom ter se nasmehnila in mu pomežiknila / hitro je izvedela vse novice, zgodbe in skrivnosti ter jih sporočala naprej

2. za vezanje dveh stavkov, ki izražata sočasnost ali zaporednost; in: pridi ter poglej; kozarec je padel na tla ter se razbil / uvidela je, da je vsaka beseda zaman ter da se ne da pregovoriti

// pri naštevanju za vezanje predzadnjega in zadnjega stavka: vstala je, stopila k predavatelju ter mu čestitala; navije uro, natlači pipo ter gre sedet pred hišo
/.../

V *Slovenskem pravopisu* je raba veznika *ter* razložena veliko manj natančno. Primeri za ponazoritev so enaki kot v *SSKJ*, vendar skrajšani in ponekod celo zavajajoči (primer → *Knjižnica je odprta vsak dan od 7. do 19. ure ter ob sobotah od 8. do 12.*, v katerem ne gre za menjavanje z veznikom *in)*.

1. vezal., pri menjavanju z in prinesti narezek in vino ~ kozarce; Knjižnica je odprta vsak dan od 7. do 19. ure ~ ob sobotah od 8. do 12. ure; Prestopal se je in pokašljeval ~ si na vse načine prizadeval, da bi ga opazila

2. vezal., namesto in Izhaja več knjižnih zbirk ~ časopisov; Vstopila je, se obrnila h gostitelju ~ mu čestitala; Vstal je ~ se umil, obril in oblekel

Iz predstavljenih navedb iz normativnih priročnikov je razvidno, da se veznik *ter* uporablja za vezanje členov v stavku pri naštevanju, in sicer pri menjavanju z veznikom *in* za vezanje predzadnjega in zadnjega člena, medtem ko se pri vezanju členov v splošnem in dveh istovrstnih členov ter tudi pri naštevanju za vezanje predzadnjega in zadnjega člena uporablja veznik *in*.

Navedeno lahko strnjeno ponazorimo tako:

A, B in C → Kupili so jabolka, hruške in banane.
A in B ter C → Kupili so jabolka in hruške ter banane.
A in B ter C in Č → Kupili so jabolka in hruške ter jogurt in sir.
A ter B/C in Č → Hoteli so kupiti ter urediti hišo in vrt.

Za ponazoritev navajamo nekaj primerov iz strokovnih in uradovalnih besedil, ki jih je v lektoriranje prejela avtorica tega prispevka.

Napačno	Pravilno
	Ukvarja se z vprašanji odprte znanosti **in** avtorskih pravic **ter** zagotavljanja trajnega dostopa do raziskovalnih podatkov.
	Prilagoditev tehnološke opreme na specifične talne, topografske in mikropodnebne pogoje je nujna za obvladovanje podnebnih sprememb **ter** izboljšanje pridelave in predelave.

Napačno	Pravilno
Slika prikazuje prostorsko razporejenost oz. lokacije čebelnjakov ~~**ter**~~ zmogljivost okolja za čebeljo pašo.	Slika prikazuje prostorsko razporejenost oz. lokacije čebelnjakov **in** zmogljivost okolja za čebeljo pašo.
Površine kmetijskih gospodarstev ~~**ter**~~ površine v sklopu zbirnih vlog ter izplačila za leto 2023 /.../	Površine kmetijskih gospodarstev **in** površine v sklopu zbirnih vlog ter izplačila za leto 2023 /.../
Določa tudi ukrepe za dosego navedenih ciljev, kazalnike uspešnosti izvajanja ukrepov ~~**ter**~~ nosilce ukrepov.	Določa tudi ukrepe za dosego navedenih ciljev, kazalnike uspešnosti izvajanja ukrepov **in** nosilce ukrepov.
Pomembno pa je tudi, da za uspešno pridelavo kultur upoštevamo dodatne agronomske dejavnike, kot so tip tal, pH-tal, nadmorska višina ~~**ter**~~ mikrolokacija.	Pomembno pa je tudi, da za uspešno pridelavo kultur upoštevamo dodatne agronomske dejavnike, kot so tip tal, pH-tal, nadmorska višina **in** mikrolokacija.
Na regijski ravni bi bilo smiselno vzpostaviti inkubator za mlade prevzemnike kmetij, v katerem bi mladi kmetje in potencialni prevzemniki dobili podporo v obliki svetovanja o prevzemu kmetij, upravljanju, razvoju produktov ~~**in**~~ vstopu v lokalne, regijske ~~**ter**~~ širše tržne poti.	Na regijski ravni bi bilo smiselno vzpostaviti inkubator za mlade prevzemnike kmetij, v katerem bi mladi kmetje in potencialni prevzemniki dobili podporo v obliki svetovanja o prevzemu kmetij, upravljanju, razvoju produktov **ter** vstopu v lokalne, regijske **in** širše tržne poti.
Da bi zagotovili pridelavo vina, ki ustreza izbranim slogom in kakovosti, bo v naslednjih letih nujno treba investirati v tehnološke ukrepe ~~**in**~~ prilagoditve pridelave grozdja in vina.	Da bi zagotovili pridelavo vina, ki ustreza izbranim slogom in kakovosti, bo v naslednjih letih nujno treba investirati v tehnološke ukrepe **ter** prilagoditve pridelave grozdja in vina.

Na ravni večstavčne povedi se veznik *ter* po *SSKJ* uporablja v vezalnem priredju pri naštevanju, in sicer pri menjavanju z veznikom *in* za vezanje predzadnjega in zadnjega stavka, medtem ko je njegova raba pri vezanju stavkov na splošno zaznamovana (kvalifikator *navadno ekspresivno*). Veznika *ter* po priporočilih *SSKJ* ne uporabljamo za vezanje dveh stavkov, ki izražata sočasnost ali zaporednost, niti pri naštevanju za vezanje predzadnjega in zadnjega stavka.

Navedeno lahko strnjeno ponazorimo tako:

A, B in C → Jabolka je umil, olupil in naribal.
A in B ter C → Jabolka je umil in olupil ter naribal.
A in B ter C in Č → Jabolka je umil in olupil ter naribal in ožel.

Za ponazoritev navajamo nekaj primerov iz strokovnih in uradovalnih besedil, ki jih je v lektoriranje prejela avtorica tega prispevka.

Napačno	Pravilno
	/.../ pri čemer interese in potrebe deležnikov prepoznavamo **in** spremljamo **ter** jih vključujemo na različne načine.
	Ta analiza je omogočila strukturirano oceno notranjih in zunanjih dejavnikov, ki vplivajo na razvoj tega sektorja, **in** pomagala pri oblikovanju strateških prioritet.
Glede znanja, ki bi ga mreža gradila ~~**ter**~~ prenašala do končnih uporabnikov /.../	Glede znanja, ki bi ga mreža gradila **in** prenašala do končnih uporabnikov /.../
Če je družba s kapitalsko naložbo države obvladujoča družba v skupini, se izdela osnutek poslovnega načrta ~~**in**~~ sprejme poslovni načrt tudi za skupino (konsolidirano) in za izbrane družbe.	Če je družba s kapitalsko naložbo države obvladujoča družba v skupini, se izdela osnutek poslovnega načrta **ter** sprejme poslovni načrt tudi za skupino (konsolidirano) in izbrane družbe.
Cilj anketiranja je bil ugotoviti njihove potrebe, pričakovanja in izzive pri prenosu znanja ~~**ter**~~ pridobiti povratne informacije o specifičnih potrebah za izboljšanje stanja kmetijstva.	Cilj anketiranja je bil ugotoviti njihove potrebe, pričakovanja in izzive pri prenosu znanja in pridobiti povratne informacije o specifičnih potrebah za izboljšanje stanja kmetijstva.

Iz predstavljenih normativnih določil in primerov rabe je razvidno, da kljub osnovnemu pravilu (*A in B ter C*), ki ga poznajo številni uporabniki jezika, vsakemu *in* pri naštevanju ne sledi nujno *ter*.

Nina Kremžar

Polet z balonom

Če že rada pisanje poezije primerjam z najrazličnejšimi drugimi opravili, se bomo tokrat podali na polet z balonom. Govorili bomo o kratkosti, ekonomičnosti jezika in strategijah brisanja – a polet z balonom pač zveni dosti zabavneje.

Vedno znova ponavljamo, da je pesniški jezik posebej natančno odmerjen, da prav nobena beseda v pesmi ne sme biti odveč in da poezija ravno zato velja za zahtevno umetnost. Povedano drugače, pesem je kot toplozračni balon – poletela bo le, če jo odrešimo vsega nepotrebnega balasta, kar pa se pogosto izkaže za ne najlažjo nalogo. Opažam namreč, da se sploh mladi avtorji tako zelo bojijo, da jih bralec ne bo razumel, da pesem obtežijo z dodatnimi razlagami in pojasnitvami.

V procesu pisanja prvega osnutka je to sprejemljivo – tako pisci podobo ali idejo razložimo tudi sami sebi. Ko sama pišem pesem, na papir vržem vse ideje, jih izčrpno razložim, obložim s pridevniki in podobnim. Prvi osnutek služi meni, da bom, ko se bom k tekstu vrnila, prepoznala, kaj so bile osrednje podobe, ki sem jih želela ujeti, da bodo vtisi ostali čim bolj živi in raznobarvni. A pogosto, ko se k osnutkom vrnemo, opazimo, da se nam določene besede ponavljajo ali da se vračamo k istim podobam. Takrat se moramo opomniti, da beremo *osnutek* in da se pesem šele skriva nekje v njem. Zato je toliko pomembnejši drugi korak popravljanja. Osebno preprosto težko verjamem v navdih, ob katerem bi lahko pesem v vsej svoji popolnosti padla na papir, in sem prepričana, da tudi tedaj, ko je bila napisana pod močnim vtisom, vedno pridobi kakovost, ko se k njej vrnemo. Da postane svoja najboljša različica, moramo do nje vzpostaviti dovolj čustvene distance, ki nam omogoča ravno, da opazimo odvečno in ga brez najmanjšega pomisleka tudi izbrišemo.

Seveda govorim iz osebnih izkušenj, ampak popravljanje pesmi zame pomeni predvsem črtanje odvečnega, takoj za tem pa zamenjevanje besed, kar razumem kot svojevrstno brisanje (če sem v pesmi na primer uporabila frazi »beli valovi« in »beli cvetovi«, bom eno izmed obeh spremenila in tako bodo nastali recimo »cvetovi jasmina« – tako bo belino »nadomestila« konkretna podoba). Tovrsten postopek je treba uporabiti pri vseh pesmih, ne glede na njihovo dolžino (pa tudi pri prozi!), saj ponavljanje bralca pripravi do tega, da bo začel brati po diagonali in ne bo vsaki besedi posvetil enako pozornosti.

Naj se na tej točki samo za trenutek ustavim pri ponavljanju, ki je ena osrednjih retoričnih figur – seveda ne želim reči, da se je treba ponavljanju na vse načine izogibati, niti približno. Izogniti se je treba le »naključnemu« ponavljanju, temu, ki smo ga zagrešili po nesreči, ko smo zapisali prve vtise. Če se vrnem na prejšnji primer, naloga pesnika, ki želi napisati pesem o

belini, je, da najde nove načine, kako jo vpeljati v pesem – to obljublja svojemu bralcu. Ali kot je nekoč zapisal Stéphane Mallarmé: »Naloga poezije je, da očisti našo resničnost, ki je zasičena z besedami, tako, da okrog reči ustvari tišino.«

Do nepotrebnega ponavljanja pogosto pride tudi ob rabi metafor, ki jih manj izkušeni avtorji takoj v naslednjem verzu obrazložijo. Če metafora ne uspe upravičiti sama sebe, če je tako hermetična, da je bralec ne more razumeti, potem je v pesmi ne potrebujemo. Kajti metaforo uporabljamo iz podobnega razloga, kot sem omenila prej – da tisto, kar želimo povedati, povemo na nov in presenetljiv način, ki je pogosto lahko tudi bolj jedrnat. Metafore so koncentrati pomena – nekaj, kar bi sicer morali razlagati, zaobjamemo v podobi, ki bralcu sporočilo preda na drugi, pogosto emocionalni ravni.

Pesem naj bo torej kot balon, ki dobi pravi vzgon šele, ko ga osvobodimo vsega, kar ga vleče k tlom. »Edina« umetnost, ki jo mora usvojiti pesnik, je ugotoviti, koliko tehta vsaka posamezna pesem. Usvojil pa jo bo le tako, da bere, piše in, končno, briše, briše, briše.

1. vaja

Vzamemo poljubni časopisni članek (njegova vsebina je popolnoma nepomembna) in v njem najdemo besede, ki pritegnejo našo pozornost ter jih označimo (npr. s svinčnikom). Nato vzamemo črn flomaster in vse odvečne besede vehementno prečrtamo. Ta vaja iz najdene poezije sicer uči, da lahko pesmi najdemo v najrazličnejših besedilih, ter nas sili, da kot avtorji izstopimo iz lastne cone udobja in najdemo nove presenetljive pomene, izraze ali meje slovničnih pravil. A sem se odločila, da jo vključim v tokratne Vaje v slogu tudi zato, ker tekom te vaje ugotovimo, kako pomembne v poeziji so tišine, in pa, ker je za nekoga, ki se črtanja ne upa lotiti, morda lažje, da s treningom začne na nekem popolnoma tujem besedilu. Ko se enkrat lotimo brezmilostnega črtanja odvečnih besed, obstaja možnost, da nam postopek postane všeč in ga bomo lažje vpeljali tudi v lastna besedila.

2. vaja

Prejšnji vaji seveda logično sledi naslednja, kjer bomo vzeli svoje besedilo in iz njega skušali prečrtati vse, kar je odveč. To lahko naredimo v več korakih: vsakič črtamo več, da nam na koncu ostane le okostje pesmi, k sreči tisto, kar je najbolj bistveno. Ta vaja naj nas nauči poiskati jedro pesmi in nanj naložiti točno toliko balasta, kot ga pesem še lahko prenese.

Dr. Matjaž Barbo

Lucijan Marija Škerjanc: osrednja avtoriteta ali odrinjeni umetnik?

Letos mineva 125 let od rojstva Lucijana Marije Škerjanca (1900–1973), ki je v slovenski glasbeni literaturi upravičeno praktično brez zadržkov označen za enega največjih slovenskih glasbenikov sredine 20. stoletja. Zajetna količina njegovih del, katerih kakovost so v kritiških ocenah in muzikoloških zapisih poudarjali že njegovi sodobniki, je še danes redno na sporedu najvidnejših domačih umetnikov, sam skladatelj pa zavzema v historiografskih pregledih, ki ocenjujejo in vrednotijo obdobje, v katerem je deloval, danes nesporno osrednje mesto.

Škerjanc je zlasti v zgodnejših ustvarjalnih letih veljal tudi za enega najbolj občudovanih reproduktivnih glasbenikov. Sprva se je uveljavljal kot pianist – še posebej kot spremljevalec pevcev –, pozneje pa kot cenjen dirigent z dobro izobrazbo, širokim razgledom in karizmatično avtoriteto. Njegov pomen in vpliv sta še posebej zrasla po vojni, ko so njegova dela redno prejemala najvišje nagrade in zvenela na koncertih najvidnejših glasbenikov. Prav tako je bil pomemben kot glasbeni kritik, esejist in avtor mnogih strokovnih ter poljudnih besedil, vse od manjših prispevkov do obsežnejših učbenikov, zaokroženih glasbenozgodovinskih del, prvih slovenskih skladateljskih monografij in razprav. Uveljavljal se je tudi v širšem kulturnem življenju, in sicer kot prvi rektor glasbene akademije, spoštovani profesor kompozicije, avtor radijskih oddaj, član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, upravnik Slovenske filharmonije idr.

Lucijan Marija Škerjanc. Vir: dLib.

Zanimivo je, da lahko za razliko od morda večine drugih slovenskih skladateljev izrazito in redno zanimanje za Škerjančev opus zaznamo tudi po njegovi smrti. Razumljivo je bilo sicer

manjše kot v najbolj cvetočih ustvarjalnih letih skladateljevega življenja, pa vendar je opaziti, da so bila njegova dela stalno prisotna na koncertnih odrih tudi v poznejših letih. Ob izstopajočem mestu, ki ga je imel v času svojega življenja Škerjanc v splošni kulturi, prav to priča o nesporni umetniški potenci njegovega opusa in potrjuje njegovo estetsko kakovost ter kulturni pomen ter nakazuje, da se skladatelj neizbrisno zapisuje v slovenski glasbeni spomin.

V Škerjančevem skladateljskem ustvarjanju je zaslediti široko zanimanje za različna ustvarjalna področja. Posvečal se je pisanju za najrazličnejše instrumente, se loteval pisane palete glasbenih zvrsti in se preizkušal v vedno novih slogovno ter tehnično raznolikih poetikah. Če sta njegov skladateljski navdih na začetku izrazito vodili mladostna erupcija in izrazna silovitost, kar je mogoče povezovati tudi z razmeroma zgodnjim vstopom v svet komponiranja, je pozneje opaziti vse izrazitejši premislek o skladateljskih postopkih, iskanje uravnoteženosti kompozicijskih elementov in pretehtano snovanje dramaturgije kompozicijske strukture. Za Škerjanca je značilno, da se skladateljsko ni oblikoval urejeno in zdržema v eni od umetniških šol ali celo pri enem samem učitelju, temveč je koprneče nabiral različne izkušnje; te je iskal v največjih glasbenih središčih in se preko njihove bogate dediščine napajal pri mnogih, ne le glasbenih, temveč tudi drugih ustvarjalnih, umetniških, intelektualnih in družbenih idejnih vrelcih. Tako si je hitel zgoščeno nabirati najrazličnejših spoznanj in izkušenj. V glasbo je vstopal sprva pravzaprav intuitivno kot zvedav samouk. Kmalu je bil deležen prvega glasbenega pouka, osvojil in usvojil ustaljene poti posredovanega znanja domačega glasbenega šolstva, se vzoroval pri vidnejših članih ljubljanske Glasbene matice in njenega konservatorija ter postajal kaj kmalu do pouka in nekaterih učiteljev tudi kritičen. Skorajda v isti sapi je začel s svojimi kompozicijskimi deli in poustvarjalnimi nastopi osvajati domači koncertni prostor. Slovenski kulturni prostor je opozoril nase z mladeniško muzikalnostjo in ognjevitostjo. Anton Lajovic je v pogovoru z Izidorjem Cankarjem zelo zgodaj navdušeno spregovoril o njegovem talentu in ga opredelil za »zvezdo naših prihodnjih dni«, ki da bo slovensko glasbo »proslavila v svetu«.

Škerjanca je najprej vleklo ven, v spoznavanje in poživanje širšega evropskega sočasnega konteksta, ki si ga je pobliže ogledoval na študijskih obiskih v tujini. Njegov duh je vedoželjno hlepeče srkal najboljšo tradicijo evropskih glasbenih centrov, vse od Dunaja kot verjetno najbolj trdnega duhovnega sidrišča evropske glasbene tradicije pri prof. Josephu Marxu, do Prage, svežega vira glasbenega navdiha, prežetega z dragocenim češkim in slovanskim sentimentom, pa svetovljanskega Pariza, v katerem se je glasba napajala iz boemskega vrveža umetnostnih vrenj, in švicarskega Basla, kjer je iskal poustvarjalnega znanja pri enem največjih dirigentskih mojstrov svojega časa, Felixu Weingartnu. V poznejših letih se je to hlepenje po tujini nekoliko zmanjšalo, čeprav je kot koncertant in predavatelj še vedno nastopal tudi zunaj, vse od Francije do Salzburga in balkanskih dežel, poleg tega pa je ohranjal stike s tujimi glasbeniki, ki so večkrat izvajali njegova dela.

Zdi se, da si kljub temu ni dovolil, da bi ga ustvarjalno razneslo naokoli, ampak je bil pravzaprav centripentalno vendarle ves čas čvrsto vezan na slovensko kulturo. Najprej s številnimi slovenskimi glasbenimi predhodniki, ki jih je cenil in se z njihovimi deli tudi ustvarjalno soočal, še posebej z Matejem Hubadom in Antonom Lajovcem. V iskanju povezav s slovensko literarno in likovno preteklostjo ter sedanjostjo je navdih za svoje ustvarjanje črpal pri Prešernu, Cankarju in Gradniku, pa v osebnih stikih s Pavlom Karlinom, Izidorjem Cankarjem in Josipom Vidmarjem, na drugi strani pa z Božidarjem Jakcem, Sašem Šantlom, posebej tesno tudi s Tonetom Kraljem in številnimi drugimi. Vključeval se je v širše kulturne kroge, ki so ga kot iskrivega in razgledanega misleca, hkrati pa kot občutljivega muzika radi sprejemali medse. Jasno se je zavedal neizbrisnih sledi te širše duhovne klime v svojem ustvarjanju, obenem pa iskal svobodno in neodvisno pot. Ta je zaradi njegovega močnega in neizbrisnega vpliva na slovensko glasbeno kulturo predstavljala tudi pomenljiv obet nove usmeritve v glasbi. Pri tem se v primerjavi s številnimi predhodniki in sodobniki glede na uveljavljene norme presenetljivo ni zares navezoval na folklorne modele, ljudske vzorce, speve, melodije ali harmonske postopke. Nasprotno, praviloma je ostajal zavezan lastnemu ustvarjalnemu instinktu, izhajal iz lastne estetske občutljivosti in občutka za gradnjo posameznih kompozicijskih elementov. Tako tudi v njegovem ustvarjanju v resnici ni najti nedvoumnih sledi neposrednih kompozicijskih vzornikov, še manj prevzemanja najsibo še tako priljubljenih idej, ki so se jim uklanjali sodobniki.

V njegovih delih se sicer zaznajo brazde, ki jih je vanje vtiskoval vpliv snovanj glasbenih središč, pri katerih se je navdihoval – predvsem francoskega impresionističnega prhkega občutenega stavka ali barvnega naslojevanja, registriranja posameznih med seboj tudi neodvisno naslonjenih plasti, pa celo rahljanja togih funkcijskih odnosov v izrazih *fin de siècla*. Odmeven je bil tudi stik z ekspresionistično razbolelo dediščino dunajske umetniške moderne, v kateri se je na eni strani prepletal do skrajnih temačnih kotičkov človekove duše razrvan izraz, ki je lomil meje tradicionalne tonalne govorice ter ostrino funkcijskih napetosti prignal do njihovega zanikanja in odpovedi ne le melodičnim konturam, temveč celo vsakim razpoznavnim motivičnim povezavam.

Škerjanc se je soočal tudi z ustvarjalnostjo, ki je secesijsko izzivalno načenjala tradicionalno institucijo umetnosti, forme njenega pojavljanja, utemeljevanja in kulturnega potrjevanja. V resnici pa mu je ostajalo tovrstno razmišljanje tuje in oddaljeno. Nikoli ni podvomil v muzikalno bit glasbe, ki se rodi v glasbi kot zvočni umetnosti, nikoli si ni lajšal bremena ustvarjalne odgovornosti, nikoli ni rahljal vezi med ustvarjalcem in izvajalcem, nikakor ni prenesel avantgardistične skepse do mesta in poslanstva umetnosti, pravzaprav ni nikdar zares pretresal niti meja funkcijskih odnosov in tradicionalnega tonalnega ogrodja, kaj šele podvomil v smiselnost motivične gradnje in melodične linije.

Ne le v zgodnjih delih, ampak dejansko prav do konca je ostal tako dedič glasbe, ki je razlog in smisel svojega obstoja ter pravo umetniško poslanstvo našla v potrjevanju lastne individualne ustvarjalne biti, a hkrati v

Začetek rokopisa Uverture k scenski glasbi k Shakespearejevi komediji *Mnogo hrupa za nič* iz leta 1947. Vir: dLib

povezavi s širšo kulturno dediščino in identiteto. V iskanju sozvočja glasbe z besedo se je spoštljivo udinjal poetski vsebini in miselni strukturi ter pri tem zlasti v večjih vokalno-instrumentalnih delih, kot je njegov *Sonetni venec*, trčil na dramaturški problem globljega prepleta glasbe z besedo oz. poezijo.

Le bežno je preizkusil skrajnejše modernistične kompozicijske postopke, a se je od njih hitro, še preden jih je zares prevzel, odvrnil. Še zlasti v poznejših letih je postajal do takih idej v svojih nastopih oster in odklonilen. Kot učitelj si je verjetno prav s tem nakopal najgloblje nerazumevanje svojih študentov, pa tudi marsikaterega svojih glasbenih sopotnikov, ki so jih prevzemale priljubljene modernistične ideje. Estetsko nasprotovanje, ki ga je deloma izostroval tudi s svojim pisanjem, je postajalo z leti vse bolj poudarjeno, prepad pa je vodil do nespravljivega trka s sodobno glasbo in z generacijo mladih, tedaj uveljavljajočih se skladateljev, ki so povrhu vsega v večini izšli iz njegove šole. Iskanje novega in drugačnega je pri generaciji mladih generirala značilno upornost, ki jo je deloma spodbujal tudi občutek nemoči ob soočenju s Škerjančevim pogosto avtoritarnim odklanjanjem iskanja novega. Že v nekaj letih pa se je položaj močno spremenil. Mladi so začeli prevzemati vse več vodilnih pozicij v glasbenem življenju, kar je pomenilo tudi postopno odrinjanje Škerjanca in njegovih idej. Ne glede na to, da se je pri marsikaterem nekdaj ostrem zagovorniku modernizma mehčala njegova estetska radikalnost in topela njegova ostrina, je Škerjanc do konca ostajal simbol preživele estetike in bil deležen nerazumevanja, ki ga je sam občutil kot bridko izrinjanje iz glasbenega življenja.

V letih po njegovi smrti je postopoma bledela senca njegovega nekdaj tako pomembnega vpliva, hkrati pa se je luščila tudi navidezna patina zastarelosti estetskih stališč, iz katerih so nastajala njegova dela. Škerjančev edinstven in neulovljiv, hkrati pa prepoznaven in prepričljiv kompozicijski slog tako morda šele v zadnjih letih dobiva svojo ustrezno veljavo.

Dr. Marko Motnik

Ženski lik v svetu meščanske glasbene kulture 19. stoletja

Za meščansko družbo 19. stoletja glasba ni bila le vir zabave, sredstvo za krajšanje in popestritev prostega časa ter izraz umetniškega užitka, temveč predvsem simbol kulturnega kapitala in socialnega statusa ter s tem instrument razredne pripadnosti. Na glasbeno udejstvovanje meščanov so vplivali številni moralni pomisleki o tem, kaj se pri muziciranju spodobi za ženski in kaj za moški spol. Za meščansko družbo, ki je bila prežeta z neštetimi pisanimi in nepisanimi pravili, je glasba pogosto služila tudi kot orodje za discipliniranje telesa in čustev. Zlasti za ženske je predstavljala kompromis med umetnostjo in javnim delovanjem, saj so glasbo vselej smele poustvarjati, redkeje pa tudi ustvarjati.

Izobrazba, tako imenovani umetniški razum in poznavanje umetnosti so bili ključ do vstopa v meščansko sfero 19. stoletja, kjer je glasba dolgo ostala domena elite. Ljubiteljske glasbene dejavnosti niso bile zgolj stvar talenta, temveč predvsem vprašanje finančnih zmožnosti, saj so si le redki lahko privoščili nakup glasbil, glasbeni pouk in obisk javnih prireditev. Glasba je postala sredstvo za družbeno ločevanje in meščani so jo podobno kot v prejšnjih stoletjih plemstvo uporabljali za prikaz svoje razredne pripadnosti. Operne predstave, koncerti, plesne prireditve in zasebna glasbena srečanja v domovih meščanov so bile dobrodošle priložnosti za izkazovanje ugleda, blagostanja in izobraženosti.

V zadnjem desetletju 18. stoletja lahko najprej na Dunaju, postopoma pa tudi v drugih urbanih središčih habsburškega cesarstva opazimo nenaden in vsesplošen porast zanimanja za glasbo. Meščanstvo, ki je v svojem prizadevanju za umetniški razum posnemalo plemstvo, je bilo glasbeno vedno bolj aktivno in je postopoma prevzelo pobudo pri oblikovanju javnega glasbenega življenja. Kdor je hotel uživati v sadovih glasbene umetnosti, jo je moral tudi sam aktivno sooblikovati. Že konec 18. stoletja so se meščani začeli povezovati v glasbena društva. Leta 1794 v Ljubljani ustanovljena Filharmonična družba je bila prvo tovrstno združenje v habsburških deželah in prvotno pravzaprav le skupina ljudi, ki so z nakupom abonmajskih koncertnih vstopnic podprli dejavnosti (ljubiteljskega) godalnega kvarteta.

Glasba je v meščanskih domovih jasno narekovala dnevni ritem. V skladu s stališčem o nujnosti racionalnega načina življenja in strogi delovni etiki so bili že mladi člani družbe podvrženi skrbno načrtovanemu delovniku. Zasebni glasbeni pouk in vsakodnevne vaje za večino otrok iz meščanskih družin nista bila prosta izbira, temveč družbena obveza in neredko tudi nujno zlo.

Medtem ko so meščanske družine svoje sinove vzgajale v marljivost in jim omogočale pot do uglednega poklica – večinoma poklica pravnika ali zdravnika –, so bile hčere vezane na dom, kjer so čakale na primernega snubca. Na tem ženitvenem trgu so imela glasbeno izobražena dekleta boljše možnosti. Ljubljanski kronist Franc Franz v enem izmed svojih pisemskih poročil baronu Jožefu Kalasancu Erbergu leta 1837 na primer poroča o dvorjenju barona Edvarda Zoisa hčeri plemenite ljubljanske družine Fluck-Leidenkron in pikro pristavi, da je snubec pripravljen vzeti nevesto brez dote, a ne brez njenega klavirja.

Meščanom se je zdelo idealno, če je dama ali hči iz dobre družine kot ljubiteljska glasbenica razveseljevala družinske člane, vabljene goste in naključne obiskovalce. Glasba je v meščanskih hišah v 19. stoletju postajala vedno bolj očitna domena žensk. V skladu s predstavo o ženski naravi, ki naj bi bila povezana s čustvenostjo in domačnostjo, se je od njih pri izvajanju glasbe pričakovalo največ truda. Glasba je bila sicer že od nekdaj sredstvo za izražanje čustev, vendar je bilo mogoče ta čustva v domačem okolju najlaže nadzorovati. Glasba je v družinskem krogu idealno izpolnjevala naloge, ki so bile naložene meščanskim hčeram in ženskam, namreč skrbeti za prijetno vzdušje in lepoto doma. Od njih se je tudi pričakovalo, da bodo v družini ustvarile harmonično protiutež zahtevnemu delovnemu življenju, ki je bilo seveda domena moških.

Teoretiki meščanskega življenja so se z glasbenim udejstvovanjem žensk ukvarjali že pred začetkom 19. stoletja. Med njimi je danes morda najbolj znan nemški duhovnik, pedagog, moralist in tudi ljubiteljski glasbenik Carl Ludwig Junker (1748–1797), ki je leta 1784 v Freiburgu v reviji *Musikalischer Almanach* objavil razpravo z naslovom *Vom Kostüm des Frauenzimmer Spielens* (*O oblekah žensk pri igranju*). Junkerjeva razprava v habsburških deželah verjetno ni imela velikega vpliva, kljub temu pa jasno odraža stališča in mnenja tistega časa. Avtor glasbene dejavnosti žensk opisuje iz izrazito moškega zornega kota.

Junker ženskam predpisuje glasbila, ki ustrezajo njihovemu spolu: klavir, lutnjo (kasneje kitaro), citre in harfo. Izrecno poudarja, da lahko ženske sicer vse instrumente igrajo popolno, vendar pri večini glasbil prevlada pomislek nezdružljivosti narave glasbila z ženskim značajem in modo oblačenja. Junker izhaja iz nasprotja med gibanjem pri igranju in oblačili na eni strani ter značajem ženskega spola na drugi. K temu dodaja moralno neprimernost določenih drž pri igranju, in pravi:

> V prvem primeru, ko med mehaniko glasbila ali načinom igranja in oblačili žensk ni nobenega razmerja, igranje postane smešno. V drugem primeru, ko intonacija glasbila ne ustreza [ženskam] lastnemu tihemu tonu in razpoloženju tega spola, je igranje nenaravno. V tretjem primeru, ko telesna drža, ki jo zahteva mehanska zgradba glasbila, ne more zanesljivo preprečiti določenih nemoralnih pomislekov, pa igranje postane nespodobno.

Junkerju se zdi gibanje pri igranju – kot vrsta telesnega gibanja nasploh – v nasprotju z žensko naravo. Po splošnem mnenju tedanjega časa žensko naravo namreč zaznamujeta šibkost in pasivnost. Glasbila, ki zahtevajo hitre in močne gibe, kot so na primer godala, nimajo »nobene povezave s priznano šibkostjo ženskega spola«. Če bi torej ženske igrale godala, »bi bila duša zaradi silovitega drgnjenja glasbila potopljena v obstranske misli in te bi bile

v nasprotju s pojmom umirjenosti«. Tudi trobila in pihala bi zaradi »pačenja obraznih mišic« povzročala neprimerno iznakaženje ženskega obraza.

Za še posebej neprimerna so veljala glasbila, ki zahtevajo s pojmom moralne spodobnosti neusklajeno držo. Junker pravi: »Ženska igra violončelo. Pri tem se ne more izogniti dvema pomanjkljivostma: naprej je nagnjen njen zgornji del telesa, ko igra visoko (blizu mostička), in s tem stiska prsi; in nato tak položaj nog, da vzbuja tisoče podob, ki jih ne bi smel vzbujati.«

Opisi ženskega muziciranja se skozi celotno 19. stoletje vedno znova osredotočajo na zunanji videz glasbenice, medtem ko glasba in interpretacija ostajata v ozadju. Kritike v prvi vrsti zanima, ali in v kolikšni meri je instrumentalistki uspelo uskladiti gibe pri igranju, brzdati glasbeni izraz ter tako uskladiti zunanji videz telesa z glasbilom in z meščanskim idealom ženskosti. Da naj bi glasbenica dosegla nekakšno »brezčutnost instrumentalne igre«, se zdi danes več kot paradoksalno. Za (moško) dojemanje in ocenjevanje ženskega muziciranja je bil potemtakem najpomembnejši organ oko, ki je bilo očitno podvrženo vojerističnim nagnjenjem, zlasti pri igranju »spornih« glasbil.

Zunanji videz glasbenic se v kritikah koncertnih nastopov ne kaže le v smislu senzualno-erotičnega in v dvojni morali problematičnega vidika igranja glasbil, temveč tudi v splošnem pričakovanju, da se morajo ženske vselej predstaviti kot »lepši« spol. Lepota, milina in čar so bile tiste lastnosti, ki so prežemale domala vse opise in upodobitve glasbenic, in glavno merilo kakovosti njihovih javnih nastopov.

Glasbilo, ki naj bi najbolje poudarjalo žensko lepoto, je bila harfa. V razpravi o estetiki glasbe (*Versuch einer Philosophie des Schönen in der Musik*) Gustava Schillinga iz leta 1838 beremo: »Harfa je najlepše žensko glasbilo, in če želi ženska pokazati vso veličastnost svojega lepega spola, naj vzame harfo in igra, in nedolžnost in milina bosta sami peli v nežnem zibanju arpeggio akordov.« Harfa je bila tudi edino glasbilo, ki se je zdelo povsem neprimerno za moške, saj bi nastal občutek estetske neusklajenosti, kadar bi moške roke igrale na tem nežnem instrumentu. Poleg tega je igranje harfe za moške vejalo za premalo zahtevno z glasbenega, intelektualnega in tudi fizičnega vidika.

Posebno pozornost je meščanstvo posvečalo klavirju. Klavir je pri mirni sedeči drži in z relativno omejenimi gibi telesa in rok najbolj očitno podčrtaval žensko lepoto in dostojanstvo. Zunanja podoba pianistk je podobno kot pri harfistkah dopolnjevala idealizirano podobo žensk v povezavi z domačo idilo. Tudi kadar so glasbenice igrale na najvišji umetniški ravni, je njihov zunanji videz prevladal ocene glasbenega nastopa.

Lepota pianistke se potemtakem kaže v njeni predanosti glasbi, vendar le, kadar ta ni vidna navzven. Napor, ki ga zahteva takšna zadržanost, kritiki vselej posebej pohvalijo. Od pianistov takšnih naporov ni pričakoval nihče. Ravno nasprotno: skrajno gibanje, največji možni telesni izraz predanosti in virtuozna akrobatika na glasbilu so le še dodatno prispevale k uspehom virtuozov pri občinstvu.

Hči iz ugledne meščanske družine, ki je na klavirju igrala njeni pogosto polovični izobrazbi ustrezno romantično in salonsko literaturo, je idealno izpolnjevala zahteve v pripravi na svojo bodočo vlogo predstavnice meščanske domačnosti. Številne podobe mladih dam za klavirjem, večinoma v mirni drži,

z rokami bolj položenimi na tipke, kot pa da bi igrale, bolj zamaknjenimi v sanje kot v note, pogosto tudi v čutno-erotičnem kontekstu klavirskih ur pri moškem učitelju, so jasen pokazatelj položaja mladih žensk v meščanski družbi.

Sredi 19. stoletja je klavir v svojem zmagoslavnem pohodu skozi meščanske salone in izobraževalne programe meščanskih otrok že izrinil vsa druga glasbila. Pri tem je pomembno vlogo igrala tudi njegova materialna vrednost. Klavir je postal nujen del opreme meščanskih domov in ugledna hiša brez klavirja skorajda ni obstajala. Klavir namreč ni bil le glasbilo, temveč obenem tudi lep kos pohištva, ki je obiskovalcem meščanskih domov vsiljeval občutek blagostanja in kulturne razgledanosti njegovih lastnikov.

V 18. in 19. stoletju so bila glasbila s tipkami vse prej kot robustna. Medtem ko mora biti klavir danes trpežen, zvočen, velik, sijoč in predvsem popolnoma črn, so fragilni čembali in klavirji s kladivci stali na krhkih nogah. Postopoma je iz tega priljubljenega in potrpežljivega intimnega prijatelja žensk nastalo moško in imperialno glasbilo, kot ga je v začetku 20. stoletja poimenoval dunajski izdelovalec klavirjev Ludwig Bösendörfer. Ker klavirja ni mogoče enostavno premikati in se z njim celo podati na koncertno popotovanje, je bil primeren predvsem za hišno rabo ter koncerte in nastope v domačem salonu. Klavir je ženske kot nekakšen magnet dobesedno privezal v njihove sobe.

Dobra stran medalje je, da je bil klavir vendarle prvo in dolgo časa tudi edino glasbilo, ki je glasbenicam odpiral poklicne možnosti, saj so lahko že zgodaj delovale na pedagoškem področju. Za številne pianistke se je tako že zgodaj ponudila možnost združitve »družbeno primernega« s profesionalnostjo.

Sodobniki so se strinjali, da je dobra glasbena osnova potrebna vsakomur, vendar dekletom navadno niso postavljali visokih zahtev. V 19. stoletju je glasbeni trg preplavila tako imenovana salonska glasba. K temu glasbenemu žanru navadno prištevamo dela, ki ustvarjajo romantično-sentimentalno atmosfero, in že v svojem času niso bila vzeta resno. Kritiki so takšne skladbe označevali za kič, še posebej zanimivo pa je, da je bila večina te »cenene« glasbe namenjena prav ženskim poustvarjalkam.

Glasbenica je veljala za prototip ženskosti in lepote, medtem ko je bil moški virtuoz simbol moči. V luči 19. stoletja je bil moški ustvarjalec, ženska pa pasivna poustvarjalka, ki animira in dekorira okolje, v katerem nastopa. Skladateljice v 19. stoletju v resnici niso bile redke. Družba jih je brez zadržkov sprejemala, vsaj dokler so skladale glasbo za domačo rabo. Predsodek, da ženska ne zmore aktivno ustvariti ničesar tehtnega, pa se je kot dediščina meščanske miselnosti 19. stoletja ohranila še dolgo.

Glasba v meščanski družbi 19. stoletja še zdaleč ni bila zgolj sredstvo za umetniško izražanje, temveč predvsem sredstvo družbene identifikacije, razločevanja vlog in potrjevanja norm. Za meščane je pomenila pot do kulturne samozavesti, za meščanke pa je bila priložnost in omejitev hkrati. Klavir v središču meščanskega salona ni bil le glasbilo, temveč tudi statusni simbol, izraz pričakovanj in tihega nadzora. Glasba je bila simbol kulturnega kapitala, družbenega ugleda in del jasno oblikovanega sistema vrednot. Zgoščeno prepletanje umetnosti, družbenih pravil in zunanjega videza predvsem ženskega lika tako torej razkriva kompleksno razumevanje pomena glasbe v vsakdanjem življenju meščanstva.

Aleš Čeh

Simfonija groze

Ni naključje, da so grozljivke oziroma srhljivke zgodovinsko med najbolj popularnimi filmskimi žanri – navsezadnje so bile prisotne ob sami genezi filma – in so priljubljene še dandanes. Človek je v svojem kulturnem delovanju in tudi verovanju vse od pradavnine intimno povezan z občutjem srhljivega. Prazgodovinski šamani so denimo s pomočjo avtohipnoze in naravnih opojnih rastlin posredovali med svetom duhov in realnostjo, kar s srhljivo avtentičnostjo zaznamuje tudi skoraj 20.000 let stara stenska poslikava človeka s ptičjo glavo, ki so jo odkrili v nekem francoskem kompleksu podzemnih jam. Metafizična bitja so dojemali kot srhljiva, a obenem so z njimi pojasnjevali kompleksne naravne pojave, ki so za prazgodovinskega človeka mejili na pojme verjetnega.

Foto: zajem zaslona

Iz njih derivirane poganske religije, katerih posamezne podobe so v svoje svete spise, simbole in obrede do neke mere prevzele monoteistične religije, pri človeku namerno vzbujajo strah. Tudi krščanstvo srhljive podobe zelo jasno vključuje v kulturno zavest, spomnimo se samo na upodobitve videnj Janeza Evangelista, ki so vse prej kot pomirjujoče. Nazadnje je celo za pasijon, skrajni naturalističen odtis trpljenja in smrti na križu, Hegel v svojih spisih dejal, da Kristusove smrti ne gre upodobiti skozi vizijo antične lepote, torej naravno obstaja potreba po drugačnih upodobitvah, temnejših, trpečih, strašnih.

Te so svoj vrh dosegle v srednjeveških religioznih upodobitvah prizorov iz Svetega pisma ali upodobitev svetnikov, ki so se večkrat pojavljali tako ali drugače trpeči in raztelešeni. V dobi, obremenjeni z inkvizicijo, kugo, kmečkimi upori in vsesplošnim nasiljem, je srhljivo zabavništvo doseglo svoj skrajni kod v inkviziciji in mučilnih napravah. Tako mučenje kot usmrtitve so potekale v javnosti in so ljudem tistega časa predstavljale svojevrsten šov, skrajno srhljiv, a šov vendarle. V približno istem času je izšla tudi *Božanska komedija* slovitega Danteja, čigar vizija pekla je izjemno neprijetna, obenem pa estetsko izpopolnjena do zadnjega ognjenega zublja. Do 17. stoletja so bile popularne tudi paraznanstvene knjige in učbeniki, ki so bili napisani na meji fikcije, znanosti ter mitologije. Spomnimo se na *Monstrorum historia* iz leta 1642, delo Ulisseja Aldrovandija, ki je med platnice združil najrazličnejša mitološka bitja, jih postavil ob bok resničnih živali in jih prezentiral kot del resničnosti, čeprav so s svojimi nenavadnimi pojavami vzbujale strah.

Ob vsem tem je vprašanje, ki sem si ga postavil ob ogledu *Nosferata*, torej zakaj bi Vatikan na svoj seznam pomenljivih filmov sploh umestil grozljivko, žanr, ki ga klišejsko povezujemo s trivialnim – in povrhu vsega celo grozljivko, ki tematizira vampirja, povsem demonsko in nesveto silo, izzvenelo. Osrednji testament vsake grozljivke je pravzaprav etos, ki se od številnih svetopisemskih

Poigravanje s svetlobo in sencami je v prvi polovici 20. stoletja zaščitni znak režiserjev nemškega filmskega ekspresionizma. Foto: zajem zaslona.

zgodb ne razlikuje kaj dosti: boj med dobrim in slabim, med moralo in zlim, hkrati pa soočenje s človekovimi najbolj skritimi strahovi ter lastno grešno naravo, ki otežuje pot do transcendence.

Simfonija groze v režiji F. W. Murnaua, ekspresionistični vampirski film, je najslavnejša od vseh nemih grozljivk. Gre za nepooblaščeno priredbo *Drakule* irskega pisatelja Brama Stokerja, ki ga bolj kot z Irsko povezujemo z Romunijo oziroma Transilvanijo, kamor je postavil del dogajanja slovitega romana. Ker studio ni pridobil ustreznih avtorskih pravic, so grofa Drakulo, naslovnega antagonista Stokerjevega romana, preimenovali v grofa Orloka. Srhljiva prezenca njegovega igralca Maxa Schrecka ga je poleg madžarskega kolega Bela Lugosija, ki je nekoliko kasneje nastopil v ameriški *Drakuli* (1931), ustoličila kot najznamenitejši obraz zloveščega literarnega lika, sicer vsaj delno navdahnjenega po resnični zgodovinski osebi. Ikoničnosti Schreckovi interpretaciji vampirja pridodajo kostumi, izdelani daljnega leta 1840, ki dodatno izostrijo občutek, da gledamo komorno dramo, ki se namesto na odru odvija na platnu.

Poleg naslovnega lika je osrednji protagonist filma Thomas Hutter, nepremičninski agent, čigar neprijetni šef ga pošlje v Transilvanijo, da bi uspešno sklenil posel s tamkajšnjim grofom. Hutter se pred vkrcanjem na ladjo poslovi od ljubeče žene Ellen, s katero tvorita prav posebno vez, ki bo Hutterju na koncu celo rešila življenje. Ko prispe v Transilvanijo, se čudi nad domačini, ki se pred imenom grofa Orlaka tresejo v grozi. Slednji ga kmalu osebno sprejme na svojem dvorcu, kjer Hutter zaspi v salonu in se kasneje zbudi z dvojnim pikom na vratu, o katerem piše svoji ženi in ga naivno pojasni kot komarjev pik. Hutter kasneje najde knjigo o vampirjih, zaradi katere se mu začne dozdevati, da je grof Orlock v resnici vampir Nosferatu.

Po krajši intelektualni in fizični konfrontaciji ga grof Orlock še enkrat ugrizne, kar kriče prebudi Ellen, ki je v sanjah videla, kaj se je zgodilo z njenim možem. Hutter kasneje med poskusom pobega pade skozi okno in se k zavesti vrne v bolnišnici, Nosferatu pa v eni izmed krst, ki jih prevaža delavska ladja, potuje proti Nemčiji. Posadka zaradi skrivnostne bolezni, ki zajame krov, krste posamič odpira in v njih odkrije podgane. Pozneje jih okrivijo tudi za kugo, ki se pojavi skupaj s prihodom grofa v nov dom. Orlok se v novem bivališču zagleda v sosedo, Hutterjevo ženo, ki jo kasneje tudi napade in ji poskuša izpiti kri. Nad njeno

lepoto in krvjo je tako očaran, da pozabi na vzhajajoče sonce, ki ga kot vampirja seveda v trenutku ubije. Ellen živi še ravno dovolj, da doživi prihod moža, ko se zakonca v zaključku filma med občutjem radosti ter groze še zadnjič objameta.

Preprosta zgodba omogoča presenetljivo veliko različnih branj. Nekateri kritiki v filmu vidijo različico pravljice *Lepotica in zver*, saj med Ellen in grofom obstaja energija, ki bi jo lahko razložili kot nekakšno spolno privlačnost. Drugi so v meščanih, ki podležejo nepojasnjeni kugi, videli tragedijo prve svetovne vojne, tretji so v grofu prepoznali Weimarsko republiko. *Simfonijo groze* lahko razumemo kot eksistencialno ali celo moralno dramo, zlasti ob samožrtvovanju Ellen, ki se ob prebiranju knjige o vampirjih zave, da ga lahko premaga samo odkritosrčna ženska, ki se mu samovoljno preda. Silhueta petelina, ki se pojavi v filmu in simbolizira prihod dneva, deluje kot Kristusov emblem, podobno kot orel in jagnje, ki prinaša svetlobo in vstajenje. S tem je žal povezana tudi antisemitska interpretacija filma. V svoji monografiji *The Nosferatu Story* (2019) Giesen Rolf ugotavlja, da dejstvo, da je Orlok portretiran z dolgim nosom, kot kremplji zavitimi nohti in veliko glavo, morda ni naključje, prav tako pa ne njegova sla po nakupu posesti v poštenem nemškem malomeščanskem okolju – preden si Orlok poželi ženske, si namreč poželi nemško zemljo. Če gre za odraz nemškega antisemitskega duha pred drugo svetovno vojno, je težko potrditi, a sled dejstva, da je bil režiser filma še v svojem času odkrit homoseksualec, ki je prijateljeval in zaposloval več umetnikov judovskega porekla, gre o tovrstni interpretaciji upravičeno dvomiti.

Po *Nosferatu*, ki je leta 1979 doživel tudi remake – tega je filmski kurator James Rolfe ob stoletnici izvirnika zaradi počasnega, meditativnega vzdušja imenoval za *Odisejo v vesolju* med filmi, so grozljivke kmalu postale ene najbolj zaželenih vsebin v kinematografih. Tehnologija in racionalizem nista mogla povsem zatreti človeške fascinacije nad temačnimi skrivnostmi in strahovi človeštva. Če naposled odgovorim na ključno vprašanje vsake grozljivke: me je *Nosferatu* kot gledalca prestrašil? Odgovor je enak, kot ga je njega dni podal filmski kritik Roger Ebert: ne, film me ni prestrašil. Je pa estetska mojstrovina, ki igralca ne skuša manipulirati in skrivati tega, kar mora biti vidno, temveč s pritajenimi potezami srhljivega vampirja postavi v samo osrčje bivajočega – in s tem vidnega gledalcu. Konec lanskega leta je film doživel še drug remake, kar konec koncev priča o večnosti njegove snovi.

Umestitev *Simfonije groze* na seznam kanoničnih filmov sicer ni zadnje srečanje Vatikana z grozljivkami, a je eno izmed zadnjih, ko se je Vatikan na grozljivko odzval pozitivno, z navdušenjem in priznanjem kakovosti. Med najpogostejšimi stičnimi točkami krščanstva in srhljivk so sicer filmi, ki pripovedujejo o demonski obsedenosti ali prihodu antikrista, denimo *Znamenje* (1976), *Rosemaryjin otrok* (1968) in največji med največjimi, *Izganjalec hudiča* (1973). Mojstrovina Williama Friedkina, posneta po romaneskni predlogi, je sprva naletela na izrazito negativen odziv Vatikana, a se je odnos kasneje nekoliko otoplil. *Izganjalec hudiča* omogoča številna branja – družbeno, feministično, teološko – in še po petdesetih letih ostaja pomemben dokument filmske zgodovine.

Preprosta, a učinkovita maska, ki je zaznamovala generacije grozljivk. Foto: zajem zaslona.

Dr. Urška Perenič

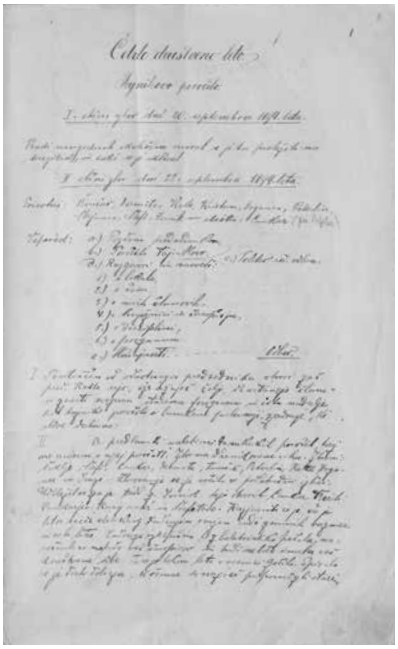
(Ne)znani Kette

Ob stoletnici rojstva Dragotina Ketteja (1876–1899), ki je na svet prijokal na Premu, kjer je med 1871 in 1878 kot ljudskošolski učitelj služboval njegov oče Filip Kette (roj. 1849), sicer po rodu s (Cankarjeve) Vrhnike, je literarni zgodovinar Jože Mahnič objavil študijo *Neznani Kette iz ljubljanske Zadruge*.[1] K temu ga je spodbudila srečna najdba, o kakršni moremo ob bližnji 150. obletnici pesnikovega rojstva le sanjati. Kakor piše, je nanjo naletel »pri [p]rvem, bežnem pregledovanju zapuščine« akad. prof. dr. Franceta Steleta pri Umetnostnozgodovinskem inštitutu SAZU. Bila je to ovojnica »z napisom z rjavim barvnikom«, na kateri je pisalo »D. Kette. Rokopis 1895«! V njej pa je bil sveženj listov z 12 pesmimi[2] ter eno prozo (*Pripovedko*) in enim esejem (*O lirični poeziji*), kar je vse nastalo v treh letih (1893–1896) Kettejevega delovanja v Zadrugi in česar literarni zgodovinar France Koblar, urednik Kettejevega *Zbranega dela*, katerega izdaja predhodi Mahničevi najdbi, torej ni mogel upoštevati.

Mahniča je očitno najbolj pritegnilo najstarejše izmed nanovo odkritih besedil, po vsebini in ideji rodoljubna, oblikovno-metrično k svobodnemu verzu stremeča ter »s skrbno in drobno deško pisavo« napisana lirsko-epska pesnitev *Vile na Savi*. Ker v njej Kette omenja »ligaše«, člane dijaškega krožka, ki se je od 1893 zbiral pri Janezu Evangelistu Kreku,[3] je lahko Mahnič pesem tudi dovolj natančno datiral. Prav tako pa (skupaj z Mahničem) v pesmi ne gre spregledati niti prepevajočim vilam na Savi na usta položenega poziva po narodni slogi in narodnem ponosu, ki nas more – ne glede na to, da Kette, ki se je na gimnaziji zaradi satire na knezoškofa Missio znašel v disciplinski preiskavi, »ligi« ni bil najbolj naklonjen[4] – spomniti na Krekove besede »Ločitve ne, zdaj združenja so časi!«,[5] kličoč k skupnostnemu delovanju. Kette se v Krekov krožek sicer ni vključil, sta pa bila njegova člana (od 1893) oba pesnikova literarna sopotnika, Oton Župančič (tedaj še Zupančič) in Ivan Cankar, ki sta tam z več drugimi dijaki srkala védenje s področij filozofije, krščanske vere in slovanskih jezikov.[6]

Pač pa je Kette jeseni 1893/94, ko je teklo tretje poslovno leto, vstopil v tajno ljubljansko Zadrugo, v kateri sta od spomladi 1893 (tj. drugega poslovnega leta) že bila Rudolf Maister ter Ivan Cankar, ki je bil maja izvoljen za predsednika odbora in s katerim je Kette stkal najtesnejšo prijateljsko vez. Morda res tudi zato, ker ju je vezala »Vrhnika, prečuden kraj!«?[7] Vse to in še več lahko razberemo iz arhiva društva, ki se hrani v Narodni in univerzitetni knjižnici[8] in sicer ne predstavlja najdbe, ki bi jo bilo mogoče vzporejati z Mahničevim odkritjem »ovojnice« leta 1876, vendar po preteku desetletij, odkar so ga torej koreniteje pregledovale roke literarnega zgodovinarja, vsekakor kliče po ponovnem in resnem branju – ter pisanju o njem. Kajti ravno literarni zgodovinarji oz. literarne zgodovinarke s(m)o tisti, od katerih dela je, potem ko je avtor že dolgo pod rušo, v veliki

meri odvisno, kako dolgo se bo obdržal pri nadaljnjem življenju. Povedano z drugimi besedami, pravzaprav »odločamo«, kateri deli literarnega arhiva so za razumevanje nacionalne literarne kulture bistvenega pomena – in jih je treba zato neutrudno in kontinuirano raziskovati in osvetljevati. Med take dele zagotovo sodi tudi arhiv ljubljanske Zadruge s posebnim ozirom na mladega Ketteja, za katerim so ostale postumno izdane *Poezije* in v splošni zavesti ohranjena podoba nadarjenega, a prezgodaj preminulega pesnika, medtem ko sta malokomu zares dobro poznani njegova izjemna agilnost in prizadevna vsestranskost, kakor se odstirata v društvenem arhivu in sta skupaj z njegovim talentom in izobraženostjo pomembno prispevali k njegovi pesniški umetnosti.

Iz tajnikovega poročila v IV. poslovnem letu delovanja tajne ljubljanske Zadruge 22. septembra 1894. Med navzočimi najdemo tudi Ketteja [z dvema t-jema]. Hrani NUK. Foto: Urška Perenič.

Mladi zadružani, ki so se (kakor sokoli) nazivali »bratje«, ne pa »gospodje«, so se največ shajali ob popoldnevih na Streliški ulici 4 (pri glavnem ustanovitelju društva Ivanu Štefetu, pozneje časnikarju pri *Slovencu*). Ta je v enem izmed poročil Zadruge[9] »bratstvo« opisal z naslednjimi besedami:

> Z[adruga] je bila vez, katera nas je trdno spajala, zbirala z bratsko ljubeznijo. Srečni tisti časi! »Z.« nam je bila skoro vse v našem naobraževanju. – Kdo se ne spominja onih blaženih trenotkov, kateri so nam tako hitro potekali v Štefetovi preprijazni sobi, komu so ušli iz spomina srečni popoldnevi, kateri so nam minevali na Govekarjevem domovanji. Dejal bi: Nestalna nam je bila usoda, a srce nam ni bilo nestalno; veselih, brzih stavkov smo hitevali k sejam. Bratje, to so bile minute, katere štejem k najsrečnejšim svojega življenja …

K srečnim, hrepenenja polnim, a tudi delavnim trenutkom svojega življenja je mogel čas, bratsko preživet v Zadrugi, šteti tudi Kette, saj je v društvu od vstopa vanj okretno opravljal vrsto nalog: od (vzhajajočega) pesnika in deloma prozaista, kritika oz. ocenjevalca pesmi sodrugov do govornika oz. predavatelja.[10] Izmed vseh članov si je ravno on najbolj prizadeval za osnovanje čitalnice s knjižnico,[11] kakor je (iz sicer pozitivnih vzgibov) decembra leta 1893 nasprotoval sprejemu novih društvenikov, med katerimi je bil Župančič oz. Zupančič, in predlagal odlog, saj so bili gimnazijci zaradi tajnega delovanja prav tedaj sredi preiskave, ki jo je sprožila ovadba duhovnika in kateheta Valentina Eržena.[12] Kette je bil prav tako določen za pisanje društvene knjige, a za njenega urednika Cankar.[13] S slednjim je povezan tudi Kettejev prvi dokumentirani nastop v društvu z dne 26. novembra 1893, ko je prebral svojo oceno Cankarjeve epske pesmi *Rozamunda*,[14] ki jo je ta prebral na shodu društva 12. novembra. Prav tako pa je »bratom« sodruštvenikom predstavil svoje »tri cvete«, ki se nanašajo na tri pesmi, in sicer *Star puščavnik, Vade in pace* in *Ribičeva hči*,[15] ki pa jih je moral oceniti Cankar.[16] Tisti Cankar, čigar berilo bi moral Kette znova ocenjevati na društvenem shodu 17. decembra istega

leta, vendar se to ni moglo zgoditi; točka je preprosto odpadla, saj Cankar besedila ni predhodno izročil prijatelju.[17]

Vseeno pa sta složno in s preostalimi zadružani vstopila v četrto poslovno leto delovanja društva (1894), v katerem je bil predsednik Cankar, Kette pa tajnik,[18] ki je vestno vodil tako Tajniško kot Vpisno knjigo.[19] Iz obeh lahko razberemo njegova nadaljnja in vztrajna prizadevanja za čitalnico in knjižnico ter za organiziranje pouka ruščine, k čemur je naravnost priganjal, prepričan, da se morajo vsi člani, ob še vsaj enem slovanskem jeziku, torej učiti ruščine. Zavezal se je celo prevzeti nadzorovanje pouka, h kateremu pa iz njegovega govora, ki ga je imel ob priložnosti občnega zbora 3. februarja 1895 in se je ohranil v Tajniški knjigi Zadruge,[20] lahko ugotovimo, da ni prišel nihče.

> Konečno naj še opomnim, da se je o nekem gotovem času pričel »štunde« [tj. učna ura] praznim stenam in mizi in da se *eo ipso* ni prišlo čez prvo lekcijo.

Nič boljše kakor prihajanje k jezikovnim uram ni bilo po Kettejevi presoji niti obiskovanje čitalnice, kjer se je moral v vlogi tajnika povrhu soočiti s problemom primernega prostora, saj je bilo težko dobiti sobo, ki bi bila društvenikom stalno na voljo. Razen pri Štefetu na Streliški so se dobivali pri Govekarju v Vodmatu, na Drenikovem vrhu, na Florjanski 14 pri Pirnatu, v stanovanju člana društva Kristana, pa v gostilnah (pri Pavlinu in Žibertu),[21] pri Peterlinu (šentpetrski vojašnici v pisarni bataljonskega komandanta, ki je bila ob nedeljah prazna),[22] na Glavnem, danes Mestnem trgu (št. 10)[23] – in v Kravji dolini na št. 26, kjer je stanoval Kette. Ki se je ob vsem drugem delu in prizadevanjih Zadrugi odločil posoditi še skromno sobico, v katero so se društveniki preselili »pred božičnimi prazniki l. 1894«[24] – in se v njej do konca januarja 1895, ko je bil Kette o svoji nameri že obvestil gospodinjo, dodobra namestili.[25] Takole je zapisal v Vpisno knjigo Zadruge na str. 26 še nekoliko v dvomih, ali bo torej gospa voljna sobo prepustiti zadružanom:

> Radi »Čitalnice« danes tó-le: Morebiti da moja »stara« svojo maleno sobico prepusti v uporabo častitim članom Zadruginim. Li da, li nè, povedal bodem jutri. V prvem primeru se lahko čitalnica preseli v novo sobo, ki je a) majhna, menda tolika, da zadostuje čitalničnim zahtevam, b) ima divan, 3 stole, kar menim – zadostuje, c) daleč v Kravji dolini pri mitnici, kar pa je bolje zató, ker je bolj varna.[26]

Tu so se mladi zadružani shajali, prebirali, se vzajemno kritizirali in predavali[27] praktično do katastrofalnega rušilnega potresa na velikonočno nedeljo, 14. aprila 1895, ko je Kette s Cankarjem začel bivati v barakah za brezdomce. Ko je Zadruga z začetkom novega šolskega leta 1895/96 stopila v peto leto delovanja, pa so se preselili k Štefetu (in še poprej v Pavlinovo vinarno). Bilo je to za Ketteja hkrati zadnje, a izjemno dejavno leto. In morda celo eno tistih let, ki ga je navdalo z nekaj zadoščenja, saj so na 8. »leposlovni« redni seji 16. januarja 1896[28] uradno odprli čitalnico, za katero si je bil tako goreče prizadeval. Toda člani so bili še naprej precej neredni, kar je poslej vznemirjalo zlasti Štefeta in Marna. Ne pa tudi Ketteja, vsaj da bi se o tem lahko poučili iz arhiva Zadruge, iz katere je uradno izstopil 7. marca 1896[29] – in sicer v znak protesta, ker so izključili Ivana Cankarja.

Kmalu je odšel v Novo mesto, kjer je ostal do leta 1898 (in od koder je bil poslan v Trst), ko se je v pismu tudi oglasil Viktorju Bežku, uredniku *Ljubljanskega zvona*, poln negodovanja, zakaj da mu vendar pod njegovimi objavami »pači« nemški priimek, saj da Kete nima nobenega pomena. In se uredniku hitro opravičil z besedami, da je njegov [torej Kettejev] jezik kakor »klepetec«, ki zaklepeče, »kakor ga primer sapa duhá«.[30] Prav slednji pa še naprej živi in nas vztrajno nagovarja skozi Kettejev celoten opus!

---

[1] Joža Mahnič, 1976: Neznani Kette iz ljubljanske Zadruge. Ljubljana: Razprave [Dissertationes], IX. 89–106.

[2] *Sonet, Ribar (svobodno po Preradoviću), Ti rogaš srcu se, ki le za tabo vzdiha?, V srčne strune, Prošnja, Pij in poj!, Strune žalostno zvenijo, Kadar zora …, Ko gre iz cerkve, V gozdu, Narekal sem ljubezen cvetkam* ter *Vile na Savi* (Mahnič 1976).

[3] Za več gl. tudi Ivan Dolenec, 1932: Janez Evangelist Krek. *Slovenski biografski leksikon: 4. zv. Kocen–Lužar.* Ur. Franc Ksaver Lukman idr. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. Na spletu.

[4] Prim. Mahnič 1976: 90 sl.

[5] Dolenec.

[6] Prav tam.

[7] Perenič, 2016: Dragotin Kette v ljubljanskem dijaškem društvu Zadruga. V: Urška Perenič (ur.), 2016: *Ljubezni pregoreče roža se razcveta.* Ilirska Bistrica: JSKD, Območna izpostava Il. Bistrica. 41–67. Tu 46.

[8] Pod signaturama Ms 1466 ter Ms 878.

[9] Ms 878. Gl. tudi Perenič 2016: 46.

[10] Perenič 2016: 47.

[11] Več o tem se je mogoče poučiti iz Pravil Zadruge z začetka tretjega poslovnega leta. Objavljeno v France Koblar, 1949: Ljubljanska dijaška Zadruga. *Slavistična revija* letn. 2, št. 1–2. 75–100. Prim. še Perenič 2016: 47–48.

[12] Koblar 1949: 84–85.

[13] Perenič 2016: 48–49.

[14] Dragotin Kette, 1949: *Zbrano delo 2*. Ur. France Koblar. Ljubljana: DZS. 194–196.

[15] Prav tam: 312.

[16] Društveniki so si namreč vzajemno ocenjevali oz. vrednotili svoje pesniške proizvode in se tako urili na polju poezije.

[17] Perenič 2016: 49–51. Je pa iz ohranjenih vabil in poročil Zadruge sklepati, da je Kette pozneje ocenjeval Cankarjevi (epski) pesmi *Hagara* in *Sodba* ter besedila več drugih društvenikov.

[18] Po Cankarju je predsedniško vlogo prevzel Dermota, blagajnik in knjižničar je bil Štefe, zatem Bončar (Koblar 1949: 88).

[19] Perenič 2016: 53 sl.. Obe hrani NUK.

[20] Str. 17–21.

[21] Tajniška knjiga Zadruge, str. 2.

[22] Koblar 1949: 89.

[23] Prav tam.

[24] Prav tam: 89–90.

[25] Za več in natančneje gl. Vpisna knjiga Zadruge, str. 24, 26–27, 35, 40, 73–76, 81–82, 84. Perenič 2016: 54.

[26] Spomnimo, da so bila dijaška združevanja tajna, saj so bila načelno prepovedana.

[27] V društvu so gojili govorništvo, kamor so torej sodili govorni nastopi, branje poezije in predavanja, pri čemer je bil Kette med najaktivnejšimi člani.

[28] Tajniška knjiga Zadruge, str. 45.

[29] Prav tam: 63–64.

[30] Dragotin Kette, 1949: *Zbrano delo 2*. Ur. France Koblar. Ljubljana: DZS. 134.

Ddr. Igor Grdina

Ivan Cankar in zaupanje v kulturo

Leta 1911 je Ivan Cankar bratrancu Izidorju dejal, da stoji slovenska književnost ob rami svetovni. Njegove besede je prežarjala globoka bralska izkušnja s Shakespearovimi tragedijami, kronikami in komedijami, pa z Molièrovim opusom, s Homerjem, Sofoklejem, z Evripidom in s Horacem. Kajpak tudi s Prešernom, z Gogoljem, Dostojevskim, Maeterlinckom, Verlainom in Župančičem. Ni pa se pisatelj nekritično navduševal nad imeni, ki so bila v obtoku kot emblem: Baudelaire ga ni prepričal. D'Annunzio tudi ne. Trudil se je z njima, vendar ga nista zadovoljila. Nista bila iz vrst tistih, *ki stoje kot gora, vsem časom v znamenje*.

Toliko in toliko let pozneje teoretiki, ki se spoznajo na vse – vendar na nič drugega –, vsiljivo širijo vero v svetovni literarni sistem. Njihova anamneza, ki se presenetljivo ne utemeljuje na mlajših slovarskih iztočnicah, denimo na foucaultovskem diskurzu in bourdieujevskem polju, se trudi Cankarja nasaditi na ostro konico laži: slovenska književnost da je bila in bo periferna. Od pranekdaj na vekomaj. Pri tem se ne pustijo motiti niti Prešernu in njegovi *Zdravljici*, ki je bila vpisana – ne le proti njihovi volji in naporom, temveč tudi kot porog vsemu, kar počno v misli, besedi in dejanju – na seznam evropske kulturne dediščine. Pesnik in slovenska poslanica svetu, ki jo je ustvaril, sta kvečjemu polperiferija. Pa ne samo svetovnega literarnega sistema, temveč tudi postjugoslovanske književnosti, ki jo kritične premišljevalce izrivajoči »organizatorji uspeha« delajo za carinarnico stvaritev s prostora razpadle komunistične federacije. V njej imajo dela, ki so napisana v jeziku največjega števila govorcev na tem območju, zajamčeno dominantnost. To bi v končni posledici pomenilo, da je na duhovnem križišču, kjer so se razcepila ustvarjalna pota Franceta Prešerna in Stanka Vraza, imel prav slednji. Cankar, ki je liriko iz Cerovca priznaval le povprečnost, o literaturi, zaradi katere je ta v svojem imaginariju leta 1837 prečrtal *Slovenijo*, pa je sodil, da ni svetovna, je v takšni – lahko bi rekli naduto polmondialni – perspektivi pač le v hrib zasukani provincialec. Ali v najmanj slabem primeru zanemarljiv obrobnež. Pisatelj, ki ga je mogoče spregledati. Za razliko od Vraza, ki da zasluži veliko pozornost, pa čeprav je leta 1848 spet snel ilirski habit(us) in se v Pragi vsaj za nekaj časa vrnil k slovenski identiteti, torej dispozitivni perifernosti …

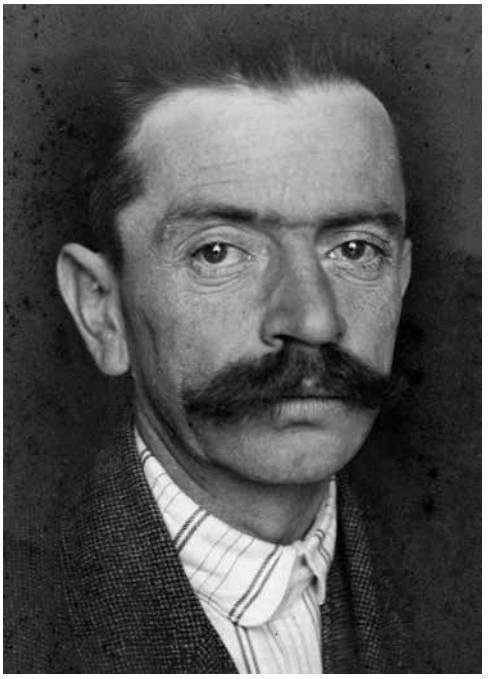
A takšne so stvari videti le v geocentrično zamišljenem konceptu literarnega sistema, ki temelji na gospostvu simbolnega kapitala in posledično tudi uživanja še zdaleč ne samo abstraktnih rent. Cankar pač ni bil človek, ki bi se utemeljeval na obvladovanju in posedovanju. Bralci mu niso bili blaginjo omogočajoči potrošniki, temveč v dialogu med lepoto in globino odrešilno besedo iščoča bitja. Kot pisatelj je bil – in za zmerom tudi ostal – ustvarjalec. To pa v slehernem heliocentričnem sistemu mišljenja, v katerem si je o dejanskem stanju mogoče ustvariti točno predstavo iz različnih perspektiv,

pomeni delavca. Pisatelj je na takšen svoj položaj opozoril tudi v pogovoru z bratrancem Izidorjem in poudaril, da v enakih koordinatah razume razmere in odnose v kozmosu ustvarjalnosti tudi Oton Župančič. Vrh vsega pa ne gre pozabiti, da je bil Cankar Slovenec – pripadnik naroda, ki mu je sam, podobno kot Enrico Corradini svojim italijanskim rojakom, pripisoval proletarskost, pri čemer slednje za razliko od politično angažiranega literata in ideologa z Apeninskega polotoka ni amalgamiral z nacionalizmom. Dejansko je bil manj otrok svojega časa kakor oče tistega, ki je prihajal.

Umetnost f*in de siècla* in *belle époque* pokrivata v srednjeevropskem prostoru dve oznaki: včasih meri nanjo pojem secesija – ki se uporablja predvsem za dogajanja v likovni sferi –, drugič pa jo poskuša zaobseči termin moderna. Izraza se razlikujeta v izhodišču in perspektivi. Prvo poimenovanje poudarja drugačnost nove umetnosti v razmerju do akademsko verificirane tradicije, pri čemer njena načela še vedno dajejo mero vrednosti. Novosti so alternativa: sčasoma lahko prevladajo, vendar ostajajo na sceni tudi drugi prameni stvarnosti, ki potem konstituirajo polistilizem. Izraz moderna lahko meri na iste pojave kot secesija, vendar jih razume kot že kot uveljavljene – do stopnje standarda. Sodobnost, ki jo bistveno zaznamujejo prej neznani ali vsaj neprevladujoči pojavi, je dojeta kot kriterij umetnosti. Dvoma o tem, da se bo prihodnost utemeljila na njej, ne pa na kakšnih večnih postavkah ali na zlitini med včerajšnjosti in današnjostjo, ni.

Cankar je bil z bistvenim delom literarnega opusa onstran velike ločnice med staro stvarnostjo in novo dinamiko: njegove knjige niso samo povezane s spreminjajočimi se perspektivami – pomen teh je v pogovoru z bratrancem Izidorjem poudaril z opozorilom, da so graščaki in kmetje v času velikih puntov branili vsak svojo *staro pravdo* –, temveč tudi s samozavestjo pri izrekanju sodb. Nikakor ne samo proti zagovornikom etabliranih literarnih tokov. Tako se je zapletel v spor z Aškercem, ki se je proti obzorjem secesije gibal počasneje kot modernisti, vendar se je vsaj z *Afrodito na Knidosu* – objavljena je bila v zbirki *Akropolis in piramide* – utaboril pod ozvezdji dekadentnega esteticizma. Še prej pa je v beneškem listu iz popotnega dnevnika pesem konstituiral iz samih mimobežnih trenutkov ter nadrealne prepletenosti poezije in brbljanja na eni ter zvočnih in vizualnih vtisov na drugi strani. Aškerc je tu kljub soglasju s kritiko stanja in teženj v kulturnem svetu izpod peresa Maxa Nordaua več kot samo napovedal Murnove trenutke brez vpetosti v kompleksnejše sestave, za katere se tudi Cankar dolgo časa ni mogel prav ogreti. Še bolj tuja mu je bila negotovost pesnika *škrjančkov in poljan*. Pisatelj je bil prav tako zelo odločen v obračunih s Franom Govekarjem, ki je osvoboditev od konvencij stare umetnosti razumel podobno kot vrsta njegovih sodobnikov – kot inšpekcijski pregled prostorne naturalistične kleti, v kateri se je prvič v zgodovini umetniškega ustvarjanja videlo celovito podpodje življenja.

Seveda: spori med ustvarjalci, ki so jadrali k novim obzorjem, so zadevali vodilno vlogo v smeri sprememb. Cankar je naredil vse, da je naturalizem izrinil iz cone moderne, vendar pa ustvarjalcev, ki so kot nekateri nemški pisatelji načela te intelektualno-stilne tendence družili z dekadenčnim psihologizmom – denimo Lojza Kraigherja –, ni zavračal. Nekaterim od njih je

Ivan Cankar. Vir: Wikipedija.

bil celo naklonjen. V drugih – na primer v Vladimirju Levstiku, čigar psihologizem je imel simbolistične poteze – pa je videl nevarne tekmece. Ob podmeni, da je modernost zaradi vsega, kar se dogaja v bližnjem in daljnem svetu, slehernikova usoda, so bila prerivanja pri utiranju poti v prihodnost mnogo pomembnejša kakor spopadi z ljudmi starega kopita. Cankar za razliko od Aškerca – in na drugačen način tudi od Murna – v kulturni stvarnosti ni videl vseobsegajočega problema. Prihodnost dinamične civilizacije, ki je bila povsem drugačna od statike in oblastno dirigiranih premikov prejšnjih stoletij, ga ni navdajala s strahom. O Slovencih je tako dejal: »Če smo se držali v klavrnosti petnajst sto let, se bomo držali še sedaj, ko smo kulturni. Nase se zanesimo – to je vse.« Čeprav je bil pisatelj do rojakov zelo kritičen, je bil optimist. Drugače bi se preprosto ne trudil tako, kot se je – ne kot umetnik in ne kot intelektualec.

Zaupanje v kulturo je Cankarja povezovalo z ustvarjalci *Mladega Dunaja*, vendar pa je bilo drugačno kot pri literatih, ki so imeli glavni štab v kavarnah blizu Francjožefovega Hofburga. Bilo je samosvoje. Tak je bil tudi njegov socializem, ki se je odločilno oblikoval v obdonavski prestolnici, v kateri so liberalni meščani potem, ko so jim viharji politične modernizacije odnesli prvenstvo v javnem življenju, vse moči usmerili v umetniško ustvarjanje, druga področja javnega življenja pa so brez velikih pretresov prepustili krščanskim socialcem, avstromarksistom in pangermanskim nacionalistom. Ravnali so podobno kot nekaj desetletij prej plemiči, ki so se vključili v državljansko stvarnost s svojim umikom v častniški zbor in uradniški aparat. Cankar, ki ni bil samo oster opazovalec stvarnosti, temveč tudi tenkočuten premišljevalec o potencialih in možnostih življenja, si vpeljave socializma v takih razmerah ni predstavljal kot spremembe oziroma zasuka v strukturi družbe – saj je v njej kdo vedno pred drugimi ali nad njimi –, marveč kot njen konec. Nadomestila bi jo *kulturna svoboda*. Slednja tu in tam že obstaja. Še več: v človekovem svetu je že dolgo, vendar v obliki, ki spominja na samotne otoke v oceanu. Nikakor ne prevladuje in vsakdo nima stika z njo. Življenja še ne oblikuje v odločilni meri – zlasti ne delavskega. Vendar je je čedalje več, saj je mimohod časov ne more potisniti v preteklost, vsaka doba pa ji doda nove dosežke. Ustvarjajo jo celo tisti, s katerimi se je Cankar razšel! V tem duhu je pisatelj leta 1912 tržaškim delavcem spregovoril o Antonu Aškercu: pesnik brezobzirno realističnih balad in romanc je bil po njegovi sodbi velik, dokler so bili njegovi verzi izraz umetniške (pre)oblikovalske prostosti; ko je pristal pri oznanjanju tendence, pa je potonil v propagandizem.

Če je bilo zaupanje Ivana Cankarja v kulturo emancipacijsko, je *Mladi Dunaj* verjel vanjo generacijsko. V teku časa je pač prišlo do situacije in konstelacije, ki je omogočala razcvet umetnosti v vseh njenih vejah, pa tudi občinstva ni primanjkovalo. Medtem ko so na ulicah in trgih zagospodarili populistični demagogi, ki so se razglašali za glasnike teženj *malega moža*, so gledališča, galerije, salone in kavarne napolnjevali ljudje, katerih poslanstvo bi bilo v primeru, da bi ne prišlo do demokratizacije, obvladovanje vseh pramenov življenja.

Dolgo časa ne posebej imenitna francjožefovska epoha – cesarstvo Habsburžanov je v njenih prvih dveh desetletjih iz sile, ki je bila odločilna za evropsko ravnotežje, zdrknila na raven prostranstva, o katerega usodi je odločal kancler pruskega železnega kraljestva Otto von Bismarck – je navkljub stiskam mnogih v času *fin de siècla* postala bleščeča. Marsikdo je celo menil, da je podonavska monarhija doživela regeneracijo: vlada grofa Taaffeja se je skoraj za pol generacije obdržala za krmilom zahodne državne polovice leta 1867 oblikovane Avstro-Ogrske. Toda privid stabilnosti je bil dosežen s korumpirajočo politiko napitnin, ki so jo uveljavljali fanatiki oportunizma na hodnikih oblasti. Cankar je pogubne posledice *plačil brez trpljenja* prepričljivo ujel v tretji del *Martina Kačurja*: v njem se nekdanji klečeplazci v hipu preobrazijo v stebre napredka in celo v korenite ljudi. Pisatelj, ki je bratrancu Izidorju dejal, da kani napisati tudi generacijski roman o naslednji dobi gnusa in vznemirjenosti – o času, ki ga vklepata letnici 1894 in 1907, ko je na težavnost razmer opozarjal tudi vrhunec izseljenskega vala –, se je dobro zavedal, v kako problematično smer se je obrnila habsburška Srednja Evropa. S tekstom o Slovencih in Jugoslovanih ji je celo že posvetil preroški nekrolog, vendar ta ni zadeval le vodilnih utvar krmarjev podonavske monarhije, marveč tudi njenih razkrojevalnih klic ne docela osvobojeno (več)nacionalno alternativo, ki je vrhove in globeli Balkana in nekatere sosednje predele zaznamovala med letoma 1918 in 2003.

Ob izbruhu velike vojne julija 1914 je prišlo do zloma *Mladega Dunaja*: secesijski in modernistični inovacionizem je zamenjal tradicionalizem. Navdušenje nad orožjem je preglasilo zaupanje v kulturo. Pesniku Hugu von Hofmannsthalu se je zdelo potrebno, da otrokom nameni knjigo o nekdanjem osvajalcu Beograda, princu Evgenu Savojskem. Namig na sodobnost je bil jasen: Avstrija bo – tako kot nekoč – zasedla srbsko prestolnico. Zato pa se je Stefan Zweig po nekaj tednih evforije umiril in ugotovil, da je vojna nesreča za vse. Ko je potem še začel razmišljati, da bo habsburška monarhija poražena, je prišlo do preloma: vsakomur je postalo jasno, da se je *Mladi Dunaj* postaral. Vera v kulturo se je po kataklizmični jeseni 1918 na bregovih lepe modre Donave drobila. Niti med umetniki ni več prevladovala.

Cankar, ki je imel med veliko vojno povsem drugačno usodo kot najeminentnejši literarni inovatorji iz cesarskega mesta – leta 1914 se je celo znašel za rešetkami, z njim pa si je dal opraviti poznejši policijski šef prve avstrijske republike Michael Skubl, ki je bil v letih 1945–1946 edina slovenščine zmožna priča na glavnem nürnberškem procesu –, je čas skrajnih preizkušenj doživljal kot *očiščenje in pomlajenje* vsega, kar je v njegovem svetu že prej pridobilo veljavo *znamenja*. Veliko takega pa je bilo v stvaritvah, ki so bile v nekaterih

vidikih vzporedne delom *Mladega Dunaja*. Postavljaškemu ničejanstvu, med katerega nespregledljiva načela je sodil tudi antifeminizem, se je Cankar uprl s pozornostjo do žensk, ki pri njem še ne mislijo, da morajo pred vstopom v roman ali novelo na kavč doktorja Freuda. Ljudi iz knjig kneza slovenske besede pač še ne hrani le libidinalna enolončnica, temveč je zanje bistvena vrsta pobud. Tudi ko gre za fiksne ideje in variacijsko vračanje reminiscenc. *Mladi Dunaj* je znal biti v neupoštevanju antifeminizma prav tako kar daleč od ničejanstva, vendar pa se je vse očitneje utirjal v psihoanalitski geo-lunarni sistem. Značilno je bil veliki opisovalec ženske psihe Stefan Zweig hkrati tudi Freudov slavilec.

Vzporednost med knezom slovenske besede in dunajskimi secesijskimi in modernističnimi avtorji, ki so jih sicer ustvarjalno vznemirjali različni predeli oziroma nadstropja cesarskega mesta, je mogoče najti tudi v obravnavi živalskega sveta. Cankar ga je popisal kot povsem drugačnega od človeškega. V ciklu črtic *Iz tujega življenja* je pripovedovalec lahko le zunanji opazovalec zgodb tistih, ki jim beseda ni dana, čutijo pa globlje kakor njeni imetniki. Zato pa je Felix Salten v uspešnici *Bambi*, ki jo je na knjižni trg lansiral po veliki vojni, k tematizaciji živalskega sveta pristopil v pojmovni gramatiki človeškega – docela fabulistično. Opazil je pomembnost dotlej v književnosti redko navzočega načina bivanja, vendar na bistveno drugačen način kot slovenski pisatelj. Sorodnejši je bil Mauriceu Maeterlincku.

Tudi pri tematizaciji smrti je mogoče odkriti pomenljive paralele. V Cankarjevem romanu *Nina*, ki je izšel leta 1906, je zavest o njej prepojena s svojevrstno biografijo hrepenenja v šestih *nočeh*, med drugo svetovno vojno nastali »fragment« *Paula* Richarda Beer-Hofmanna pa z življenjepisom spomina v petih delih. Za oba pisatelja so bili zelo pomembni sanjski prizori …

Vzporednosti med avtorji *Mladega Dunaja* in Cankarjem ne govorijo o medsebojnem navdihovanju, toliko več pa povedo o secesijskem in modernističnem vzdušju, miselnosti in konceptih, ki so krožili v Babilonu ob lepi modri Donavi. Francjožefova prestolnica res ni bila največje mesto na svetu – na večer 19. in ob zori 20. stoletja so se lahko z več prebivalci pohvalili London, New York, Chicago in Pariz ter nekaj pozneje še Berlin –, vendar pa je bila poleg francoske metropole edino urbano središče in srečevališče, katerega ulice in trgi niso bili preplasteni z asfaltom, marveč s kulturo. Na Dunaju so imeli stroge kriterije za sprejem ustvarjalcev od drugod. Čeprav je cesarsko mesto skozi usta Hermanna Bahra leta 1899 oznanilo, da je odkrilo dežele dvojne monarhije, jih dejansko ni. Na mnoge ustvarjalce – tudi na Cankarja – se je ozrlo prepozno, da bi se z njihovo pomočjo izognilo duhovni pozebi, ki ga je zadela v drugi četrtini 20. stoletja, ko je ob nepopisnem navdušenju množic doživelo degradacijo v provincialno središče Vzhodne marke Tretjega Reicha. Tedaj se je pokazalo, da je bila vera v kulturo, ki jo je razširjal *Mladi Dunaj*, preozka, da bi lahko preživela veliko (srednje)evropsko pomračitev. Po drugi strani pa je postalo očitno, da je bil Cankar trdoživejši. Zaupanje v kulturo, kakršno odmeva skozi njegov opus, je sicer ostalo manj razširjeno, vendar kljub različnim menam časov in duhovnim oscilacijam ni nikoli povsem izgubilo moči. Zato je tudi svetovno. In po toliko in toliko letih celo že klasično.

Dr. Bernard Goršak

Tomist, hezihast in Levinas …

Naslov bi lahko razumeli tudi kot začetek pogrošnega vica, če bi se nadaljeval recimo z besedami »vstopijo v bar«, a je v našem primeru zgodba na srečo vendarle nekoliko bolj pomenljiva. Namesto v bar vsi trije vstopijo v Narodno galerijo v Londonu, da bi si ogledali znamenito delo *Ecce homo* renesančnega mojstra Caravaggia. Med njimi se hitro razvije živahna debata o tem, kaj je osnovno sporočilo motiva na sliki, saj vsak od njih zagovarja nekoliko drugačno razumevanje bistva človeka in tudi Boga samega. Prvi spregovori tomist, zagovornik »latinskega« in bolj tradicionalnega krščanstva, ter jasno izpostavi bogopodobnost kot osnovno ontološko resnico, ki ločuje človeka od vsega drugega stvarstva. To pa je tudi že njegov najgloblji smisel: kot podoba Boga biti vedno bolj podoben Bogu, s tem pa vedno bolj spoznavati in ljubiti Sveto Trojico – čeprav skozi trpljenje. Človek postaja to, kar ve in ljubi.

Hezihast, asketski pravoslavni menih, ki sledi predvsem pot tišine, motrenja in molitve, mu z umirjenim glasom ugovarja, da Zahod pretirano poudarja vedenje in osebno voljo ter da si neupravičeno domišlja, da je moč z razumom umevati tako velike skrivnosti, kot so učlovečenje Božjega Sina ter njegova smrt in vstajenje. To je predvsem stvar duha in srca ter njunega odnosa do teh skrivnosti na način zanikanja. Kar lahko zgolj slutimo, da je, apofatična teologija opiše tako, da preko analogije ali metafore to slutnjo oziroma to neizrekljivo primerja s tem, kar ni, oziroma kar skoraj je, pa vendarle ni. Poleg tega pa za hezihasta Božje delovanje, med katero sodi tudi vso stvarstvo in človek, ni istovetno z Božjim bistvom in je tako *imago Dei* na neki način lahko kvečjemu le *imago Christi*.

Caravaggio: *Ecce homo*. Vir: Wikipedija.

Čeprav najstarejši, se francoski judovski filozof oglasi zadnji in kot motiv, ki ga je prepoznal na tej znameniti sliki, izpostavi eksistencialno-antropocentrični značaj poti spoznavanja samega sebe skozi oči Drugega. *Ecce homo* zanj ni umetniška upodobitev teo-drame, ki bi vsebovala elemente tisočletnega mesijanskega načrta odrešenja, niti tragični in skrivnostni trenutek teofanije, temveč v prvi vrsti »alter-drama« posameznika, ki nikomur od navzočih ni pomenil nič več kot

le to – nesrečnega in nezaželenega posameznika. V njem ni ničesar presežnega: je le tragičen vsakdanjež iz kupa mesa in kosti, nesprejet in nezaželen rabi, neskončno daleč od ranljivega Drugega, ki bi smel pričakovati sočuten odgovor množice pred njim.

Neskončno se Levinasu nikoli ni uspelo razkriti kot atribut Sina človekovega, njega, ki je Bog-človek ter je v času zemeljskega življenja nosil ime Jezus iz Nazareta. Absolutno Dobro, ki ga Levinas enači z Neskončnim, je zanj onkraj bivajočega, pred nas pa prihaja po obličju Drugega. Želja tega Drugega po mojem odzivu je za judovskega misleca skrajna meja etičnega vzgiba, je kategorični imperativ, ki ga večkrat povzame s prošnjo-zahtevo »Ne ubij me!«.

V tem pa je po našem mnenju sama srž tragike Levinasa in judovstva nasploh: ne zmore sprevideti, da je Drugi v prvi vrsti *Imago Dei* (Jn 14:9), kajti vsak, s komer se srečam – pri čemer niti ni nujno, da stopim z njim v neposreden odnos –, nosi to, kar je imel sam Bog na zemlji: človeško naravo. Človeškost ni zgolj vstop nebivajočega oziroma neskončnosti v našo končnost, kot to, če prav razumem, tolmači Levinas, ampak je del Neskončnosti same.

Menim, da je ključno naslednje vprašanje: Kako lahko kdorkoli, ne samo Levinas, poskuša zaobjeti celoto resničnosti drame človeštva, ne da bi hkrati sprejel Učlovečenje? Katerakoli antropologija, ki temelji na Drugem, ki je zgolj manifestacija nečesa, kar je onkraj tuzemskega, nikoli ne bo mogla zaobjeti in zato tudi ne razumeti človeka v njegovem bistvu – torej ga ne bo nikoli mogla razumeti tako, kot ga razume Katoliška Cerkev. Obličje drugega ni Drugi! Moje srečanje z bližnjim ni manifestacija onstranstva pred mano, ne gre za personifikacijo neke absolutne, a povsem neosebne Dobrote, ki bi do nas prihajala iz skrajnega obzorja Neskončnega. Obličje mojega bližnjega je namreč mnogo, mnogo več od tega: je neke vrste *alter ego* Osebe, ki nosi ime Dobrota, Resnica, Življenje – je brat dvojček ali sestra dvojčica osebe z imenom Jezus Kristus: Kar ste drugemu storili, ste meni storili! (Mt 25:40).

Levinas je bil poleg svojega filozofskega opusa tudi predan razlagalec Talmuda, poglavitne zbirke rabinskega učenja. Zato verjetno ne more biti daleč od resnice, če domnevamo, da se ob pogledu na Caravaggiovo mojstrovino v skladu z osnovnimi postulati judovske teologije v njem ne bi zamajalo razumevanje sočloveka kot Drugega, na katerem pa ni ničesar Božjega. A tako tomist kot hezihast se glede tega s svojim judovskim prijateljem zagotovo ne bi strinjala.

Morda bom kdaj imel to srečo, da bom stal pred izvirnikom slike *Ecce homo*, pa naj bo njen avtor Carravagio, Rubens, Mantegna, Bosch ali katerikoli od velikih mojstrov. Kar že sedaj vem, je, da slike ne bom doživljal, kot bi jo verjetno Levinas, ampak morda najprej kot hezihast, čeprav ne bi imel nič proti, če bi jo tudi kot tomist. Medtem ko bi zrl v Kristusov krvavi obraz, bi se verjetno spraševal: Kako je lahko človeštvo vredno tega? Kako je to sploh mogoče? Ne vem – a hvala Bogu, da je tako!

Viri

Tischner, Józef. *Filozofija drame*. Celjska Mohorjeva družba, Celje, 2021.
Schoot, J. M. Henk. *Thomas Aquinas on Human Beings as Image of God*. Tilburg University, Thomas Instituut Utrecht, 2020.
(https://intapi.sciendo.com/pdf/10.2478/ejsta-2020-0003; dostop 18. 05. 2025)

Dr. Sabina Fras Popović

Branje je kot hrana in voda. Je tudi vrednota?

Ljudje smo v najrazličnejših pogledih nadvse zanimivi. Vsake toliko se kdo oglasi in izpostavi človeško zmožnost samostojnega odločanja. Najdejo se tudi takšni, ki tovrstno odločanje postavijo kar v središče posameznikovega delovanja: sam se odločiš, sam izbereš, sam deluješ, sam živiš. Takšno odločanje, ki mimogrede ni nikoli vezano le na ta čarobno škodljiv »sam«, in katerokoli drugačno odločanje – prav vsako, pa naj gre za posameznika osebno ali na katerikoli družbeni ravni delovanja – se začne pri za današnjo družbo precej nepomembni dejavnosti: branju oziroma nebranju. Odločitev pomeni nekaj izbrati. Da lahko nekaj izberemo, potrebujemo vpogled v situacijo. Če ne v situacijo, pa vsaj pogled v lastni notranji svet. In kako ga dobimo? Vsekakor skozi življenjske situacije, a vseh v lastnem življenju ne moremo spoznati. Še dobro. Potrebujemo pa vsaj uvid vanje. Tega lahko dobimo skozi življenja literarnih junakov, za oživitev katerih potrebujemo aktivacijo lastnih kognitivnih sposobnosti. Ko prehodimo pot od izbire knjige do oživitve literarnega junaka v lastni domišljiji ter do čutenja sveta literarnih junakov in novega spoznanja, zmoremo sprejeti odločitev. Vsaj za nekaj, če ne za vse v svojem življenju. Branje ni le šolska ali obšolska dejavnost. Niti ni privilegij brezdelja in dolgočasja. Branje je v resnici življenje in življenje je en sam preplet odločitev.

Branje je odločitev

Branje ni dana sposobnost. Branje ni talent, ki ga imaš ali nimaš. Redkokdaj slišim, da ima kdo talent za branje. Pogosteje dobim opravičilo o nerazvitih bralnih navadah, v smislu »Jaz pa res nisem za branje.« Nihče ni za branje kar sam po sebi. Branja se je treba naučiti. Kot kolesarjenja, plavanja, smučanja, drsanja, plezanja. Branje je zahtevno in naporno. Pri uspehu v različnih športnih panogah že vrsto let velja, da trdo delo premaga talent ali ga celo nadomesti. Talent ne škodi, a ne zmaga brez dela. Najpogosteje se izkaže naslednja definicija *talenta*: talent je praviloma precej zgodaj v otroštvu omogočen stik s športnim okoljem in osnovnimi športnimi pripomočki. Z žogo, smučkami, kolesom ali na primer drsalkami. Vse drugo je zgodovina uspeha, bi rekli modreci. V resnici ta stik nadgradi program rednih dnevnih dolgotrajnih in osredotočenih treningov. Tako kot odrasli otroka na primer usmerijo v šport, tako so odrasli tisti, ki se odločijo o mestu branja v otrokovem življenju. Branje je odločitev.

Branje je zaupanje

Branja nam v življenje ne prinese kar kdorkoli. Beremo zaradi nekoga, ki nam je bil ali nam je še vedno blizu. Bližina medosebnega odnosa, ki je vezana na zaupanje, je pri vzpostavljanju bralnih navad najmočnejša. Gre za prenos vrednot.

Ne samo na načelni ravni, temveč operativni, vsakdanji ravni. Izkustveni ravni. Če v našem življenju ni nikogar, ki nam je blizu in mu je mar za branje, se niti ne lotimo česa več kot osnovnošolskih obveznosti, pa še tisto branje potisnemo na stranski tir in v predal nepotrebnih obveznosti. Knjige nam lahko v branje priporoča le nekdo, ki nas pozna. Ki najde čas, da nas posluša, in tako sliši, kaj premika naš miselni, čustveni in izkustveni svet. Branje je zaupanje.

Branje je hrana

Pogosto menimo, da se sami odločamo, kaj bomo jedli. Če pa dobro pomislimo, znova in znova izbiramo z menija že poznanih jedi. Ko smo razpoloženi, se počutimo varne in smo pozitivno usmerjeni, smo pripravljeni poskusiti tudi kaj novega, morda celo nenavadnega ali vsaj drugačnega od običajnega. Sicer praviloma izbiramo z menija tega, kar nam je v zgodnjem otroštvu in skozi odraščanje približal, predstavil in podal nekdo nam blizu. Nekdo, ki smo mu zaupali, mu verjeli in je v našem življenju zasedal pomembno mesto. Seveda imamo tudi hrano, ki je ne prenesemo. Ne le zaradi barve, strukture, niti ne zaradi okusa, ker pogosto do okusa niti ne pridemo, le ponudil nam jo je nekdo, ki nam »ne sede«. Kar zaužijemo, nas na dolgi rok ohranja pri življenju. Branje je hrana.

Branje je voda

Brez hrane lahko živimo. Vsaj 40 dni, pravijo različni strokovnjaki. Če trdim, da je branje hrana, moram po tej povezavi med hrano in branjem sprejeti, da lahko živimo tudi brez branja. Drži. Lahko živimo brez branja. Mnogi živijo brez branja. Branje omejijo na branje sms sporočil, sporočil v aplikacijah ali komentarjev na družbenih omrežjih. Vsi niti ne pišejo ali ne berejo več elektronskih sporočil, še manj dnevnih časopisov ali časnikov, niti v spletni izdaji, še manj v tiskani. Preberejo le komentarje pod člankom. Da ne bi brali nič od tega, ne verjamem. Branje omejijo na minimalno tehnično dejavnost, ki jim omogoča razumevanje enostavnih in enoznačnih navodil. Ker prav to so sporočila na tej ravni: enostavna in enoznačna navodila. Tako živimo brez branja. Brez vode ne moremo živeti. Sploh ne na dolgi rok. Največ od tri do sedem dni, trdijo različni strokovnjaki. Ta časovna opredelitev se precej razlikuje od posameznika do posameznika. Voda je tista, ki nas poživi, ki daje organom energijo za delovanje. Voda nas osveži in nam ob tem omogoča življenje. Tako nas takšno branje, ki presega prepoznavanje enoznačnih in enostavnih navodil, osveži in nam omogoča življenje. Ker življenje pomeni razumeti širši kontekst, pomeni znati brati med vrsticami, znati brati več kot le med seboj povezane znake v sporočilu, znati slediti več kot le trem stavkom, preseči le enostavno in enoznačno. Branje je voda.

Branje je osvežitev

Voda. Pri nas je še vedno samoumevno, da v vsakem lokalu, hotelu, šoli, na fakulteti, v knjižnici, na občini, v domu starostnikov, bolnišnici ali zdravstvenem domu pa še kje odpremo pipo in iz nje priteče pitna voda. Če smo žejni, je dovolj

že, da prepletemo prste, nastavimo improvizirano čašico pod pipo in lahko pijemo. Pitna voda je na razpolago ob vsaki pipi, s tem tudi naša osnova za življenje. Ob tem vsakodnevnem bogastvu, ki se ga morda zavemo šele ob obisku kakšnega drugega, dostopu do pitne vode manj prijaznega okolja, pomislim na prisotnost branja v javnem življenju. Je branje tako dostopno kot pitna voda, ki priteče v vsaki javni ustanovi iz dokaj sistemsko nameščene pipe? Ker vsi, ki smo del javnega sektorja, vemo, da se res niti pipe ne da namestiti, zamenjati, popraviti ali posodobiti brez niza odločitev, ki so sistemsko opredeljene. Branje je dostopno, vsekakor. Če pogledamo sistemske dokumente, ki branju dajejo posebno in pomembno mesto tako na nacionalni kot lokalni ravni, različne strategije, programi, smernice določajo, da je branje kot pipa v vsaki javni ustanovi, iz katere priteče pitna voda za osvežitev. Ljudje pa delujemo na osebni ravni povsem drugače. Po vodo za osvežitev stopimo do avtomata. V steklenici jo nosimo s seboj. Tako tudi vodo za življenje iščemo v mali ali srednje veliki napravici, ki nas spremlja ves čas dneva (in prepogosto tudi že noči), saj smo v zadnjih desetih letih vanjo prestavili vse svoje življenje. Od banke do štetja korakov in merjenja spanja. A v tej napravi ni osvežitve. Branje ene strani knjige, branje kratke zgodbe, branje ene pesmi, ene kitice pesmi, že celo branje enega verza prinese osvežitev. Prinese prvi miselni preskok. Osveži naše misli. Branje je osvežitev.

Branje je potrpežljivost

Živimo v družbi hipne zadovoljitve. Vse takoj in nemudoma. Branje pa je čisto druga zgodba. Branje je proces. Za vsak proces je značilno, da potrebuje svoj čas. Da je osnovni element procesa potrpežljivost, ki gradi na doslednosti in ponovljivosti. V naši družbi mladi in odrasli za vzpostavitev ustrezne telesne konstrukcije vse pogosteje najemajo osebne trenerje. Verjetno so razlogi za to odločitev različni, a predvidevam, da jim je po različnih lastnih projektih, ki so bili kratkotrajne sape, jasno, da potrebujejo nekoga, ki jih bo z ustreznim znanjem in motivacijo peljal skozi proces preobrazbe. In ta proces preobrazbe se ne bo zgodil danes, jutri, niti ta teden, še manj naslednji, morda se bo nekaj pokazalo naslednji mesec, vsekakor pa več naslednje leto. Branje je takšen proces preobrazbe. Od prepoznavanja znakov avtomobilskih znamk do branja romana na približno 675 straneh nas vodi proces, ki ga za nas potrpežljivo vodi naš osebni bralni trener. Res je. Včasih smo kar brali. Nihče nas ni usmerjal in vodil. Včasih smo tudi kar skakali gumitvist ali se igrali zemljo krast ali plezali po drevesih. Včasih so nas komaj dobili nazaj v stanovanje, zdaj angažiramo osebne trenerje, da razgibavajo naše odraščajoče otroke. Morda pa potrebuje vsak od nas tudi osebnega bralnega trenerja. Tudi tisti, ki profesionalno skrbi za bralno motivacijo drugih.

Branje je skupnost

Motiviranost za branje postaja zimzelena tema različnih seminarjev, strokovnih in širših družbenih vprašanj, tudi v primeru iskanja rešitev doseganja boljših rezultatov bralne pisemnosti različnih skupin prebivalcev. Kako motivirati

ljudi za branje, je vprašanje s pričakovanjem po odgovoru v obliki (praviloma) enoznačnega in enostavnega navodila. V obliki kratkega, morda celo res sms sporočila. Kako motivirati ljudi za ogled npr. smučarskih skokov ali nogometne tekme, je neizrečeno vprašanje. Sama ga še nisem slišala. Ne v tistih okoljih, ki živijo s smučarskimi skoki in nogometom. Motivacija je vpeta v okolje. Ko ustvarimo varno, sprejemljivo ali spodbudno okolje, sprožimo notranjo motivacijo. Ko želimo pri branju prebuditi notranjo motivacijo, potrebujemo ustrezno okolje, v katerem je vidno vse, kar pripelje do branja. Radovednost, iskrive novotarije, napake, spodrsljaji, nerazumevanje besed, čustva, veselje, navdušenje, solze. En sam človek tega ne zmore. Varno okolje se ustvarja z besedami in dejanji vpletenih, notranja motivacija pa se prebuja praviloma skozi pogovor. Pot do motiviranosti za branje vodi skozi pogovor o čisto vsakdanjih stvareh, ki potem ob različnih razcepih vodijo od slikanice do romana in preko recepta do pogodbe. Branje je skupnost.

Branje je upanje

Vsake toliko me najde knjiga, ki me vznemiri dovolj močno, da me ob zaključenem branju za nekaj dni pošlje v bralno puščavo. To je tiste vrste puščava, ko nekaj dni enostavno ne zmorem brati nič novega. Saj vzamem kakšno knjigo s pripravljenega kupa, ki nikoli ne presahne, a jo po dveh prebranih stavkih odložim nazaj. Ni še čas, kriči moja notranjost. Ne še. Ker pravkar prebrano v meni prebuja toliko misli, razmišljanj, čustev, povezav, prebliskov, da knjige še nisem zmožna izpustiti. Še nekaj časa jo nosim s seboj. O njej govorim, o njej pišem, jo ponujam, si iz nje izpisujem misli, ki so me najbolj nagovorile, skoraj vedno si jo tudi kupim in jo položim na polico domače knjižnice. Knjiga, ki me ob zadnji prebrani vrstici pošlje v bralno puščavo, se me dotakne. Mi prinese upanje. Je moja hrana, voda, varnost, v meni prebuja potrpežljivost, zame ustvarja zavetje, je bogastvo, pogosto čista lepota v jeziku, stavkih, je odraz sodelovanja skupnosti, je osvežitev v dnevih prepolnih misli. Je nov uvid v čustvovanje ljudi. Vedno in prav vedno znova me premakne tista knjiga, pa naj bo za otroke in mladino ali odrasle (morda celo raje odrasle), naj bo leposlovna, poučno strokovna ali znanstvena, ki prinaša uvid v drugega. Takšno branje premika. Takšno branje je daleč stran od kodiranja znakov in sledenju enostavnih in enoznačnih navodil. To je branje, ko te posrka vase. Saj te branje samo kot tehnika ne posrka.

Je branje vrednota? Na načelni ravni je branje tudi v naši družbi nedvomno prepoznano kot vrednota. Prepoznano je kot pomembno in potrebno. Tudi v različnih za spodbujanje branja pomembnih poklicnih skupinah, o čemer govori eden pomembnejših raziskovalnih projektov pod vodstvom red. prof. dr. Dragice Haramija s Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru. Za vrednote je značilno, da opredelijo posameznikov način ravnanja. Koliko in kako branje vključujemo v vsakdanje življenje na osebni ravni, je pa druga zgodba. Podobe, ki so jih izrisale različne raziskave, ne prepričajo, da je branje del našega življenja.

Je branje še vrednota? Mimogrede, pravica do pitne vode je vpisana v ustavo.

Dr. Ernest Petrič

Svetovni red – včeraj, danes, jutri

Včeraj

Dve kataklizmični vojni v eni generaciji, ki sta se dotaknili bolj ali manj vsega sveta ter večine človeštva in ju zato upravičeno imenujemo »svetovni«, sta bili posledica globokih sprememb v človeški družbi in med državami, v materialnem in duhovnem pogledu v nekaj predhodnih stoletjih. Hkrati pa sta bili vzrok oziroma povod za razvoj in sprožitev idej, spoznanj in procesov, ki so vodili v sedanji svetovni položaj in v sodobni mednarodni red. In kot je videti – saj imamo v razvoju človeštva oziroma človeške družbe opravka z dolgotrajnimi procesi –, utegnejo ti pretekli procesi bolj ali manj vplivati tudi na prihodnost človeštva.

Če se zaradi omejenega obsega pričujočega eseja omejimo samo na nekaj vidikov pohoda človeštva v naš sedanji svet in predvsem na geopolitične vidike, velja najprej izpostaviti preprosto, a izjemno pomembno dejstvo, da je v par preteklih stoletjih svet postal – in še postaja – v materialnem, vse bolj pa tudi v vrednostnem in duhovnem pogledu – vse bolj povezana skupnost. Povezana tudi glede očitnih skupnih interesov in skupne odgovornosti človeštva. Nekoč ločena civilizacijska območja – kitajski imperij s središčem v Pekingu, indijsko-hindujski na območju podkontinenta pod Himalajo s središčem v Delhiju, islamsko območje sveta na Bližnjem in Srednjem vzhodu ter v severni Afriki s središčem sprva v Meki, nato v Bagdadu in nato dolga stoletja v Istambulu, ter Evropa, ta v izhodišču helensko-rimski del civiliziranega sveta, ki je po vrednotah (krščanstvo) enotno civilizacijsko območje, z vidika državnosti pa v miru in v vojnah sobivanje suverenih ter formalno enakopravnih držav na evropskem kontinentu, in ne »evropski imperij« – so preko odkritij, vse bolj intenzivnih stikov, tudi kolonializma, prerasla v dejansko svetovno skupnost, ki danes povezuje vse obstoječe države na tem planetu.

Pomembno vlogo pri integraciji vseh delov sveta v sedanjo svetovno mednarodno skupnost je imela v dobrem in slabem prav Evropa s svojo trdo in morda še bolj s svojo mehko močjo ter ustvarjalnostjo na veliki večini področij človekovega življenje in dela. Ta postopen, a silovit vzpon človekove svobode in posledično njegove ustvarjalnosti je v Evropi, znotraj krščanstva, potekal od *Magne carte libertatum* preko osvobajanja od dogmatizma v razmerju do duhovnega in v osvobajanju od avtoritarnosti absolutizma posvetnega vladarja ter njegove oblasti. Ta sprostitev svobode človekovega duha in njegove ustvarjalnosti je dala moč naši zahodni civilizaciji in njeni prevladi v ustvarjalnosti tako rekoč na vseh področjih človekovega ustvarjanja in življenja. To je bil temelj za prevlado zahodne civilizacije na svetovni ravni, ki je trajala več kot dve stoletji, v nekaterih pogledih pa traja še danes. Spoštovanje človekovega dostojanstva,

njegovih temeljnih pravic in svoboščin, enakopravnost in nediskriminacija, pravice posameznika v postopku pred (neodvisnim) sodiščem, socialne pravice in solidarnost, odgovornost nosilcev oblasti za spoštovanje zakonov in ustave, pravica do izobrazbe in zdravstvenega varstva, demokracija, volja ljudstva, ki mora biti spoštovana in se izraža skozi demokratično ureditev države, ter še mnogo drugega, kar je zahodnemu svetu dajalo prednost in utrjevalo njegovo dominacijo zadnjih nekaj stoletij.

Praviloma z uporabo sile je na svojstven in včasih tragičen način tudi kolonialna ekspanzija evropskih velikih sil na druge kontinente in v območja drugih civilizacij prispevala k preraščanju sveta v univerzalno svetovno skupnost. Kolonialna prisotnost Španije in Portugalske predvsem v novo odkriti Ameriki, Velike Britanije v Severni Ameriki, Indiji, Afriki, Avstraliji, na Bližnjem vzhodu, Francije sprva predvsem v Kanadi, nato v severni Afriki, širitev Ruskega carstva na Kavkaz, v Centralno Azijo, v Sibirijo, v prostranstva ob Amurju, na Daljnem vzhodu, ter kolonialnih osvajanj tudi drugih zahodnih držav je prispevala k integraciji teh delov sveta v svetovno mednarodno skupnost. Vendar moremo o dejanski integraciji neevropskih delov sveta v mednarodno skupnost govoriti šele po dekolonizaciji, ki je vodila k nastanku in neodvisnosti več kot polovice sodobnih držav, k resnični svetovni skupnosti držav.

Danes

Pred potekom procesa dekolonizacije v drugi polovici 20. stoletja, v katerem se je šele v obdobju OZN osamosvojila več kot polovica sodobnih neodvisnih držav, je težko govoriti o svetovnem redu. Vendar so že po prvi svetovni vojni v imenu pravice narodov do samoodločbe razpadla tri cesarstva, trije imperiji, tri »ječe narodov«: Avstro-Ogrska, Turčija in Rusko carstvo. Vendar si kolonij in ozemelj v tej vojni premaganih držav (Nemčije in Turčije) niso prilastile države zmagovalke. Države, ki so jim bila ta območja kot mandatna ozemlja dodeljena v upravljanje, naj bi jih v bolj ali manj oddaljeni prihodnosti pripravile za neodvisnost. Zamisli mandatnih ozemelj so po drugi svetovni vojni sledila t. i. ozemlja pod skrbništvom. Ta so nadomestila mandatna ozemlja in bila vzpostavljena v kolonijah v drugi svetovni vojni premaganih držav (Italije in Japonske). Države, ki jim je bilo poverjeno skrbništvo, naj bi s pomočjo in pod nadzorom OZN pod skrbništvom ozemlja pripravile za neodvisnost. Ni mogoče spregledati, da je to pospešilo proces dekolonizacije, ki ni le med najpomembnejšimi dosežki sistema OZN, temveč se je kot pravica vseh narodov (*all peoples*) med temeljnimi načeli sedanjega mednarodnega reda uveljavila pravica do samoodločbe, da narodi sami, suvereno odločajo o lastnih zadevah.

Že v okviru Društva narodov, te prve splošne mednarodne organizacije, ustanovljene po prvi svetovni vojni, so želeli omejiti, če že ne povsem odpraviti pravico držav do vojevanja, do uporabe oborožene sile (*jus ad bellum*), ki so jo dotlej razumeli kot bistveno komponento državne suverenosti. Društvo narodov glede tega ni bilo uspešno, ni mu na primer uspelo preprečiti agresije Japonske na Kitajsko in ne Italije na Etiopijo, ni mu uspelo preprečiti

agresivnih dejanj Nemčije, vključno s prisilno »priključitvijo« Avstrije in razkosanjem Češkoslovaške (zloglasni Münchenski sporazum), kar je vodilo v drugo svetovno vojno. Toda po njej je bila vzpostavljena sedanja mednarodna ureditev, ki temelji na omejitvi pravice držav do uporabe oborožene sile, razen v primeru samoobrambe ali mednarodnega posega po odobritvi in vodenju Varnostnega sveta OZN. Za pomoč pri mirnem reševanju mednarodnih sporov je bila že v okviru Društva narodov predvidena posebna procedura in tudi ustanovljeno Stalno mednarodno sodišče pravice (PICJ). To naj bi ob pogoju soglasja v spor vpletenih držav o pristojnosti sodišča o njem tudi dokončno odločilo.

Mednarodni red našega časa, katerega središče je OZN, je nastajal med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Logično, da je bilo takrat v središču tisto, kar je terjal tedanji čas. Dve svetovni vojni v eni generaciji pa tudi pojav novih orožij, predvsem nuklearnega in drugih t. i. orožij za množično uničevanje, so v prvi plan postavili problem mednarodnega miru in varnosti. Nobenega dvoma ni, in to izhaja tudi iz Ustanovne listine, da je osnovni smisel Organizacije Združenih narodov zagotavljati mir in varnost. Države našega časa, predvsem tiste, ki imajo zaradi svoje moči in posledično svojega mednarodnega položaja še posebej veliko odgovornost za svetovni mir, naj bi svetovni red in varnost v mednarodni skupnosti zagotavljale skupaj preko Varnostnega sveta OZN. Posamezne države imajo pravico le do samoobrambe in možnost, da pod vodstvom Varnostnega sveta izvedejo kolektivne ukrepe za zagotovitev miru in preprečitev agresije. Zmagovite velike sile v drugi svetovni vojni, sedanje stalne članice Varnostnega sveta, naj bi torej s svojim soglasjem skrbele za mednarodni mir in varnost. To jim prinaša ne le posebno odgovornost, temveč tudi poseben položaj, stalno članstvo v Varnostnem svetu, in pravico do veta pri odločanju v njem. Tudi ko gre za kršitve mednarodnega miru, neposredno grožnjo miru ali agresijo, ta organ brez njihovega soglasja oziroma proti volji katerekoli stalne članice Varnostnega sveta ne more sprejeti obvezujočih sklepov. Ta ureditev je odraz razmerja moči v mednarodni skupnosti, ki jo sestavlja nekaj držav velikanov in številne druge. Jasno je, da bodo te velike države tudi v prihodnje nosile glavno odgovornost za mednarodni mir. Ko se ozremo na zadnjih 80 let po koncu druge svetovne vojne, lahko vendarle ugotovimo, da smo ta čas, sicer ob številnih krizah in krvavih lokalnih vojnah, vendarle preživeli brez velike vojne svetovnih razsežnosti.

V obdobju zadnjih 80 let smo priča neslutenemu razvoju mednarodnega sodelovanja tako rekoč v vseh sferah človekovega delovanja. To je gotovo med najpomembnejšimi dosežki tega časa. Mednarodno sodelovanje je bilo in je še vedno razumljeno kot pomembno sredstvo ohranjanja mednarodnega miru ter odpravljanja vzrokov za nesporazume, spore, konflikte med državami in njihovimi interesi. Hkrati pa je v sodobnem, povezanem svetu vse več zadev, ki za svoje reševanje terjajo sodelovanje čim širšega kroga držav. Mednarodno sodelovanje danes ni le vsesplošna obveza, ki izhaja iz Ustanovne listine OZN in številnih dokumentov regionalnih meddržavnih povezav, kot so EU, AU, OAS, Arabska liga, ASEAN in številne druge, tudi manj formalnih, kot je BRICS. Prav mednarodno sodelovanje na temelju mednarodnega prava je temeljna značilnost sodobnega sveta in tudi nujen pogoj za ohranjanje miru ter

uspešno soočanje z izzivi našega časa, kot so klimatske spremembe, varstvo okolja, demografska nesorazmerja, migracije, onesnaževanje zraka in vode, dvig gladine morja, pa tudi možnosti in izzivov, ki jih za prihodnost človeštva prinaša na primer prodor v vesolje – to je praktično pred durmi – in neizmerne ter še ne dovolj razumljene možnosti umetne inteligence.

Med temeljnimi značilnostmi in dosežki našega obdobja v razvoju mednarodne skupnosti, lahko bi zapisali tudi razvoja človeštva, je urejanje vseh najpomembnejših dejavnosti in problemov sodobnega človeštva s pravnimi instrumenti oziroma mednarodnimi pogodbami. V zadnjih 80 letih je z mednarodnim pravom urejena večina najpomembnejših vprašanj sobivanja držav na našem planetu. Pred tem ni bilo ne Konvencije o pravu morja ne konvencij o komuniciranju med državami, kar danes urejajo konvencije o diplomatskem in konzularnem pravu, ni bilo številnih mednarodno pravno obvezujočih dokumentov o človekovih pravicah, prepovedi diskriminacije, mednarodnem humanitarnem pravu, ni bilo konvencij, ki danes urejajo razmerja in sodelovanje držav praktično na vseh področjih njihovega sobivanja, in ni bilo številnih mednarodnih vladnih organizacij, ki urejajo, uresničujejo in spodbujajo mednarodno sodelovanje, kot so t. i. specializirane agencije OZN, med njimi WTO, WHO, UNESCO, IMF, IAEA in številne druge mednarodne organizacije z univerzalno ali regionalno pristojnostjo.

Jutri

Po osmih desetletjih relativne stabilnosti in mednarodnega miru, po veliko optimizma in upanj o novem, bolj povezanem, a hkrati svobodnejšem svetu je čas za realno presojo doseženega. Po simbolnem padcu Berlinskega zidu, po koncu blokovske delitve sveta in koncu hladne vojne med blokoma ni manjkalo optimizma o prihodnjem svetu blagostanja, svetu svobode in demokracije, in sicer tudi tam, kjer so bila dotlej središča avtoritarnosti, v »komunističnih« Ruski federaciji in Kitajski. Ta pričakovanja se niso uresničila, korenine avtoritarne pa tudi imperialne preteklosti so se pokazale premočne.

Pokazalo pa se je tudi, da za gospodarski razvoj, za inovativnost, tisto, kar je pred stoletji spodbudilo vzpon »Zahoda« – svoboda človeka, svoboda njegovega duha in njegova svobodna ustvarjalnost – niso nujne. Zlasti za Kitajsko velja, da njena tritisočletna tradicija, temelječa ne na svobodi posameznika, temveč na podložništvu, vendarle zmore ustvarjalni zagon, enakovreden »Zahodu«. Kitajska kljub svoji ureditvi očitno zmore ohranjati družbeno stabilnost in v ustvarjalnosti konkurirati Zahodu. Ravno vzpon Kitajske je pomembno vplival na spremembo svetovnega ravnotežja moči, in kot kaže, bo v prihodnosti še bolj. Prav sprememba ravnotežja moči je bila v mednarodnem redu vedno temelj in povod za spremembe.

Kakšno utegne biti prihodnje razmerje moči in posledično kakšen bo svetovni red, je predmet mnogih ugibanj in analiz. Ali zmore Kitajska, ta tritisočletni imperij s temu ustrezno tradicijo, kreniti v smeri uveljavljanja lastne svetovne hegemonije? Ali bi bil to izziv za temu nasprotne povezave drugih velikih sil, polov moči? Nekaj nastajajočih povezav v okolici Kitajske kaže na to (npr. t. i. *quad* ZDA, Avstralija, Japonska in Indija) ali precej očitno prizadevanje ZDA in

njihovega predsednika Trampa z mirom v Ukrajini od Kitajske pritegniti Rusijo, ob dejstvu, da je rusko-kitajsko prijateljstvo, ali bolje rečeno zavezništvo, na dolgi rok obremenjeno s celo vrsto ozemeljskih vprašanj. Rast Kitajske moči, poleg gospodarske in finančne tudi vojaške, utegne prej ali slej, morda šele po Putinu, ob ruske interese trčiti v Sibiriji in Srednji Aziji. Pretirana ni videti niti prognoza, da bo takrat glavna tekma za dominantni položaj v Aziji in posledično v svetu med Indijo in Kitajsko.

Pustimo ob strani ta ugibanja in kot danes dokaj splošno sprejeto izpostavimo razumevanje, da bo prihodnje svetovno ravnotežje moči multipolarno, in sicer z glavnimi poli moči v ZDA, na Kitajskem, v Indiji, Ruski federaciji in EU (oziroma Evropi), če bo ta uspela premostiti lastna razhajanja, se čvrsteje povezati ter se začeti učinkoviteje in hitreje odločati. Njena šibka točka je skromna vojaška moč, zlasti po nesrečnem izhodu Združenega kraljestva. To je v veliki meri vendarle kompenzirano s skupnim članstvom v NATO, ki je faktično tudi del vojaške moči EU. Kako tehtne so sedanje zaveze znotraj EU o krepitvi lastne vojaške moči in odpravi tega trenutno resnega manjka, je težko soditi. Razne obljube o krepitvi zveze NATO ali lastne vojaške moči EU so v preteklih letih v glavnem ostale pri besedah. Tudi glede sedanjih obljub o načrtih do leta 2030 (ali pa do kakega še kasnejšega datuma) smo lahko upravičeno skeptični. Jasno je namreč, da EU potrebuje več vojaške moči že zdaj, ne čez deset let, če naj ostane med voditelji sodobnega sveta ter kredibilen in učinkovit varuh interesov t. i. Zahoda. Nenazadnje v Evropi že tri leta traja prava vojna med dvema pomembnima državama v tem delu sveta in ta spopad bolj kot katerikoli sodobni konflikt ogroža mir v Evropi in tudi širše. Slišati je tudi zanimiva, a ne ravno prepričljiva stališča, kaj vse sodi med vlaganja v »varnost«. Investicije v infrastrukturo in v vse mogoče podobne projekte seveda niso vlaganje v vojaško moč, v oboroženo silo. Zaostanek moči v EU niso problemi infrastrukture, temveč šibke oborožene sile. Ta zaostanek je treba odpraviti in ta vidik moči okrepiti zdaj, ne leta 2040.

Naj v kratkem zapisu ob 80. obletnici konca druge svetovne vojne, po vsem sodeč največje katastrofe in hkrati tragedije v zgodovini človeštva, zapišem še par spodbudnih besed. Naš zahodni svet, ta doslej v materialnem in duhovnem pogledu najboljša, najbogatejša civilizacija z največ človeške svobode, največ socialne pravičnosti, izobraženosti, kulturne ustvarjalnosti, z največ osebne varnosti, z demokratičnim redom, neodvisnimi sodišči, z največ osebnih svoboščin in še bi lahko naštevali, je lahko varna (in z njo naš način življenja), če bomo znali, hoteli in zmogli ohraniti mir ter dobre odnose predvsem v dve smeri: z Ameriko, z ZDA, s tem dejansko podaljškom naše civilizacije, naših vrednot na »novi« kontinent zahodno od nas, s katerim nas veže tudi vrsta temeljnih interesov, tudi skupna varnost. In z Rusijo na vzhodu, s katero moramo zagotoviti trden mir in sodelovanje na dolgi rok. Tudi ta svojevrsten del Evrope namreč enako kot mi temelji in stoji na helenistično-rimski tradiciji, na krščanstvu in na skupnih izkušnjah skozi zgodovino.

Veronica Snoj

Velikodušnost kot dolžnost

Ko sem pred dobrim letom in pol pakirala svoje stvari za selitev v iraški Kurdistan, avtonomno regijo na severu Iraka, sem se poleg logističnih priprav začela na novo okolje pripravljati tudi z brskanjem po spletu, predvsem YouTuba, kjer sem si ogledala skoraj vsak posnetek, ki sem ga uspela najti o tej regiji. Ni jih bilo veliko, kar ni presenetljivo, saj kraji, ki so v zadnjih dveh desetletjih šli skozi pekel zaradi ameriške invazije in grozodejstev samooklicane Islamske države, privabljajo predvsem popotnike s pustolovsko žilico ali pa tiste YouTuberje in medijske vplivneže, ki upajo, da jim bodo posnetki iz manj znanih krajev prinesli več klikov in ogledov.

Pri večini posnetkov je bilo opaziti eno skupno točko: YouTuberji so znova in znova navdušeno izpostavljali »gostoljubnost« in »velikodušnost« domačinov, ki niso in niso želeli sprejeti nobenega plačila za hrano in druge usluge – na primer prevoz ali ponujeno nočitev v njihovi družinski hiši –, kot dva od glavnih razlogov, zakaj bi morali tudi drugi obiskati to državo.

Ko sem se kmalu zatem zaradi dela preselila v Erbil, glavno mesto iraškega Kurdistana, sem lahko to velikodušnost občutila tudi na lastni koži. Sodelavci so me že v prvem tednu zasuli s pladnji tradicionalnih jedi – različnimi kombinacijami krompirja, riža in jagnjetine, ki sem jih morala nato splahniti z obilno količino že kar lepljivo sladkanega temnega čaja – in mi večkrat ponavljali, da me ne spustijo nazaj v Slovenijo, dokler ne pridobim vsaj nekaj kilogramov. Kot da to ne bi bilo dovolj, se je na moji pisalni mizi v pisarni večkrat nepričakovano znašla kakšna pomaranča, čokoladni bonbon ali kos peciva.

Skodelica čaja je ena prvih gest gostoljubja, ki jih je tujec deležen. Foto: osebni arhiv.

Velikodušnost je segala tudi onkraj materialnih dobrin – in se odražala v času, ki so mi ga posvetili za razlago njihove kulture in zgodovine ter dajanje nasvetov o tem, kaj početi v Erbilu, iraškem Kurdistanu, in Iraku nasploh.

Podobna izkušnja me je spremljala tudi ob koncih tedna, ko sem se z domačini odpravila na potepanja po čudoviti hriboviti kurdistanski naravi. Ob takih priložnostih so me zasipali z domačimi dobrotami in prigrizki, ki so jih kupili po poti, ob vrnitvi pa so me dostavili povsem do domačega praga, četudi so sami na primer živeli na čisto drugi strani mesta. Z brivcem, ki ni hotel sprejeti plačila za striženje, sva se zaradi tega celo sporekla.

Vseprisotna velikodušnost in dobrotljivost me je obdala z občutkom varnosti, ki ga človek v državi, ki jo slovensko Ministrstvo za zunanje zadeve še vedno označuje s črno barvo in svojim državljanom priporoča, naj jo zaradi »resnih in nenadzorovanih varnostnih razmer« zapustijo, vsekakor ne pričakuje.

Po nekaj dneh previdnega razgledovanja po okolici sem se nazadnje prepričala, da so najnovejša poročila o varnostni situaciji v Iraku resnična – največjo življenjsko nevarnost predstavljajo avtomobili. Vseprisotna velikodušnost domačinov pa je pomenila, da sem se kot tujka – to mi je bilo pač videti že na daleč – lahko brez strahu, da bi me prinesel naokoli ali mi storil kaj žalega, obrnila na vsakega mimoidočega in vsakega prodajalca. Običajno so mi ob prijazni besedi ponudili še skodelico čaja in kakšen priboljšek.

Božji blagoslov

V Iraku se večina prebivalstva prišteva k muslimanom. Ena od osrednjih vrednot v islamu je karam, kar lahko prevedemo tudi kot »velikodušnost«. Karam se nanaša tako na materialno kot na abstraktno velikodušnost: prijaznost, potrpežljivost, odpuščanje, pozornost, spoštljivost in razumevanje. Muslimani verjamejo, da takšno vedenje prinaša Božji blagoslov, krepi odnose skupnosti in pomaga v boju proti pohlepu in sebičnosti. V praksi se ta vrednota pogosto izraža prav v gostoljubju, tako do bližnjih, kot do popolnih tujcev.

Velikodušnost pa gre v Iraku onkraj islama in se odraža tudi v kopici versko-etničnih manjšin, ki so v državi prisotne že tisočletja. Mednje med drugimi spadajo kristjani, ki obhajajo starodavne aramejske liturgije, mandejci, ki sledijo učenju Janeza Krstnika, ter jazidi, ki častijo pavjega angela Tavusa. Čeprav si te skupnosti na vse kriplje prizadevajo ohraniti svojo identiteto kot skupnosti, ki so »drugačne« od muslimanske večine, so ji kulturno in vedenjsko bliže, kot si želijo priznati, med drugim tudi v razumevanju in prakticiranju gostoljubnosti. Ta se tudi v teh skupnostih odraža po mizah, polnih dobrot, ko te povabijo domov, v restavraciji po glasnem prerekanju, kdo bo plačal, ali pred avtomobilom, ko te želijo zapeljati domov.

Tako ni nič presenetljivega, da se s to svojo lastnostjo ponašajo tako muslimani kot druge manjšine v Iraku in kar zažarijo, ko jim omeniš, da si njihovo gostoljubnost opazil in da jo ceniš.

Strah pred sramotenjem

Kaj kmalu pa sem v Iraku ob iskreni velikodušnosti njej tesno ob boku začutila tudi tisto drugo: velikodušnost, ki ne izhaja toliko iz iskrene dobrote, ki jo želijo izkazati bližnjemu, kot iz dolžnosti in družbenih pritiskov. Bojijo se namreč, da bi posameznik z ne dovolj »gorečo« velikodušnostjo do gosta svoji družini, plemenu ali skupnosti nakopal »sramoto«, *aib*, kakor se temu reče v arabščini.

Ugled je namreč v Iraku, kjer plemena še vedno predstavljajo eno temeljnih družbenih struktur, ključnega pomena. S svojim vedenjem ljudje ne gradijo le lastnega ugleda, ampak ugled celotne skupnosti. Z vsakim

dejanjem je posameznik tako odgovoren za sloves in čast na stotine ali celo tisoče sorodnikov.

Strah pred tem, da bi sebi in svoji razširjeni družini nakopali sramoto, pogosto pripelje do tega, da gredo ljudje čez meje svojih zmožnosti. Samo enkrat se mi je tako pripetilo, da se mi je nekdo v imenu drugih članov skupine dolgo opravičeval, ker sem morala za skupno kosilo prispevati nekaj tisoč iraških dinarjev. »Mi tega ne delamo, tega ni v naši kulturi,« mi je v zadregi ponavljal.

Kot oseba, ki ji je vedno nerodno, da ji kdo drug krije stroške, sem se temu kmalu začela upirati in vztrajala do točke, ko sem dejansko lahko prispevala svoj delež. Na obrazih svojih kolegov in znancev sem velikokrat opazila razumljivo olajšanje.

Če so me ob naslednji taki priložnosti že samodejno upoštevali pri delitvi računa za hrano, gorivo ali prenočišče, mi je postalo toplo pri srcu. S tem sicer nisem postala ravno domačinka, so mi pa dali vedeti, da me namesto kot gostjo, ki jo je treba zasipati z darili in pozornostjo, obravnavajo kot sebi enakopravno članico družbe. Kot imetnica slovenskega potnega lista, s katerim lahko brez večjih omejitev živim, študiram in delam v nešteto državah, sem se teh privilegijev in življenjskih možnosti v primerjavi z Iračani sicer začela dobro zavedati šele ob selitvi v Erbil. Finančno upoštevanje pri skupnih stroških je sicer šele začetek integracije v lokalno družbo, a sem s to gesto vseeno, vsaj deloma postala delček njihove realnosti.

Za nas anekdota, zanje vsakdan

Ko se odpravljamo v nam »eksotične« kraje, tako kot medijski vplivneži tudi sami včasih nanje in na njihove prebivalce gledamo kot na nekaj, kar ni zares resnično, še posebej, če se želimo s potovanjem »odklopiti« in pustiti skrbi doma.

Zajtrk z domačini. Foto: osebni arhiv.

Verjetno smo veseli, če nam kdo ponudi brezplačno kavo, kos peciva, kosilo ali celo prevoz do težko dostopnih ruševin ali manj znanih razglednih točk. Če domačin ob tem noče sprejeti denarja, redko pomislimo, da se ta njegova gesta morda zažira v njegov družinski proračun, v sredstva, namenjena njegovi družini, gorivu, popravilu avtomobila, gradnji hiše ali plačilu položnic. Za nas bo to morda le nepričakovana anekdota, ki jo bomo ob vrnitvi pripovedovali prijateljem, še posebej, če smo jo pobrali v kaki »nevarni« državi, seveda ob spremstvu nekaj fotografij, še bolje, kakšnega reelsa na Instagramu ali pa video posnetka na YouTubu.

Ko se naslednjič odpravljate na dopust v kraje, kjer vas med domačini prevzame gostoljubnost »brez konca«, povabilo k razmisleku: Od kod izhaja ta velikodušnost in kako naj sprejmem to na videz neskončno obsipavanje z darovi?

Vlasta Pacheiner Klander in dr. Luka Repanšek

Nekaj dopolnil k prispevku »Nekaj utrinkov iz stare indijske književnosti«[1]

Avtorja želiva v pričujočem prispevku ponuditi nekaj pomembnih dopolnil k navedenemu članku, predvsem pa za boljšo informiranost bralcev navesti najnujnejše popravke v zvezi s slovenskimi prevodi staroindijske literature. Kljub avtorjevemu opozorilu, da se njegov članek opira zgolj na izbor del iz osebne knjižnice, in čeprav naslov obljublja le »nekaj utrinkov« iz te obširne in kompleksne tematike, se zdi vsaj kratek odgovor stroke nujen, sploh ob dejstvu, da je v zlahka dostopnem strokovnem tisku na voljo že več temeljnih pregledov staroindijske literature, med drugim npr. sežeta obravnava, objavljena na straneh 13–38 *Učbenika klasičnega sanskrta*.[2]

Najprej naj opozoriva na dve temeljni deli, ki v članku nista omenjeni, in sicer na antološko zasnovani učbenik staroindijske književnosti *Razgledi po staroindijski književnosti*,[3] kjer lahko bralec dobi pregled celotne staroindijske literature preko prevodov obsežnih pasusov izbranih vedskih, sanskrtskih in prakrtskih besedil, prevedenih iz izvirnikov ter opremljenih s spremnimi študijami (vedska himnika, brahmánska književnost, upanišade, Mahabharata, Ramajana, puránska književnost, pálijska književnost, prakrtska lirika, sanskrtska lirika, klasična epika, dramatika, roman, kratka pripovedna proza in lirska pesnitev Gitagovinda, zadnje véliko delo klasične sanskrtske književnosti), ter na prispevek dr. Luke Repanška in dr. Nine Petek *Literarnoprevodne izmenjave z indijskimi jeziki*,[4] kjer lahko bralec najde celovit in natančen pregled zgodovine prevajanja staroindijske in mlajše indijske književnosti v slovenščino. Ob tem naj bo omenjena še obravnava staroindijske književnosti v kontekstu srednješolskega in gimnazijskega poučevanja dr. Luke Repanška,[5] ki prinaša še en celovit pregled tako književnosti stare Indije kot tudi seznam najvažnejših slovenskih prevodov del ter obsežen dodatek s prevodi besedil, ki naj bi se jih obravnavalo pri pouku slovenščine.

V razdelku, kjer je govor o vedski poeziji, nista omenjeni dve temeljni antologiji prevodov: prva, obsežnejša, *Ko pesem tkem* (Mladinska knjiga, 2005), ki je prinesla prevajalki Vlasti Pacheiner Klander Sovretovo nagrado, je namenjena najširšemu krogu bralcev, druga z naslovom *Izbor iz rgvedske himnike* dr. Luke Repanška pa je nepogrešljiva za poglobljeno preučevanje besedil, saj poleg natančnih filoloških prevodov ponuja poglobljene izvirne znanstvene komentarje. Glede upanišadske književnosti bi bilo poleg omenjenega dela dr. Lenarta Škofa *Upanišade: besede vedske Indije* pomembno izpostaviti tudi prispevek dr. Tamare Ditrich, ki je prevedla pomembnejši odlomek iz *Upanišade Kathaka*.[6] Naš največji strokovnjak za pali, dr. Andrej Pečenko,

ki je bil predavatelj na dveh avstralskih univerzah, je iz tega jezika prevedel *Dhammapado*, ki je doživela dve izdaji (naj bo ob tem opozorjeno, da morata biti pridih in podvojitev soglasnika ohranjena tudi v podomačenem zapisu, ker se izgovarjata),[7] njegov pa je tudi prevod budističnega spisa *Vprašanja kralja Milinde*.[8]

Iz *Mahabharate* imamo v prevodu na voljo dva zaključena odlomka. Poleg *Bhagavadgite*, ki je leta 1990 pri Mladinski knjigi izšla v predelani in dopolnjeni različici, pravkar pa doživela še tretjo izdajo (skupaj z obsežno spremno besedo dr. Nine Petek),[9] za katero dr. Blaznik še ni mogel vedeti, je pa izšla tudi kot publikacija *Združenja za zavest Kršne*,[10] je prevedena še celotna *Zgodba o Savitri*.[11] Pred izidom pri založbi Sanje je tudi tretji od najslavnejših in najimenitnejših vložkov v *Mahabharato*, *Pesnitev o Nalu in Damajanti* v prevodu dr. Luke Repanška, in sicer kot dvojezična izdaja s sijajnimi ilustracijami Bojane Dimitrovski.

Klasična staroindijska literatura je zastopana s prevodom Kalidasove drame *Šakuntala* Vlaste Pacheiner Klander,[12] ki je že drugi prevod tega dela v slovenščino. Prvega je objavil Karol Glaser, naš prvi indolog in doktor sanskrta, čigar v vseh ozirih presežno indološko, zlasti prevajalsko delo je predstavljeno v znanstveni monografiji *Karol Glaser: prvi slovenski doktor sanskrta*,[13] v članku dr. Blaznika pa med pionirji slovenske indološke tradicije ni omenjen. Od Kalidasovih nespornih del je prevedena tudi pesnitev *Oblak glasnik*,[14] več lirskih pesnikov pa je predstavljenih že v antologiji *Kot bilke kot iskre*.[15] Nekaj besedil staroindijskih dram je prevedel dr. Luka Repanšek, ki jih v izvirniku s skupino študentov sanskrta že več let uprizarja v okviru Staroindijskega gledališča, ki deluje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Tudi omemba Tagorejevih del (Tagore seveda ne sodi v staroindijsko literaturo, se pa nanjo v marsičem navezuje) je pomanjkljiva. Veliko ponatisov sta doživela njegova romana *Dom in svet*, z obsežno študijo Vlaste Pacheiner Klander,[16] in *Gora* (v njenem prevodu).[17] Njegove pesmi je med drugim prevajal tudi Janko Moder, izšla je knjiga esejev *Religija človeka*,[19] poslovenjeni pa sta bili tudi dve Tagorejevi avtobiografski deli.[20] Tagorejev vpliv na Srečka Kosovela je preučevala dr. Ana Jelnikar,[21] uprizorjeni sta bili tudi dve njegovi drami.[22]

Ker so v članku omenjeni tudi prispevki drugih delov nekdanje skupne države na indološkem področju, naj opozoriva na prispevek zagrebških indologov, ki je predstavljen v vsebinsko in oblikovno izredno bogati knjigi dr. Ivana Andrijanića *Indija: povijest i kultura* (Zagreb: Školska knjiga, 2024).

Upava, da bosta oba prispevka v *Zvonu* zbudila pri bralcih še večje zanimanje za dela bogate indijske kulturne tradicije. Pri nedavni prenovi učnih načrtov za pouk slovenščine v srednjih šolah in gimnazijah kljub vsem argumentom slovenske indološke stroke in kljub argumentom, ki izhajajo že iz nepresežene literarne vrednosti staroindijske književnosti kot dela svetovne književnosti same, žal nobeno od besedil staroindijske literarne zapuščine, niti kako od temeljnih, ni dobilo več kot zasluženega mesta niti med izbirnim, kaj šele obveznim čtivom, kar pomeni, da védenju o tej izjemni literarni zapuščini človeštva med mlajšimi generacijami slovenskih učencev grozi popoln zaton. Upati je torej predvsem (če ne zgolj) na osebni interes Slovencev

kot bralcev s stalno uzaveščenim spoštovanjem do številnih presežkov tega najobsežnejšega svetovnega literarnega korpusa in s ponosom na imenitne prevodne in prevodoslovne dosežke slovenske indologije, ki se lahko pohvali z že več kot stoletno tradicijo.

[1] Prispevek »Nekaj utrinkov iz stare indijske književnosti« avtorja dr. Ferdinanda Blaznika je bil objavljen v prejšnji številki revije *Zvon* (letnik 28 /2025/, št. 2, str. 61–66).

[2] Luka Repanšek, *Učbenik klasičnega sanskrta: glasoslovje, oblikoslovje, besedotvorje in elementi skladnje*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2022 (1. izd.), 2024 (2., popravljena izd.).

[3] Vlasta Pacheiner Klander, Luka Repanšek, Tamara Ditrich, Nina Petek, Lenart Škof, *Razgledi po staroindijski književnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021.

[4] V Nike Kocijančič-Pokorn et al. (ur.), *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda II: slovenska literatura v dialogu s tujino*. 1. izd. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, Cankarjeva založba, 2023, str. 717–729.

[5] Luka Repanšek, »Obravnava staroindijske književnosti pri pouku slovenščine v gimnaziji: stanje in perspektive«, *Ars & humanitas: revija za umetnost in humanistiko* 18, št. 2 (2024), str. 82–97.

[6] Tamara Ditrich, »Kaṭha Upaniṣad: O življenju, smrti in nesmrtnosti«, *Poligrafi* 17/18, letnik 5 (2000), str. 61–77.

[7] Pravila o podomačevanju iz stare indijščine (najsi bo sanskrta ali prakrtov), vključno s pravili naglaševanja, so bila v uporabniku razumljivi obliki objavljena tako v knjigi *Razgledi po staroindijski književnosti* (2021), str. 465–469, kot v *Učbeniku klasičnega sanskrta* (2022, 2024), str. 45.

[8] *Vprašanja kralja Milinde: o Buddhovem nauku*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990.

[9] Vlasta Pacheiner Klander (prev.), *Bhagavadgita. Gospodova pesem* (dvojezična edicija). Ljubljana: Sanje, 2025.

[10] Marjetka Kozole (prev.), *Bhagavad-gita, kakršna je. Z izvornimi sanskrtskimi verzi, njihovo transliteracijo v latinico, slovenskimi soznačnicami za posamezne besede, prevodi verzov in izčrpnimi pojasnili A. C. Bhaktivedante Swamija Prabhupāde*. The Bhaktivedanta Book Trust, Ljubljana: Skupnost za zavest Krišne, 1998.

[11] Vlasta Pacheiner Klander (prev.), *Zgodba o Savitri. Pripoved vidca Markandeje iz Mahabharate*. Branik: Abram, 2002.

[12] Vlasta Pacheiner (prev.), *Kalidasa: Šakuntala*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1966.

[13] Vlasta Pacheiner Klander, *Karol Graser: prvi slovenski doktor sanskrta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017.

[14] Vlasta Pacheiner (prev.), *Kalidasa: Letni časi, Oblak glasnik*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.

[15] Vlasta Pacheiner (ur., prev.), *Kot bilke kot iskre. Izbor sanskrtske lirike*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973.

[16] Rabindranath Tagore, *Dom in svet*. Prev. Vladimir Levstik. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1970, 1977, 1986.

[17] Rabindranath Tagore, *Gora*. Prev. Vlasta Pacheiner Klander. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973, 1975, 1978, 2005.

[18] Rabindranath Tagore, *Darovanjke*. Prev. Janko Moder. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973, 1975, 1978, 2011.

[19] Rabindranath Tagore, *Religija človeka*. Prev. Seta Knop. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.

[20] Rabindranath Tagore, *Moje življenje, o njem vam pripovedujem*. Prev. Dušanka Zabukovec, Ana Jelnikar. Ljubljana: Modrijan, 2012, in *Vera v človeka ali Na pragu večjega življenja*. Prev. Peter Amalietti. Ljubljana: Amalietti & Amalietti, 2014.

[21] Npr. Ana Jelnikar, »Srečko Kosovel and Rabindranath Tagore: Points of Departure and Identification«, *Asian and African studies* 14, št. 1 (2010), str. 79–95.

[22] *Chitra* 1953 (prev. Miran Jarc) in *Poštni urad* 1958 (prev. Jože Udovič), obakrat Mestno gledališče ljubljansko.

Branko Cestnik

Dolina zvezd

Roman o letu 1945

Izid: **julij 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Urednica: **Saška Ocvirk**

1

Landser, dezerter, partizan

Kartonček z napisom *Einberufungsbefehl*, ki ga je triindvajsetletni Cveto Ogorelc prejel nesrečnega julijskega jutra leta 1942, je veljal za vstopnico v krvavi ring, kakršnega človeška zgodovina ni pomnila. Nemci so mladega Poljančana v neki kasarni na Pruskem izurili za landserja in izvidnika, že v jeseni 1942 je pristal na vzhodni fronti. Najprej Bojna skupina *Thorshammer*, protipartizanski boji severno od ukrajinskega Žitomira, nato Rusija, voroneški Don, stalingrajska bitka. Januarja 1943 je sledil prestop v 304. pehotno divizijo, za katero je opravljal naloge zalednega izvidništva na reki Miusu v Donbasu. V začetku leta 1944 je prestal uničujoče umikanje nemške vojske od Dnepra proti Odesi. Rdeča armada jih je redčila kot zajce na polju. Njihov bataljon je pozimi štel še tristo borcev, do pomladne Odese jih ni prišlo sto.

Ko so ga aprila 1944 kot po čudežu spustili na dopust v Budimpešto, je izkoristil razdejanje, preplah in zmešnjavo, ki so ob ameriškem bombardiranju zajeli madžarsko prestolnico, ter na vrat na nos dezertiral. Florian je želel poraz Hitlerjeve Nemčije dočakati kot Cveto in z nogami na slovenski zemlji.

Nekaj časa ga je v Sombotelu skrival slovenski duhovnik, izgnanec, profesor latinščine, sicer dravskopoljski rojak. Preoblekel ga je v duhovnika in v črnem talarju s pomočjo skupine hrvaških nun ter z lažnimi dokumenti ustaške države spravil do Mure. Cveto je talar zakopal pod trohneče močvirsko vejevje in se ogrnil v civilno suknjo. Neki prekmurski kmet ga je za pest ničvredne valute pengő vzel v čoln in spravil na drugo stran tihe zahrbtne reke. Na ozemlje Tretjega rajha, se pravi v okupirano rodno Štajersko, se je vtihotapil pri rimskodobnih gomilah pri Cvenu, vzhodno od Ljutomera.

Dober mesec je tičal v lisičjih luknjah v zahodnih Halozah, največ blizu prijetne cerkvice svetega Bolfenka, kjer so živeli njegovi sorodniki s priimkom Petek, topli in sočutni kot srce, molčeči kot kamen. Živeža je imel dovolj, varno pa zaradi nekega dejavnega majšperškega denuncianta tam ni bilo. Navezal je

stike z aktivisti partizanske kurirske postaje TV 8; zaupal jim je, zaupali so mu. Konec maja je zapustil Haloze, da bi se na Pohorju pridružil slovenskim partizanom iz sestava XIV. divizije.

***

V gozdarskem zaselku Kurja vas pod Tremi kralji je prestal dolgo zaslišanje, sledila je kratka ceremonija s prisego pred političnim komisarjem. Postal je član 2. bataljona Zidanškove brigade. Dobil je prstenorjavo triglavko z rdečo zvezdo in temen suknjič iz opreme prostovoljnih gasilcev, zadolžil je dolginasto belgijsko mavzerico s petnajstimi naboji.

Na udobni zelenici med vaško kapelo, majhno elektrarno in lovsko hišo grofa Attemsa je prvič okusil topel obrok iz partizanskega kotla. Komaj se mu je krompirjeva juha ulegla v želodec, že so morali iz Kurje vasi, saj so iz smeri Bistriškega grabna pretili zloglasni *gebirgsjagri*, gorski lovci, še posebej nevarni v uporabi minometov.

Ni trajalo dolgo, ko se je izkazal. 9. junija je pri napadu na vlak pri Fali sam zajel in razorožil dva policista, ki sta se pred partizanskim jurišem poskušala rešiti s skokom v reko Dravo. Tretjega, ki mu je pobeg v vodo uspel, je z maloprej zaplenjenim šmajserjem ustrelil v hrbet. Temna reka je odnašala naluknjano telo, Cveta pogled nanj ni niti malo stresel, bojišča in umirališča vzhodne fronte so ga navadila na hujše prizore, na grmade trupel, na griče mrtvih človeških glav. Poleg tega so ga že pri Thorshammru poučili, da se je vso človeštvo zagozdilo v čas neusmiljenja. Kdor je sočuten, je šibek; kdor je šibek, ne preživi.

***

Novinca so ves prvi mesec skrbno varnostno preverjali. Ker je vstopil v Zidanškovo brigado, toliko bolj. Slednja si je v tistem času komaj opomogla od tako imenovane pohorske afere, ko so štajerski partizani v strahu, da gre za ali gestapovske zgagarje ali vrinjence Melaherjevih četnikov, po različnih enotah likvidirali preko petdeset svojih borcev, po šepetajočih ocenah več kot osemdeset. Afera, polna pretiranih sumničenj in neupravičenih likvidacij, je Zidanškovo brigado izmučila bolj kot druge partizanske enote tudi zato, ker je v njej kot izslednik vohunov in vrinjencev, resničnih ali domnevnih, deloval razvpiti Puklasti Miha, človek, ki je užival v mučenju in ubijanju. Šele Kardeljeva depeša štabu Zidanškove brigade je umirila strasti in odpravila smrtonosno preganjavico. Krvavorokega Puklastega Miha niso počili za kakšno smreko, temveč kazensko premestili na Dolenjsko. Človek s tolikim darom za mučenje in gonom po ubijanju jim zna v prihodnje priti prav.

Svetlolasec iz Poljanc ob Polskavi ni pognal korenin med zidanškovci. Že po mescu dni so ga poslali na Roglo in dodelili novoustanovljenemu Pohorskemu odredu, kasneje preimenovanemu v Lackov odred. Na Rogli je prišel do boljših obuval, svoje žuljave noge je vtaknil v skoraj nove delavske gojzarje. Potem ko so ga dodelili v sabotažno skupino prvega bataljona, je dobil partizansko ime. Postal je tovariš Boris, v spomin na Borisa Morozova, junaškega Rusa, ki je pobegnil iz nemškega jetništva v Fürstenfeldu, se pritihotapil do Pohorja in pristopil k slovenskim partizanom. Minulega maja je Morozov v bitki pri cezlaškem kamnolomu dal življenje za svoje nove tovariše. Med njihovim umikom je sam zadrževal nemški nalet. Ko naj bi se umaknil še sam, ga je pokončal ostrostrelec.

Ožji krog štabovcev Lackovega odreda je borca Borisa cenil. Cenil ga je politično. Novinec je rad poslušal politkomisarjeva predavanja, ideja komunizma ga je privlačila. Četudi redkobeseden, se mu ni bilo težko oglašati ter izrekati za povojno Slovenijo, ki bo pravična ali pa je ne bo, ter vsa združena, s Koroško in Primorsko vred, s Celovcem in Trstom. Štab ga je cenil vojaško. Boris se je v bojnih akcijah izkazal kot prebrisan, drzen, vztrajen ter, kadar je bilo potrebno, tudi neusmiljen in krut. Neprijetnim nalogam, na primer likvidacijam domačih izdajalcev, se ni izmikal.

Čeravno rad in pogosto v napornih akcijah Cveto Ogorelc - Boris ni bil ne po telesu ne po duši kak krampus. Narava ga je izkiparila v srednje velikega suhca svetle, skorajda arijske polti. Njegovo jajčasto glavo je sekala linija svetlih obrvi, pod njo linija na drobno odprtih sivih oči. Svetlolasa glava, po deško počesana na čelo, se je za spoznanje preveč tiščala k ramenom, prsi so se kazale vse prej kot napete, po neširokih plečih se je zdel bolj ženska kot moški.

Bil pa je nadpovprečno žilav, izvrsten tekač in nosač. Ko se je kdaj v polni bojni opremi umikalo v strm hrib in se izogibalo žvižgajočim kroglam, so tovariši postajali, se naslanjali na debela debla; za razliko od njih Boris koraka ni ustavil.

Prvi vtis o njem ni napeljeval, da gre za bistrega in iniciativnega človeka. Obratno, ko si ga prvič videl, se ti je zdel navaden neprožen kmetič izpod Haloz, ki bo na veliki šahovnici življenja to tudi ostal. Borisov smeh, če je do njega prišlo, je bil prisiljen, včasih neumesten. Poleg tega je ob izbruhu jeze ali močnem vznemirjenju jecljal, glava mu je zatrzala, kot da ga bo vsak hip zgrabila božjast. To da se mu dogaja že od zgodnjega otroštva, je pojasnil, ter da je ruska fronta, kjer se je po njem tolklo iz vsega razen iz podmornice, njegovo živčno in govorno motnjo povečala. Ker je bil tak, ne bi smel piti. Vseeno je v vermahtu cukal vodko in jemal poživila, tudi drogo Pervitin, je priznal.

V Lackovem odredu ni pijančeval. No, kdaj, ko ni bilo hajk in se je več počivalo, je od njega prismrdelo žganje. Od koga takrat ni? A ko je za božič postal član obveščevalnega centra Lackovega odreda, je alkohol odrival. Nove zadolžitve so terjale osredotočenost in absolutno razsodnost.

Brezni vrh na Kozjaku, 12. februarja 1945

Po spopadih pri Remšniku in Zgornji Kapli so se lackovci oziroma Poßruck-Partisanen, kot so jim pravili na avstrijski strani, zatekli na Brezni Vrh. Tam je četni nabavnik Borisa nenadejano razveselil, ko mu je dostavil v Britaniji sešito uniformo, battle dress kaki barve. Kakovostna bojna obleka je padla dobesedno z neba, v paketih pomoči partizanom, ki so jih zavezniška letala odmetavala na spuščališča na Rogli in drugih pohorskih planjah. Srečnež si jo je nadel, se opasal in sklenil, da se pokaže tovarišem. Ti so se pri kmetu tiho stiskali k peči, kinkali so, čakali na gospodinjin fižol, upali, da se bo namakal v bučnem olju.

»Angležek! Imperialist! Podložnik Njegovega Veličanstva!« so se vrstila režanja, ko je vstopil.

»Bolje to kot gasilska suknja,« jih je mrtvohladno odbil svetlolasec.

K njim je prisedel sam komandant Martin, ki je poveljeval Lackovemu odredu od začetka decembra. Šale na račun angleške uniforme ga niso

pritegnile. Še je žaloval za svojim namestnikom Dragutinom Babićem, ki so ga ubili raztrganci. Po kosilu, ko so ob peči ostali le štabovci in obveščevalci, je v zaskrbljenih tonih povedal, da je prispelo priporočilo 4. operativne cone Partizanskih odredov Slovenije, naj se glavnina borcev Lackovega odreda umakne s Kozjaka na Pohorje.

»Na Pohorje? Od kod zdaj to? Bomo po vsem tem kar šli od tod?« so se čudili.

Kozjak, imenovan tudi Kobansko, nikakor ni bil nek pišmevuhovski kos bojišča. Na svojih plečih je nosil severno mejo slovenstva, naravno ločnico med slovanskim in germanskim svetom. Za to mejo se so leta 1918 žrtvovali Maistrovi borci, od jeseni 1944 pa so boj za isto severno mejo nadaljevali lackovci; bojevati se na Kozjaku, skoraj na dvorišču velike Germanije, se je dotikalo srži njihove bojne morale.

»Čustva na stran, fantje!« je glasno opozoril komandant. »Fronta se bliža. Za preživetje odreda gre,« je tišje zamrmral.

Lackov odred, ki je možato zdržal ofenzive, gestapovske infiltracije, lakoto in vsako drugo stisko vojnega časa, bi, kakor v posmeh žrtvam in trpljenju, mogel pogubiti zmagovit zaključek vojne. Zakaj? Ker bi se s pomladjo 1945 Kozjak mogel znajti v peklenskem metežu frontnega bojevanja. Kazalo je, da bodo prav v južni Avstriji in okrog Gradca skupaj trčile tri silne armade. Najsilnejšo so predstavljali neustrašni rdečearmejci, ki so tiste dni osvobodili Budimpešto in prilezli do Blatnega jezera, kar je bilo dobrih sto dvajset kilometrov zračne linije od Kozjaka. Drugo ogromno silo je tvoril še vedno močan balkanski vermaht generala Löhra, okrepljen s koncentracijo nemških divizij, ki so se iz grške smeri umikale proti Avstriji. Tretji velikan, ki bi mogel na pomlad pokukati v predalpski svet ob reki Dravi, so bili Angleži. Prodirali so po Italiji v Padsko nižino ter ciljali na Benečijo in Koroško.

Ob takih vojnih veličinah bi partizanski odred, za povrhu odsekan od Titove vojske, postal mišje majhen nebodigatreba.

Sv. Pankracij, Radelca, 17. februarja 1945

Komandant Martin je tehtal.

Prav tiste dni so nemške sile izvajale hajko proti odredu. Vse je grizlo v Kozjak in iskalo partizane: Treeckova bojna skupina in gestapovski raztrganci, orožniki in vermani oziroma *Volkssturm*, policija in pomožna policija, vsevidni denuncianti in podtalna Črna roka. Do streljanja je prihajalo vsak dan, streljalo se je nazaj. Včasih se je na vrat na nos bežalo iz oklenitvenih napadov, včasih korajžno napadalo. Visok sneg je partizanom oteževal premikanje in skrivanje. Oskrbeti so morali ranjene, pokopavati mrtve; v najtežjem tednu kar devet. Zmanjkovalo je nabojev in bomb, tople hrane in sanitetnega materiala.

Misel, da bi Lackov odred zapustil Kozjak, se komandantu v teh razmerah ni zdela napačna. Umaknil bi svoje može čez Dravsko dolino, pogoltnili bi jih mogočni pohorski gozdovi, skrili bi se med goste sestre smreke. Nemec bi moral zbrati precej več mož in tehnike, pa tudi več poguma, če bi jim hotel slediti na neposeljeno hribovje, kjer lovec zlahka postane plen.

France Cukjati

V spopadu ali sožitju z naravo

Obdelovati in varovati to našo Zemljo ter negovati in spoštovati človeško naravo

Izid: **julij 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Urednica: **Saška Ocvirk**

5

Slab varuh okolja

Zastrupljanje družine

V zadnjih dvesto letih se je človek izkazal kot slab varuh okolja. Z industrijsko revolucijo se je začelo tudi lahkomiselno izčrpavanje, onesnaževanje in zastrupljanje naravnega okolja. Z ideološko revolucijo in sovražnim odnosom do specifično človeške narave, tj. njegove duhovne narave, pa se je razbohotilo načrtno poniževanje in uničevanje vsega, na čemer temelji humanizacija človeške narave.

Družina je od nekdaj veljala kot človekovo najpomembnejše življenjsko okolje, predvsem v času otroštva, ko mlad človek osebnostno zori. Kot ugotavlja Paul Kengor (1966), je prvi histerični napad na družino Zahod doživel v 19. stoletju, ko je socialist Robert Owen (1771–1858) 4. julija 1826 napovedal: »Vam in svetu oznanjam, da je bil človek do te ure v vseh delih zemlje suženj trojice največjega pošastnega zla, ki lahko v kombinaciji povzroči duševno ali telesno zlo celotni rasi. Mislim na zasebno lastnino, religijo in zakon (zakonsko zvezo, družino).«

In to troje je prevzel tudi Karl Marx (1818–1883) v Komunističnem manifestu (1848): »Odprava privatne lastnine«, ki pa ni možna brez nasilja in pobijanja ljudi, zato »bo do takrat nujno potreben despotizem«. »Odpravo družine!« so v Ameriki že pred Marxom želele vzpostaviti nekatere kolonije. Mnogi so že v 19. stoletju poskušali odpraviti, preoblikovati, »redefinirati« tradicionalno razumevanje zakonske zveze kot skupnosti enega moža in ene žene.

Marx in Engels sta tudi sicer imela nenavaden odnos do družine. Marx je pisal Engelsu: »Blagoslovljen je tisti, ki nima družine!« Sam je bil slab oče in mož. Več njegovih otrok je umrlo pred njegovo smrtjo, vsaj nekaj jih je storilo samomor, svojo ženo je varal s služkinjo, ki je z njim tudi zanosila, on pa tega otroka ni nikoli priznal.

Tudi Engels je imel pestro seksualno življenje, poroko pa je odklanjal. Z Marxom sta v Komunističnem manifestu zapisala, da je komunistična

revolucija najradikalnejše pretrganje s tradicionalno miselnostjo. V desetih točkah svojega načrta sta zagovarjala brezplačno izobraževanje za vse otroke v javnih šolah. Zato, da jih iztrgamo iz domačega in cerkvenega izobraževanja.

Leto dni po Marxovi smrti je izšla njuna knjiga o družini. V njej Engels pravi: »S prenosom sredstev proizvodnje v skupno lastništvo družina preneha obstajati kot gospodarska enota družbe.« Engels je hotel privatno gospodinjstvo preoblikovati v družbeno tvorbo in ga torej »podržaviti«. Vzgoja in izobraževanje naj postaneta družbena skrb in vsi otroci naj postanejo enaki. Alexandra Kollontai (1872–1952), ena izmed vodilnih žensk boljševiške revolucije, je učila: »Mati, ki dela, ne sme razlikovati med svojimi in mojimi otroci. Delovna mati mora razumeti, da so otroci naši, otroci ruskih komunističnih delavcev. Država bo prevzela vse obveznosti zanje.« To pomeni »podržavljenje« otrok!

Danes to ni nič novega. Novo je to, da v današnjem času vse to dobiva splošno podporo! Gulage smo obsodili, vse drugo – splav, ločitev, razvrednotenje družine, prepuščanje vzgoje otrok državi – pa vse bolj sprejemamo. Uveljavlja se teza neokomunistov: »Komunizem je vseobsegajoča filozofija, ki obsega vse, kar počnemo, ter določa, kakšen imamo zakon, odnos z otroki, družbo, stroko.«

Eno prvih dejanj boljševikov v Rusiji je bila uzakonitev ločitve. Izpolnil si obrazec, nalepil kolek in oddal. Hitro, brez vsakih zapletov. Po podatkih iz leta 1960 v Sovjetski zvezi ni bilo težko srečati ljudi, ki so za seboj imeli po več kot 15 razvezanih zakonskih zvez. Enako liberalen in spodbujevalen odnos države je bil tudi do splava, ki je bil v Rusiji že leta 1920 uzakonjen in brezplačno dostopen. Do leta 1934 so imele ruske ženske po tri splave na eno rojstvo. V istem času je bilo razmerje v Združenih državah Amerike obratno, tri rojstva na en splav. Ker je Rusiji grozila demografska katastrofa, je Stalin splav prepovedal. Po Stalinovi smrti leta 1953 ga je Hruščov ponovno dovolil. Do poznih šestdesetih let so nekatere ženske opravile tudi po 20 splavov. Do leta 1970 je bilo v Sovjetski zvezi opravljenih med sedem in osem milijonov splavov letno, v ZDA pa največ 1,5 milijona. Od leta 1920 do 1950 je število prebivalcev SZ padlo s 140 na 104 milijone. No, nekaj milijonov so jih pobrali gulagi in druga svetovna vojna.

/.../

Zastrupljanje s HDC-ji

Čeprav je duhovno okolje, v katerem živimo, močno »onesnaženo« z mnogimi izmišljotinami in lažnimi ideologijami, se moramo vendarle najprej posvetiti degradiranemu, onesnaženemu materialnemu okolju. Ne le zato, ker se o materialnem okoljevarstvu veliko govori, ampak predvsem zato, ker se o nekaterih pomembnih stvareh veliko molči. Pri tem nam bodo v pomoč predvsem dela Antona Komata: *Če boste molčali, bodo kamni govorili* (2015), *Zemlja, voda, seme* (2017) in *Brodolomci na splavu meduze* (2018).

V človekovem vsakdanjem okolju se nahaja približno 1000 najpogosteje rabljenih kemikalij, od pesticidov do industrijskih izpustov. Med njimi so tudi sintetične kemikalije, ki imajo učinek rušilcev hormonskega ravnovesja, to so HDC – *Hormone Disrupting Chemicals*. Ravno HDC-ji dokazujejo, da ni

varnih odmerkov. To pomeni, da čeprav je koncentracija teh strupov v okolju, vodi ali prehrani tako nizka, da jo še tako odlični detektorji ne zaznajo, lahko za človeka povzročijo usodne posledice. Uradno objavljene »dopustne« koncentracije so torej navadna prevara in gnil kompromis med industrijo in politiko.

Hormoni so biotski informacijski sistem, ki regulira najpomembnejše procese razvoja in življenja organizmov. HDC-ji prevarajo celične receptorje, ki nato HDC-je napačno prepoznajo kot hormone. HDC-ji torej delujejo na dva načina, kot mimetiki ali kot blokatorji. Izredno strupen insekticid DDT (dikloro-difenil-trikloroetan) deluje kot klasičen estrogenomimetik, njegov razgradni produkt DDE (dikloro-difenil-dikloroetilen) pa kot androgeni blokator, saj blokira androgene receptorje za testosteron.

Sabotaža vitalnih komunikacij organizma ima lahko transgeneracijski učinek, saj se pogosto pokaže šele pri potomcih. HDC-ji uničujejo biotski potencial človeške vrste, ker poškodujejo izjemno natančno naravnan in občutljiv biotski regulacijski sistem, ki ga je evolucija razvila že pred stotinami milijoni let. Poškodbe DNK, ki jih povzročajo genotoksične snovi, lahko do neke mere popravi poseben reparatorni mehanizem v celicah, toda organizmi nimajo analogne rešitve za popravilo porušenega hormonskega ravnovesja, ki ga povzročajo HDC-ji.

HDC-ji motijo pri moških ne le plodnost, ampak tudi psihično razpoloženje. Danes je vse več moških, ki so razvojno obtičali nekje med otrokom in odraslim. Pri njih libida ni opaziti in zdi se, da imajo demaskulinizirane možgane in da so kemično kastrirani! Hkrati pa postajajo nevarni narcisoidni psihopati in družbeni paraziti z razkrojenim egom.

DDT so prvič sintetizirali že leta 1874 v Nemčiji, uporabili pa 1939 kot izjemno učinkovit insekticid. Z letali so škropili ogromne površine. Leta 1957 pa so prvič odkrili motnje nastajanja in regulacije hormonov: estrogena, progesterona in testosterona. Na Danskem so (od leta 1940 do 1990) v metaanalizi pri moških ugotovili 50-odstotni padec števila spermijev, pojavnost raka na modih se je zvišala za 3–4-krat itd. Rak mod je postal najpogostejši rak moških v starosti od 25 do 35 let.

Na mnogih krajih po svetu so se kmalu pokazale grozljive posledice DDT-jev, o katerih se zelo malo ali nič ne govori.

/.../

Klimatologija na preizkusu

Da bi razumeli težo klimatskih sprememb, si najprej poglejmo nekaj zgodovine teh sprememb, kot jih navaja Anton Komat v knjigi *Brodolomci na splavu meduze* po gradivu dr. Davida Beerlinga (1965), profesorja paleoklimatologije na Univerzi Sheffield.

Pred 465 milijoni let se je začela kolonizacija kopnega (evolucijski prehod od zelenih alg k mahovom). Takrat je bilo v atmosferi 15-krat več CO_2 kot danes. Na začetku karbona (to je pred 360–300 milijoni let) so rastline začele sintetizirati lignin, ki je izjemno oporno in nosilno tkivo za nastanek gozdov. Koncentracija kisika se je povečala na 35 odstotkov. Pojavile so se orjaške živali in rastline, vse do začetka perma (pred 300–250 milijoni

let). Ob koncu perma sta sledila največje planetarno izumiranje, kar 95 odstotkov vseh vrst, in kolaps ekosistema, a v naslednjih 10 milijonih let se je življenje ponovno razcvetelo. Ob koncu triasa (pred 250–200 milijoni let) so silne vulkanske erupcije dvignile temperaturo in koncentracijo CO_2. Sledila je bujna rast gozdov in večanje koncentracije kisika. Konec jure smo dobili gigantske dinozavre, ki so kraljevali 150 milijonov let, do konca krede. Sledil je eocen (pred 56–34 milijonov let) z gigantskimi živalmi in desetkrat več CO_2 v zraku kot danes. V dobi miocena pred 8 milijoni leti pa je zaradi pomanjkanja CO_2 evolucija izumila C4-fotosintezo, novo obliko listnih rež, prilagojeno na pomanjkanje CO_2. Če se bo koncentracija CO_2 povečala, pa bomo spet dobili bolj živahno zeleno rast in travnata področja bodo spet prerasli gozdovi.

Kaj pa ledene dobe? Pred 2,4–2,1 milijarde let je huronska poledenitev celoten planet spremenila v snežno kepo. Sledile so številne, manj obsežne poledenitve. V zadnjih milijon letih je Zemlja kar 80 odstotkov časa preživela v ledeni dobi. Severna polobla je doživela 20 ciklov ledenih dob, zadnje štiri so trajale po 100 tisoč let. Sedanja medledena doba, v kateri se je pojavilo človeštvo, traja 10 tisoč let. Debelina ledu na Antarktiki in Grenlandiji je bila leta 2007 rekordna.

Debela laž je, da velika večina znanstvenikov podpira trditev, da je človek kriv za podnebne spremembe. Kdor v modelih podnebja ne upošteva sposobnosti Gaje (starogrške boginje zemlje, ki modro skrbi za spontano odzivnost Zemlje na eventualno porušenje ravnotežja), da se na fizikalno-kemične spremembe planeta odziva biotsko, potem njegov model ne kaže Zemlje, kakršna je. Zdaj se celo politika vtika v znanost, ki za dober denar postaja ideologija. Ogromno denarja so zapravili za obnovljive vire energije ne glede na njihovo neučinkovitost in neumnost z imenom »trajnostni razvoj«. Trajnostni razvoj si je najprej izmislila norveška predsednica Gro Brutland, podnebno histerijo pa Margaret Thatcher. Zdaj to dogmo kot novo religijo širijo poslovneži, ki vidijo v visokih državnih subvencijah hiter zaslužek in velik dobiček. Empirični računalniški modeli pa napovedujejo ohlajanje planeta. Razpon temperatur od ledene dobe do medledene dobe je 6 stopinj. Podobnega ima tudi človek, od 36 stopinj najnižje normalne telesne temperature do 42 stopinj telesne vročine.

/.../

Zemlja, ki nas preživlja

Pet svetovnih korporacij obvladujejo vse vzvode industrijske pridelave hrane: kemična gnojila, pesticide, semena in GSO. Ker je prehranska suverenost bistveni del nacionalne varnosti vsake države, se vsaka prehranska vojna začne s propadom malih družinskih kmetij in nadaljuje s povišanjem cen hrane oziroma umetno ustvarjenim primanjkljajem. S tem je teren pripravljen za prehranski udar velikih korporacij, ki ga lahko sprožijo kadarkoli. V EU vsak teden propade dva tisoč kmetij, v ZDA pa štiri tisoč. Hkrati poteka nevaren proces privatizacije blagovnih državnih rezerv.

Zato je najboljša obramba lastna hrana, torej sonaravna lokalna samooskrba.

Jennifer Teege, Nikola Sellmair

Ded Amon bi me zagotovo ustrelil

Izid: **junij 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Rudi Meden**
Uredila: **mag. phil. Barbara Žnideršič**

1

Jaz, vnukinja množičnega morilca

Rodila sem se 29. junija 1970 materi Moniki Göth in očetu Nigerijcu. Ko sem bila stara štiri tedne, me je mati odpeljala v katoliški dečji dom. Tu sem potem odraščala v oskrbi tamkajšnjih redovnic.

Pri treh letih so me oddali v varstvo rejniški družini, ta pa me je pri sedmih letih naposled posvojila. Sama sem črne polti, moja posvojitelja in adoptivna brata pa so belci, torej je bilo vsakomur že na prvi pogled jasno, da ne morem biti njihov biološki otrok. Toda kar pomnim, sta mi posvojitelja vselej zatrjevala, da me imata rada tako kot svoja dva otroka. Igrala sta se, nas spodbujala pri ročnih spretnostih in se rekreirala z vsemi tremi brez razlike. Kot otrok sem rodno mater in babico občasno še videvala, z odraščanjem pa sem stik z njima izgubila. Z materjo sem se zadnjič sestala pri enaindvajsetih.

Zdaj, pri osemintridesetih, pa na vsem lepem naletim na to knjigo. Le kaj mi je bilo treba izmed stotisočev knjig v knjižnici potegniti na dan prav to? Mar res obstaja nekaj usodi podobnega?

Dan se je začel kot ponavadi. Mož se je odpeljal v službo, jaz pa sem sinova peljala v vrtec in se zapeljala naprej v mesto; na kratko sem se hotela ustaviti še v knjižnici. Pogosto grem tja. Všeč so mi zgoščena tišina, tihi koraki, šelest listanja po knjigah, nad knjige sklonjeni hrbti bralcev v čitalnici. Na oddelku za psihologijo sem brskala za gradivom o depresiji. V višini pasu je med *Umetnostjo ljubezni* Ericha Fromma in knjigo z vsenamenskim naslovom *V krizi je moč* stala na polici rdeče oplatničena knjiga. Na njenem hrbtu sem prebrala: *Matthias Kessler: Ich muß doch meinen Vater lieben, oder? [Matthias Kessler: Očeta moram vendar imeti rada, mar ne?]* Avtorjevo ime mi je bilo neznano, naslov pa je zvenel zanimivo. In sem knjigo izvlekla s police.

Ležečo na klopci pred knjižnico me najde Götz, moj mož. Sede poleg mene, zagleda knjigo in na hitro polista po njej. Urno mu jo iztrgam iz rok. Ne maram,

da bi jo prvi bral on. Knjiga je moja, je ključ do moje družinske zgodovine, do mojega življenja, ki sem ga iskala vsa ta leta.

Že vse življenje me je namreč preganjalo, da z mano ni vse tako, kot bi moralo biti, od tod moja žalost in moje depresije, vendar mi nikoli ni uspelo ugotoviti, od kod moje tegobe izvirajo.

Götz me prime za roko in skupaj greva do njegovega avta. Med vožnjo domov komajda spregovorim. Mož si za preostanek dneva vzame prosto in poskrbi za najina sinova.

Sama se zavalim na posteljo in berem in berem, vse do zadnje strani. Ko knjigo zaprem, se je že stemnilo. Sedem za računalnik in vso noč raziskujem, preberem vse, kar najdem o Amonu Göthu. Počutim se, kot bi vstopila v sobo groze.

Berem o tem, kako je evakuiral gete na Poljskem, o njegovih sadističnih umorih, njegovih psih, dresiranih za ubijanje ljudi. Šele zdaj se zavem razsežnosti hudodelstev, ki jih je zagrešil Amon Göth. Himmler, Goebbels, Göring, vse te dobro poznam. Nisem pa vedela, kaj točno je počel Amon Göth. Postopoma spoznavam, da filmski lik v *Schindlerjevem seznamu* ni nekaj izmišljenega, ampak je nastal po resnični predlogi iz mesa in krvi. Po mojem starem očetu, po človeku, ki je moril in pobijal kot po tekočem traku in pri tem užival. Sem vnukinja množičnega morilca.

***

Jennifer Teege ima topel, zamolkel glas, govori pa z rahlim münchenskim naglasom in pri tem opazno pogrkuje. Obraz ima jasen in nenaličen, naravno skodrane lase ima zglajene v dolge črne kodre, dolge, vitke noge ji tičijo v ozko oprijetih hlačah. Kamor koli vstopi, se obračajo glave, moški se ozirajo za njo. Hodi naravnost, njen korak je čvrst in odločen.

Jenniferini prijatelji jo opisujejo kot samozavestno, vedoželjno žensko pustolovskega duha. Kolegica s fakultete o njej pravi: »Samo da je slišala za zanimivo državo, je že zavpila: te pa še ne poznam, tja bom šla! In jo je mahnila v Egipt, Laos, Vietnam in Mozambik.«

Ko pa spregovori o svoji družinski zgodovini, ji roke zatrepetajo, v oči pa ji navrejo solze.

Ko ji nepričakovano pride pod roke knjiga s knjižnično signaturo *Mcm 0 GOET#KESS*, se ji življenje razkolje na dvoje, na prej in potem: na *prej*, ko o svojem poreklu ni vedela ničesar, in *potem*, ko se je že seznanila z zgodovino svoje družine.

Zgodbo njenega starega očeta pozna ves svet: v filmu Stevena Spielberga *Schindlerjev seznam* okrutni komandant koncentracijskega taborišča Amon Göth nastopa kot pivski brat in filmski antagonist Oskarja Schindlerja. Oba sta se rodila istega leta, eden je morilec Judov, drugi njihov rešitelj. Prejkone se je filmski prizor, v katerem Amon Göth z balkona svoje vile namesto jutranje telovadbe meni nič, tebi nič strelja na taboriščnike, vsem boleče vtisnil v naš kulturni spomin, kot bi nam ga kdo vžgal z žarečim železom.

***

Kot komandant koncentracijskega taborišča Płaszów v bližini Krakova je bil Amon Göth odgovoren za smrt tisočev ljudi. Leta 1946 so ga v Krakovu obesili, njegov pepel pa raztresli v Visli. Ruth Irene, njegova zunajzakonska

partnerica in Jenniferina ljubljena babica, je pozneje do zadnjega tajila njegove zločine. Leta 1983 si je vzela življenje z uspavalnimi tabletami.

To je nemška zgodovina Jennifer Teege: njen stari oče je nacistični zločinec, njena stara mati njegova pasivna sopotnica, njena mati pa je odraščala v svinčenem molku povojnega časa. To je torej njena družina. To so njene korenine, ki jih je ona, posvojenka, že od nekdaj iskala. *Kdo je potem ona?*

***

Na lepem je pod vprašajem vse, kar je doslej sestavljalo moje življenje: moj tesni odnos z adoptivnima bratoma, moja prijateljstva v Izraelu, moj zakon, moja sinova. Je bilo vse moje življenje ena sama laž? Sama sebi se zdim, kot da sem vseskozi potovala pod lažnim imenom, kot da sem ves čas vse vlekla za nos.

V resnici pa sem bila prevarana jaz: prevarana za svojo zgodovino, za svoje otroštvo, za svojo identiteto.

Ne vem več, komu pripadam: svoji posvojiteljski družini ali družini Göth? Čeprav tu nimam kaj prebirati: sem pač Göthovka.

Ko sem se po posvojitvi pri sedmih letih priimku Göth odrekla, se je to zdelo preprosta malenkost: sestavili so dokument, posvojitelja sta me vprašala, ali se strinjam, da se bom odslej pisala drugače, in jaz sem rekla, da se. Po rodni materi se poslej nisem upala več spraševati. Želela sem končno imeti normalno družino.

Ko na spletu raziskujem o Amonu Göthu, na kulturnem kanalu Arte naletim tudi na poročilo o dokumentarni oddaji, v kateri ameriški filmski ustvarjalec prikazuje srečanje moje matere s Helen Rosenzweig, nekdanjo taboriščnico in služkinjo v vili mojega starega očeta. Po naključju naj bi film na nemški televiziji prvič predvajali prav naslednji večer.

Najprej knjiga, zdaj pa še film – vsega tega je preveč, vse se odvija prehitro.

Zvečer z možem sedeva pred televizor. Že takoj se na zaslonu prikaže moja mati. Nagnem se naprej, hočem natanko videti, kakšna je, kako se giblje, kako govori. Sem ji kaj podobna? Zdaj ima bakreno svetle lase in je videti hudo upadla. Všeč mi je, kako se izraža. Ko sem bila majhna, je bila zame pač mati. Otroci ne zaznajo, ali je nekdo preprost ali omikan. Šele zdaj opazim: moja mati je bistra ženska, pripoveduje zanimive stvari.

Dokumentarec prikazuje tudi ključni prizor iz Schindlerjevega seznama, v katerem gradbena inženirka, Judinja, sveže postavljenemu komandantu Göthu pojasnjuje, da taborišče barake niso prav načrtovali, Amon Göth, ki ga igra Ralph Fiennes, pa jo meni nič, tebi nič da ustreliti. Še prej mu ona reče: »Gospod komandant, saj samo skušam dobro opraviti svoje delo.« Fiennes v vlogi Götha pa ji odvrne: »Jaz tudi.«

Počasi se mi vrača spomin na film. Takrat me je prizor v dno duše pretresel, ker tako nazorno prikazuje nekaj komaj predstavljivega: da v taborišču ni več nikakršnih zadržkov, omejitev in ne zavor, da sta tu zdrava pamet in vsakršna človečnost dokončno odpravljeni.

Kaj naj vendar s takšnim starim očetom počnem jaz, ki sem črne polti in imam prijatelje na vseh koncih in krajih sveta? Je torej on uničil mojo družino? Je torej njegova senca legla najprej na mojo mater, nazadnje pa še name? Mar more imeti mrtvec še vedno takšno oblast nad živimi? Da nimajo depresije, ki me mučijo že tako dolgo, nekakšne zveze tudi z mojim poreklom? Je bilo to, da sem pet let preživela in študirala v Izraelu, zgolj naključje, ali pa mi je bilo to

usojeno? Se moram do svojih judovskih prijateljev vesti drugače, zdaj ko vem, da je moj stari oče moril njihove rojake, nemara celo njihove svojce?

Sanjam: plavam v temnem jezeru, gosta voda se vleče kot katran. Nenadoma okrog mene priplavajo na površje trupla, kot trlice suha telesa, malodane okostnjaki, oropani vsega človeškega.

Zakaj se materi ni zdelo potrebno povedati mi česar koli o mojem poreklu? Zakaj drugim ljudem pripoveduje stvari, ki bi jih nujno morala vedeti tudi jaz? Nikoli mi ni povedala resnice. Jaz pa resnico potrebujem. Nehote pomislim na znamenito krilatico Theodorja W. Adorna: ni pravilnega življenja v napačnem. Adorno je s tem sicer mislil nekaj drugega, vendar se zdi, kot bi to napisal mojemu življenju na kožo.

Najin odnos z materjo je bil težaven, srečevali sva se le občasno, vendar je kljub vsemu moja mati. Knjiga o Moniki Göth omenja tudi leto 1970, leto mojega rojstva, o meni pa ni nikjer niti besede. Mati me zamolči, kot bi me nikoli ne bilo.

V knjigi si vedno znova ogledujem fotografijo, na kateri je takšna, kot se je spominjam iz vrtca. Globoko v meni se drug za drugim odpirajo skrivni predali mojega spomina: na površje priplava vse moje otroštvo, to, kar me je prevevalo med mojim bivanjem v dečjem domu, takratni brezup in osamljenost.

Znova se počutim nebogljeno kot razočarana malčica, nič več nimam svojega življenja na vajetih.

Želim si spati, samo še spati, nemalokrat obležim v postelji do poldneva. Vstati, govoriti – vse mi je prenaporno. Še umivanje zob mi je v breme. Vključen imam telefonski odzivnik, vendar nisem zmožna kogar koli poklicati nazaj. Ne dobivam se več s prijatelji, njihovih povabil se branim. O čem pa naj klepetam z njimi, čemu naj se smejem? Svojo družino vidim, kot bi jo gledala skozi debelo šipo. Kako naj jim razložim, kaj preživljam, ko pa sama ne razumem, kaj se mi dogaja?

Na lepem ne prenesem več, če kdo v moji bližini pije pivo. Če pivo samo zavoham, me obide slabost: zadah po pivu me spominja na prvega moža moje matere. Ta je bil večidel časa pijan, v pijanosti pa se znašal nad materjo.

Naslednja dva tedna skorajda ne prestopim praga stanovanja. Včasih mi še uspe namesto trenirke natakniti kavbojke, vendar me že naslednji hip spet preplavi utrujenost in se vprašam: čemu neki sem se oprhala in oblekla, ko vendar ne grem iz hiše?

Za otroka po svojih najboljših močeh skrbi mož, za konec tedna nakupi najpotrebnejše, napolni zamrzovalno skrinjo in skuha za ves teden vnaprej. Sama nočem biti brezsrčna mati, ki bi otroke popoldne zgolj posadila pred televizor, zato na spletu naročim komplet legokock; z njimi se otroka zamotita za nekaj ur, jaz pa medtem nekoliko počijem.

Končno spet poskusim iti ven in poskrbeti za družino, vendar se mi zatika že pri najpreprostejših opravilih. V nakupovalnem središču me spravi ob živce množica prerivajočih se ljudi. Zbegana obstanem pred policami z najrazličnejšimi znamkami kave. Čakaj malo, ali ni opravek na pošti nujnejši od tega? Grem do pošte, tam pa je vrsta predolga, zato pohitim spet nazaj v supermarket, pred police s kavo. Tam se domislim, da sem prišla tudi po kruh in mleko. Ne, pomembnejše je kosilo, samo kje naj vse to naberem tako na hitro? Mudi se že, kmalu bo treba po otroke v vrtec. Pritisk v meni narašča, moja glava je moj zapor. Spet nisem nič opravila.

Francine Rivers

Sanje njene hčere

Izid: **julij 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Niki Neubauer**
Uredila: **mag. phil. Barbara Žnideršič**

25

Carolyn je bila vesela, da ji je očka dovolil ostati pri omi Marti v Murietti, dokler ni oma uredila vsega za selitev v njihovo hišo. Če bi šla z njim in Charliejem domov, bi morala vsak dan hoditi čez cesto h gospe Haversal, medtem ko bi bil Charlie v šoli, očka pa v službi. Tako je bilo vsak dan že dolgo časa, vse odkar je mama odšla. Toda zdaj bo mamica prišla domov in oma bo prišla živet k njim. To bo čudovito!

Carolyn se je igrala s punčko iz cunj, ki ji jo je podarila oma, ki je zlagala svoja oblačila v kovček, v potovalni zaboj pa rjuhe, kvačkane in izvezene prevleke za blazine, dve odeji in rožnat čajni servis z majhnimi srebrnimi žličkami. Kovček in potovalni zaboj je naložila na zadnji sedež svojega novega sivega plymoutha, nato pa je na sprednji sedež položila dve blazini, drugo vrh druge, da je Carolyn sedela dovolj visoko in je med dolgo vožnjo domov videla skozi okno. Oma ji je celo dovolila spustiti šipo, da je lahko iztegnila roko in začutila piš zraka.

Na domači dovoz sta zapeljali ravno v trenutku, ko je Charlie izstopil iz šolskega avtobusa. »Oma!« je zavriskal in stekel proti njej. Oma je vzela ključ vhodnih vrat izpod cvetličnega lončka na verandi.

V hiši se je vse spremenilo. Carolyn je svojo posteljo in predalnik našla v Charliejevi sobi.

Med Charliejevo in njeno posteljo je stala majhna mizica. Odšla je nazaj v svojo staro sobo in opazovala, kako je oma zavihtela svoj kovček na novo, večjo posteljo. Rožnate stene so bile zdaj svetlo rumene, čez okna pa so visele nove čipkaste bele zavese. Tam so bili še velika komoda z ogledalom, majhna mizica, svetilka in gugalni stol z blazinami s cvetličnim vzorcem.

»Tu mi bo zelo udobno,« je rekla oma. Razpakirala je svoja oblačila in jih pospravila. Nato je stopila k oknu in odmaknila bele čipkaste zavese. »Morala se bom navaditi, da so sosedje tako blizu.« Zmajala je z glavo in se obrnila stran. »Bolje bo, da začnem pripravljati večerjo. Tvoj očka bo kmalu prišel domov.«

»Bo mamica tudi prišla domov?«

»Čez dan ali dva.« Oma je odprla vrata sobe za goste. »Tukaj bo,« je rekla in Carolyn pustila na pragu spalnice ter se odpravila v kuhinjo. Carolyn ta

soba ni bila všeč. Zdela se ji je hladna in tuja brez preproge na tleh in brez zaves na oknu, samo z roleto, ki je bila spuščena, da je zastirala sončno svetlobo.

Carolyn je prišla v kuhinjo. »Mamici njena soba ne bo všeč.«

»Natanko taka je, kot si želi. Preprosto jo je čistiti.«

»Mamica ima rada rastline na okenski polici. Rada ima rože v vazi.« Mamica je imela na predalniku vedno slike v okvirjih.

»Mamica ne mara bacilov,« je odvrnila oma in še naprej lupila krompir.

»Kaj so bacili?«

»To boš pa morala vprašati svojo mamo,« se je zasmejala.

Pripravila je večerjo, preden je očka prišel iz službe. Skupaj so sedli za kuhinjsko mizo. »Kdaj jo greš iskat?« Oma je na mizo postavila vrč z mlekom in sedla na mamin stol.

»Pojutrišnjem.«

»Za marsikaj smo lahko hvaležni, kajne?« Ko je oma iztegnila roke, jo je Charlie prijel za eno dlan, Carolyn pa za drugo. Tudi očka je vzel njuni roki v svoji, tako da so naredili krog. Očka ni molil pred obedom, že vse odkar je mamica odšla. Zdaj je govoril tiho, umirjeno, rekel *amen* in zavzdihnil, na ustnicah se mu je zarisal nasmešek. Oma ga je spraševala o njegovem delu in očka je dolgo časa govoril. Ko so vsi povečerjali, je začel očka zlagati posodo, a ga je tašča odrinila. »Ti in otroka pojdite kam na obisk ali pa se igrajte oziroma počnite, karkoli že počnete običajno. Jaz bom pomila in pospravila.«

Očka je šel s Charliejem ven, da sta si podajala žogo za bejzbol. Carolyn je sedla na stopnice in ju opazovala.

Oma je tisti večer poskrbela za kopanje; Charlie je bil prvi na vrsti, da je lahko potem naredil domačo nalogo. Ko se je nato Carolyn igrala v kopeli z mehurčki, je oma sedela na straniščnem pokrovu. Očku je dala knjigo, da jima je bral, Carolyn je bila na eni strani in Charlie na drugi. Ko je končal, je oba poljubil in ju poslal spat. Oma ju je prišla pokrit in skupaj so zmolili.

Sredi noči se je Carolyn zbudila. Navadila se je spati z omo. Charlie v svoji sobi ni imel pošasti, toda Carolyn je skrbelo za omo. Zlezla je iz postelje, po prstih odšla po hodniku do svoje stare spalnice in odprla vrata. Oma je smrčala tako glasno, da je s hrupom, ki ga je zganjala, verjetno prestrašila vse pošasti, da so pobegnile iz hiše. Carolyn se je vrnila v Charliejevo sobo in zlezla nazaj v posteljo. Stisnila se je pod odejo, pogledala Charlieja, ki je spal na drugi strani sobe, pomislila, da bo mamica kmalu prišla domov, in z nasmehom zaspala.

***

Očka je takoj po zajtrku z umešanimi jajci, slanino in sveže pečenimi kruhki odšel v službo. Ko se je Charlie napotil v šolo, je oma Carolyn dvignila brado. »Pojdiva ti počesat lase in jih spet v konjski rep. Kaj praviš?« Carolyn je prijela za roko in jo odpeljala v svojo spalnico. Z dlanjo je potrepljala po postelji in Carolyn je splezala nanjo. Medtem ko ji je oma krtačila lase, je Carolyn opazovala svojo babico v ogledalu. Všeč so ji bili njeni beli lasje in zagorela, nagubana lica. Imela je tople zelenkasto-rjave oči, prav take kot mamica. Oma se ji je nasmehnila. Krtačila je dolge, kodraste svetle lase svoje vnukinje in jih vmes gladila. »Podobna si Elise. Bila je moja mlajša sestra in bila je zelo, zelo

lepa, tako kot ti.« Ko ji je razpletla vse vozle, je okoli Carolyninih las ovila gumico. »Tako. To je videti bolje. Se ti ne zdi?«

Carolyn je dvignila pogled. »Ali mamica umira?«

Oma se ji je nasmehnila. »Ne. Tvoja mati *ne* umira.« Z roko je pogladila Carolyn po laseh. »Počitek potrebuje. To je vse. Zdaj, ko sem tukaj, lahko pride domov in počiva. Svojo mamo boš videla vsak dan.«

Carolyn na ominem obrazu ni videla tiste mešanice čustev, ki se je zrcalila na očkovem. Ni bila videti negotova ali žalostna. Ni bila videti prestrašena. Nosila je očala, ampak za njimi je Carolyn videla jasne, tople oči, polne zaupanja.

Oma je Carolyn povedala, da se bosta odpeljali na izlet. »Spoznati moram okolico, ugotoviti, kje so kakšne stvari.«

»Katere stvari?«

»No, trgovina z živili je že ena od njih. Skupaj se bova odpravili raziskovat!« Zvenelo je kot velika pustolovščina. »Poiskali bova knjižnico, kjer si bova izposodili dovolj knjig za cel teden. In rada bi se ustavila v cerkvi in spoznala pastorja. Tvoj oče je rekel, da že nekaj časa niste bili v cerkvi, a to se bo zdaj spremenilo.«

»Bo šla mamica tudi?«

»Ne. Nekaj časa še ne.«

Oma je vozila hitro in kazala zdaj to, zdaj ono, Carolyn pa je sedela na blazinah in si ogledovala znamenitosti. »Poglej tja. Kdo bi si mislil! Sirarna! Ko bova v mestu, bova kupili nekaj dobrega švicarskega sira ali morda gavde. In tam je banka.«

Peljala jo je na kosilo v majhno okrepčevalnico na glavni ulici. Carolyn je jedla hrenovko v štručki in pila kokakolo. Pred odhodom domov se je želela oma še malo sprehoditi po veleblagovnici. Ogledala si je oddelek s kuhinjskimi pripomočki in jih nekaj kupila. Nato sta šli v trgovino z živili, v kateri je napolnila veliko košaro. »Čas je, da se odpraviva domov. Tam morava biti, ko bo Charlie stopil iz avtobusa.«

Oma je zapeljala na dovoz ravno v trenutku, ko je šolski avtobus ustavil in so se dečki in deklice usuli iz njega. »Natanko ob pravem času!« je rekla oma. Charlie je vriskaje pritekel po ulici. Oma se je zasmejala in mu rekla, da zveni kot Indijanec na bojnem pohodu. Podala mu je vrečko z živili. »Lahko pomagaš pri razkladanju.« Manjšo vrečko je dala Carolyn, sama pa je prinesla še eno vrečko in paket iz veleblagovnice.

Charlie je kot krvosledni pes ovohaval zavojček piškotov s sadnim polnilom, ga odprl, zgrabil pest piškotov in odvihral skozi vrata iskat svoje prijatelje. Oma je zmajala z glavo in smeje rekla: »Kot kateri od mojih fantov iz poletne norišnice je.« Nato je odvila rjav papir s paketa in odprla veliko belo škatlo. »Poglej, kaj sem našla, ko sva bili v trgovini.« Na mizo je položila majhen izvezen prt in ujemajoče se prtičke. »Ti, jaz in mamica bomo vsako popoldne imele čajanko. Že leta tega nisem počela, ampak vse recepte imam tukaj.« Iz kovčka je vzela obrabljeno usnjeno knjigo in jo položila na mizo. Na obrazu je imela zasanjan izraz. »Pripravili bova poseben sprejem ob povratku domov.« Pogledala je na uro in predlagala, da sedeta na verando in uživata v soncu.

Marianna Deganutti
Moj jezik v tvojih besedah/
La mia lingua nelle tue parole
Mladika, 2023, 104 strani

Nadia Roncelli

V dvojezični slovensko-italijanski pesniški zbirki, pesniškem prvencu, *Moj jezik v tvojih besedah/La mia lingua nelle tue parole* Marianna Deganutti podoživi svojo zgodbo o izgubi in ponovnem najdenju jezika. Zbirka je razdeljena na pet delov, ki vodijo po različnih geografskih in bivanjskih pokrajinah. Pesnica teh pet potovalnih ciklusov naslovi: *meja, odhod, medve, izgubljene besede, zopet najdene besede*.

Marianna Deganutti, rojena v Čedadu leta 1981, je po očetu pripadnica slovenske manjšine, ki živi v Idrski dolini (Val Judrio). Diplomirala je iz mednarodnih in diplomatskih ved v Trstu ter iz filozofije v Milanu, na Univerzi v Oxfordu pa je doktorirala iz književnosti. Trenutno dela in živi v Münchnu, kjer na Inštitutu za svetovne književnosti Slovaške akademije znanosti raziskuje večjezičnost v književnosti ter obmejne literature. Učenja slovenščine se je lotila temeljito, načrtno, ker je v sebi začutila nujo, da se poveže s svojimi predniki.

Med branjem pesmi se v vsakem verzu razkrivata pesničina osebna zgodba in njen odnos do slovenskega jezika. Osrednja figura v zbirki je babica, očetova mama. Babica je varuhinja jezikovnega izročila in vez z njim.

Prvi razdelek te pesniške zbirke nas v hipu sooči z realnostjo meje. Meja ločuje, omejuje, oddaljuje. *Meja* zameji moj in tvoj svet, je umetni konstrukt, brez pravega smisla, ker ločuje, kar je naravno povezano: *tam je meja / onstran / smo še vedno mi* zapiše v pesmi *onstran*, ko pomisli na beneške vasi na slovensko-italijanski meji, ki »stojijo druga za drugo v vrsti, nekatere na hudourniškem bregu, druge na strmih predalpskih vrhovih. Včasih imajo isto ime, kot Misecco in Mišek; ločuje ju le hudournik, ki je, tako kot vsaka meja, izoblikoval številne delitve.« Tako je avtorica razložila svoje videnje meje v spremni besedi.

V drugem razdelku z naslovom *odhod* pesnica razmišlja o drugačnih vrstah meje, in sicer takih, ki ločujejo in ločijo za vedno. Sooča se namreč s končnostjo in minljivostjo. Zasuk v to smer se zgodi zaradi konca babičine zemeljske poti. Pesnica smrt začuti boleče, ker je smrt odsotnost, je izguba: *noben jezik / mi ne zadostuje / zdaj / da bi te obiskala / v tej nesmiselni tišini / iz katere bi / ob prvem hrupu / rada pobegnila // od vseh / meja / na svetu / je ta / najtežja* (pesem *noben jezik*).

Razdelek *medve* je prežet z žalovanjem. Čas se prekine. Zaradi izgube drage osebe, ko je bolečina najhujša, pesnica zahrepeni po izgubljenem jeziku in po stiku s predniki. Babico vidi in čuti povsod, celo takrat, ko se potopi *v množico / tega velikega mesta / kjer luči ostanejo prižgane / ponoči*, zasliši babičin glas (pesem *mesto*). Zelo jo pogreša: *kaj bi dala nocoj / da bi še enkrat / zaslišala / tvoj / »buoh pomaj«* [...] *in tvoj »oj jej« / ki je vse postavil / v red* (pesem *ta večer*). Želi si, da bi bili spet skupaj, druga pred drugo: *rada bi se pogovarjala s tabo /*

kakor to delam zdaj / na tem listu / s peresom v roki (pesem *prosila si me za pesmi*).

V naslednjem ciklu izgubljene *besede* nastopi zavedanje. Pesnica bi se rada ovila v Kosovelov besedni plašč, skrojen iz slovenskih besed, a ji je pretesen, neudoben. Pesnica začne bolj in bolj iskati babičino govorico in iz nje zajema razpoloženje, pomen, bit. Razume, da bi bil svet brez babičinih besed drugačen: *brez teh besed / »fiore« ne bi bil »cvet« / bila bi »lingua« / ne pa »jezik« / in ne bi bila vedela / da »noi« smo »mi«* (pesem *manjkanje*). Dokoplje se do prepričanja, da brez korenin ni rasti, ni poti naprej in da brez jezika ni identitete: *kam so šle besede / ki jih nismo slišali / že sto let / postali smo / ljudje brez obraza / in brez imena?* (pesem *na dnu doline*).

V sklepnem razdelku *zopet najdene besede* pesnica-vnukinja po dolgem iskanju ponovno sreča babico. Zopet najdene besede, skupne besede, pesničine in babičine, so pravi dar: *te preproste besede / tako stare, / čarobne / in nepopolne // so tvoje, morda pa tudi moje?* (pesem *najine besede*). Stvarnost z novim poimenovanjem pridobi novo vrednost, je dragoceni zaklad: *darovala si mi besede / kot darila pod drevescem / in sem jih pozabila odpreti* (pesem *besedna darila*). Najdene besede *so bile tam / od vedno do vedno* in so jo čakale, *svetlikajoče se / kot buskalce* (narečni izraz za kresnico, pesem *buskalce*). Avtorica v svojih verzih občasno uporabi narečne izraze v obeh kodih, slovenskem in italijanskem; te besede so kot dragoceni biseri, *kot kamenčki / na ogrlici* (pesem *besedna darila*).

Marianna Deganutti posveča pesniško zbirko vsem, ki so izgubili svoj jezik. Poezijo posveti tudi izraelskemu pesniku in politično-jezikovnemu aktivistu Almogu Beharju, ki si prizadeva, da bi arabski jezik spet imel svoje mesto v judovski kulturi.

Glede formalnega oblikovanja posameznih poezij naj še pripomnim, da pesnica ne uporablja velikih začetnic in se odpoveduje dosledni rabi ločil, ki bi s svojo pojavnostjo ustvarjala delitve in meje. Verzi se v zbirki pretakajo kot hudourniki, ki pojijo bralca in hkrati s svojo neposrednostjo udejanjajo babičin svet, Benečijo in njene lepote: *iskala sem te naše besede / in našla sem jih, ko je / roka šla čez jesensko listje / in sem vonjala zorano zemljo / našla sem jih / v šelestenju rahlo valovite trave / v dežju / ki se vrtinči v mlakuži / v brenčanju čebele / ki se potaplja v sivko* (pesem *etimologije*).

Zbirka *Moj jezik v tvojih besedah/ La mia lingua nelle tue parole* je s svojo iskrenostjo presunljivo pesniško pričevanje o boju za obstoj. Brez identitetne identifikacije z izročilom, pojmovanem tudi v modernem duhu, za Marianno Deganutti ne more biti uravnoteženega in polnega življenja.

Igor Karlovšek
Plezalec
Miš, 2025, 257 strani

Bojana Modrijančič Reščič

Pogumni kot pisatelj Igor Karlovšek, ki je že v rosnih letih poiskal založnika za svoje literarno delo, so tudi mladi protagonisti v njegovih mladinskih romanih. Najnovejši *Plezalec, Gimnazijec, Mojca, Matej, Na svidenje, Lara, Peta osebna, Preživetje* ... opominjajo, da se morajo naslovni

junaki sami spopasti s ključno življenjsko situacijo, a se morajo hkrati opreti na najbližje … Zgodbo sicer sproži avtorjevo osebno doživetje, domišljija pa mu pomaga, da jo dokonča.

Da tudi pisatelj ljubi hribe – opravil je celo tečaj plezanja –, je dejstvo, ki je vdihnilo pogumno dušo naslovnemu junaku romana *Plezalec*, 16-letnemu Roku Mirniku. Čeprav je talentiran športni plezalec, ga začetni neuspeh v Veliki Paklenici pahne v objem odbojke, a mu kmalu postane jasno, da ga je narava uročila. Čeprav nezavedno tekmuje z očetom Vasjo, alpinističnim vodnikom, inštruktorjem in gorskim reševalcem, uteho najde v zaupljivih pomenkih z dedijem Tonetom Brglezom, tudi alpinistom, ki so ga izklesale trde preizkušnje, predvsem pa ženina prezgodnja smrt. 67-letnik je kljub vsemu močan in psihično trden, odločnost ga je gnala, da ni klecnil pred prvo oviro. A vendar mora priznati, da ob novici o letalski nesreči hčere Jasne, predane nevrokirurginje in Rokove mame, ki se je z manjšim propelerskim letalom vračala v domovino, obupa. Hitro spozna, da je pogrešana tudi soseda Tina, Rokovo dekle, kot se izrazi, ki o športnikih razmišlja drugače kot njena najboljša prijateljica Manca: »Preveč so bili zagledani sami vase, otročji in popolnoma neprimerni za resno druženje, razen za mečkanje« (str. 20).

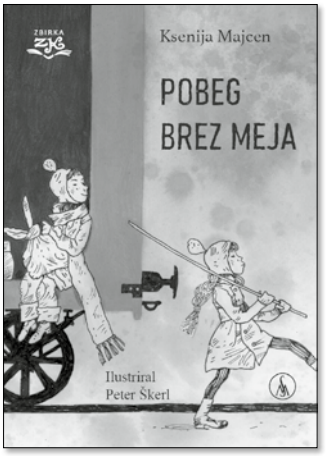
Čeprav narava v Zgornji Savinjski dolini družini Mirnik dopoveduje, da je človek v njenem objemu zelo krhek, bojuje pa se lahko, če bo to dopustila, je poškodovana Jasna odločena, da mora ohraniti trezno glavo. Tinina mladost in strah ogrožata objektivno razmišljanje, Rokovi trma in mladostna zagnanost pa ga ženeta goram naproti … Bi lahko neusmiljen boj z večno žensko pokimal potopisni oddaji o zebrah, ki žrtvujejo mladičke, da lahko same pobegnejo pred levi? Jasna se je spomni, a hkrati ve, da sta hrana in voda nujno potrebni, vkop v snežno luknjo pa bo njej in sosedi Tini rešil življenje. Saj ju bodo opazili gorski reševalci, ki pa le nemočno sklonijo glave pred neusmiljenim snežnim metežem, krivim tudi za plaz. Je to v Robanovem kotu, ki je »poleti tako prijetna hladna oaza sredi razbeljenih vršacev« (str. 127)? Tega nihče ne ve, celo o gorah zelo dobro poučena Vasja in Tone se spopadata z mešanimi občutki, ali bosta lahko pravočasno prišla do ponesrečenk. Le Rok je trdno prepričan, da bo vse v redu. S pomočjo matematične logike sestavi točke reševanja, ovire pa mu ne preprečijo, da ne bi dalje grizel v nevarnost. Ded in oče morata tiho priznati, da lahko mladi zelenec v hipu odraste. Tone in njegov lavinski pes Šap popustita mladeničevi zagnanosti, da hudo poškodovano Tino le pripelje pomoči naproti. Oče Vasja, ki ni pozabil svoje očetovske vloge, se zave, da je njegov mladi plezalec svoje otroštvo pustil za seboj. Čeprav je moral slednji pogledati v tisto rano, ki ga je skoraj prepričala, naj ne pleza več. Na dejstvo, da se človek vedno razdaja svoji družini in drugim, pisatelj opozori z mamo Jasno, nevrokirurginjo, ki v gorah sicer teče »mrtvi tek s smrtjo« (str. 70), a zna preusmeriti Tinine misli

s pogovorom na svojo mladost in knjige. To poslanstvo ji je predal oče Tone, nekdanji delavec v železarni, ki je s svojo tenkočutnostjo znal prisluhniti tudi vnuku, težke preizkušnje pa ga niso ovirale na jasno začrtani poti.

Da pisatelj Karlovšek ne pozna samo jezika prava, temveč je tudi mojster lepe besede, kažejo v romanu *Plezalec* opisi narave, ko »je v dolino z visokimi škornji prilomastila tema« (str. 146), in posluh za človeka, »ki je znal pogledati življenju naravnost v obraz …« (str. 114).

Ksenija Majcen
Pobeg brez meja
Slovenska matica, 2024, 286 strani

Bojana Modrijančič Reščič

SFRJ, DDR, BRD? In še o marsičem razmišlja 7-letna Ksenija, ki se zaradi očetovega delovnega mesta leta 1970 znajde v Vzhodnem Berlinu, v katerem naj bi vedno pihal veter, občudovala pa naj bi park z vodnjakom ter kamnite kipe pravljičnih junakov, jezero z račkami, ogromen živalski vrt in črnega medveda v mestnem grbu. A zakaj v pekarni prodajalka ne razume, da bi deklica rada jedla krof? In v trgovini s sadjem in zelenjavo imajo pomanjkljivo ponudbo »jabolka, limone, krompir, čebula, solata, peteršilj« (str. 59). In ker tudi tržnice ni, si družina napolni vrečke v trgovini v Zahodnem Berlinu, kar pa ni enostavno, saj mejni prehod *Checkpoint Charlie* zahteva temeljit policijski in carinski pregled ter strogo ocenjujoč pogled uradne osebe. Deklica že zgodaj spozna, da se bo kot Slovenka sicer lahko gibala po celotnem Berlinu, čeprav je vanj zarezala nenavadna meja, ki je prebivalce nasilno opomnila, da je največja vrednota vseh ljudi – svoboda hudo ogrožena. Ksenija pa se zave tudi, da si je ustvarila »lastni notranji Berlinski zid« (str. 64), ko željno zre na otroško igrišče. Jo bodo lahko razumeli le starši, ljubljeni dedek Martin, pa medvedek, kužek, opica in lisička, ki ji delajo družbo? Še manj pa razume, da lahko gredo Nemci iz DDR v BDR šele, ko so stari 65 let, a tako izgubijo pokojnino. In berlinska nemščina je drugačna kot očkova. Nezaupljivo gleda zastarele visoke sive stavbe, luknje zaradi strelov na ljudi, in je presenečena, da družina ne sme obiskati očeta na delovnem mestu, čeprav sta bili v Sloveniji z materjo večkrat pri njem v podjetju Metalka. In zakaj policija meni, da jim niso vlomili v stanovanje, čeprav je bilo pohištvo premaknjeno? Predstavniki Ministrstva za državno varnost – Stasi niso našli njene ljubljene knjige Pika Nogavička oziroma kapitalističnega propagandnega materiala, saj so ga že davno zasegli ob prečkanju meje.

Prvi šolski dan pa zaznamuje njeno nadaljnje življenje … Plavolasa deklica ji na dlan položi zeleno hruško. Anya in Ksenija, Nemka in Slovenka, skleneta veliko prijateljstvo. Povezujeta ju odločnost in vztrajnost. Stullen, vanilijevi kifeljčki, solata z bučnim oljem in česnom, besedni zaklad knjižne nemščine in pesem Ob bistrem potoku je mlin

jima približata kulturo druga druge. Prva ni tipičen nemški otrok, saj vedno zamuja, ima kar tri babice, zdi pa se ji nenavadno, da v prijateljičini družini živi tudi dedek, brez katerega si Ksenija ne more predstavljati življenja. Nekdanji strojevodja ter italijanski vojni ujetnik, prizadet zaradi malarije, vdovec, mora zaradi jugoslovanskega zakona kmalu ostati v domovini. To je za 8-letnico dovolj. S prijateljico skleneta, da ga bosta obiskali v Jugoslaviji. Anya celo dobi doma narejen potni list, učiteljica popoldanskega varstva pa ju začasno odjavi iz šole. Vlak ju popelje v daljavo, tramvaj pa na policijo. Možje v uniformi so presenečeni, da si Slovenka ne želi dvakrat na dan umivati zob in da ji je zobna miška plačala za izgubljene mlečne. Razredničarka Hartmann celo izve, da je Ksenijo za pobeg navdušila Pika Nogavička. A sladkost občudovanja v očeh sošolcev kmalu zamenja dejstvo, da se je njen ljubljeni dedek za vedno poslovil. V Sloveniji jih še vedno čaka hiša, ki je streho nad glavo nudila ameriški družini, a so z njo odšli tudi kristalni kozarci in kvačkane zavese ter porcelanasta pupa pokojne babica. Utopična ideja, da nekoč ne bo več Berlinskega zidu in železne zavese, se zdi neuresničljiva.

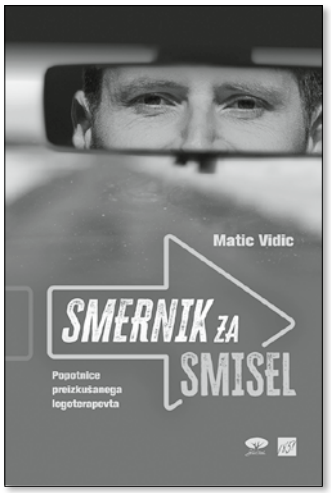
Deklica Ksenija zraste v zrelo žensko, a vseeno obdrži medvedka, kužka, opico in lisičko, celo plastenko za vodo z modrim pokrovčkom, ki ga je sicer izgubila pred zaslišanjem na policiji. Njena berlinščina, ki je drugačna kot zborna nemščina, zveni slovenskemu ušesu zelo melodično. Prijateljstvo obeh deklet je trdno še danes, čeprav ju ločujeta razdalja in meja. A slednja ni meja, na kar opozori tudi platnica romana.

Matic Vidic

Smernik za smisel

Celjska Mohorjeva družba, 2025, 148 strani

Dr. Aleš Maver

Recenzija, ki jo berete, je stranski produkt okoliščine, da sem moral *Smernik za smisel* prebrati tako rekoč za domačo nalogo. Knjiga Matica Vidica vsaj na prvo žogo namreč ne sodi v katerega meni najbolj ljubih žanrov. A so moji občutki ob njej, kot vam lahko že zdaj zaupam, precej prijetni.

Za Vidica sem slišal že, preden sem v roke vzel njegovo besedilo. Priznam, v oči in uho mi je sedel bombastičen naslov enega od intervjujev z njim, kjer so citirali izjavo njegove žene, češ da z župnikom pa že ne bo spala. Podobno sočnih ocvirkov potem v knjigi res ni manjkalo.

Lahko bi rekel, da je avtorju uspela redka povezava prijetnega in koristnega. Po eni strani je delo namreč simpatičen uvod v logoterapijo po sledeh Viktorja Frankla. A devet kratkih »lekcij« ob koncu je pripravljenih z zgodbami iz Vidičevega življenja, ki človeka le stežka pustijo hladnega. Logoterapevtski dodatek je nanje prišit brez reza. Povedano hkrati presvetli z lučjo (včasih bolj brlivko) smisla in bralca nauči nekaj novega o logoterapiji.

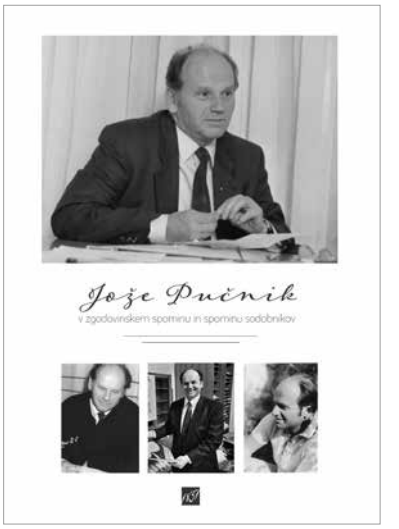
Ampak ko sem se začel poglabljati v piščevo življenjsko zgodbo, sem se najprej vprašal o svojem znanju

osnov matematike. Slednja sicer nikoli ni bila moj najljubši predmet, ampak seštevanje mi je večino časa šlo dobro. Ob *Smerniku za smisel* pa se številke niso hotele iziti. Vidic je od šolskih let, podjetniške kariere in študija do službovanja na vojaškem vikariatu in dela v pastorali Romov počel toliko stvari, da jih nisem znal stlačiti v njegovo dosedanje življenje, kar nekaj krajše od mojega. Vsega vam ne bom zaupal, z enicami in deseticami požonglirajte sami.

Kot me je presenetila pestrost Vidičevih izkušenj, me je ostrina nekaterih med njimi, predvsem v prvi polovici, ganila do solz. To pa ne pomeni, da je *Smernik za smisel* solzav. Morda ravno nasprotno. Avtorjevo pisanje odlikuje nekakšen zdrav realizem, ki se bliža tistemu iz svetopisemske Stare zaveze. Liki v knjigi, kot v življenju, nikoli niso črno-beli. Hkrati ni veliko oseb, podobnih klasičnim pozitivcem, ali dogodkov, ob katerih bi človek olajšano zavzdihnil kot ob romantičnem koncu holivudskega filma. Priznam, kar malo sem bil razočaran, ker se v pravljično dobro figuro ni povsem razvil ata (v bistvu dedek) Tone, ki sem mu ob začetku pripisoval veliko potenciala za to vlogo. Tudi ob pripovedovanju o svojem vstopanju v diakonsko službo je pisec ohranil precej zdrave distance. V navedeni kontekst je umeščena tudi epizoda z ženino izjavo, zaradi katere sem si Matica pred *Smernikom* najbolj zapomnil.

Enako velja končno za *Smernikov* prikaz srečevanj z Romi. Seveda je razvidno, kako dolgo pot je Vidic prehodil v odnosu do njih in kako zelo se jim je uspel približati. Vendar njegov realističen pristop terja tudi, da ne zamolči težav, ki ostajajo in ki preprečujejo prevlado idealizirane podobe. Slednja bi se sočasno slabo prilegala celoti *Smernika za smisel*. Po njem pač ne bodo posegali prebivalci pravljičnega, marveč našega dejanskega sveta.

Ifigenija Simonović

Protestantizem, fragmenti, fermentacija

Iz protesta je nastal slovenski jezik. Tako sem vedno razumela izraz za protestantizem 16. stoletja. Ko je šlo za Luteransko gibanje, so v Angliji govorili o reformaciji. Pri nas se to dvoje nekako prekriva. Nad čim so se intelektualci tistega časa pravzaprav pritoževali? Sveto pismo, vera ali Cerkev kot institucija, moč duhovnikov in zloraba nevednih množic? Letak »le vkup, uboga gmajna« mi je naslikal puntarje, ki sem jih razumela kot predhodnike protestantov, prve politično ozaveščene slovensko govoreče ljudi. Korajža iz volje, mišic in krvi, ki je vzbudila samozavest duha? Protest svoje dobe sem povezala z Vietnamsko vojno. Joan Baez, Bob Dylan, Ivan Volarič Feo … Puntarji moje generacije. Ob zasedbi univerze sem brala pesem, stara 15 let. Nezavedajoč se pomembnosti trenutka.

Od vrtca do šole, od gimnazije, od odhoda v tujino in do vrnitve in zdaj, v zadnji tretjini življenja tukaj, iz dneva v dan … tako sestavljam podobo sveta, ki sega do namišljenega horizonta. Nekaj potovanj, nekaj umikanja v samoto. Nisem bila vzgojena v veri, niti nisem bila vzhičena nad družbenim redom, v katerem sem odraščala. Pravzaprav sem odraščala brez nazora, da tako rečem. Sicer s hudim nadzorom. A to je druga zgodba. Znala sem paziti, pri kateri teti se česa ne sme omenjati, pri kateri pa se nekaj drugega preprosto mora. In nečesa se nikjer nikakor ni smelo izreči. Rasla sem brez oprijemljivega družinskega, vaškega ali svetovnega nazora. Nenazorsko? V mojem življenju je vse fragmentirano … Sestavljam se sproti.

Naj slučajno ne zapišem, da je že vse, kar sem ali iz česar sem, fermentirano!

Študirala sem slavistiko, nisem se posvetila 16. stoletju, komaj malo 19. in čisto malo 20. Pred 21. stoletjem si zatiskam oči. Nojevka bi bila. V umetnost še zmorem zreti, v stanje sveta pa ne. Prehudo je. Nepregledno. Kar bode v oči, je ubijalsko.

Knjige jemljem v roke naključno, so darila, nakup na letališču; begam, včasih hlastam, se zaženem v opus določenega avtorja, potem nekaj časa sploh ne berem. Šivam, rišem, pletem, se posvečam ljudem. Vmes iščem drugo knjigo – miren pristan, kamor se lahko umaknem in si umišljam, da premišljujem o rečeh, o katerih nihče na svetu ne premišljuje. Družim se z že zdavnaj mrtvimi avtorji – in z njimi čudežno zaživim. Branje me osredotoča. S posebno knjigo se počutim izbrano. Tisto uro tistega dne samo jaz na svetu berem tisto knjigo …

Bila sem na vrhunskem predavanju dr. Kozme Ahačiča ob izidu njegove knjige *Stati inu obstati – Prvih petdeset slovenskih knjig*. Predaval je 1. aprila v Frančiškanski knjižnici v Ljubljani. Knjižnica je bila nabito polna, tudi parter

in balkoni. Lahko bi slišali iglo pasti v spodnjem nadstropju. Samo neka ženska se je pritožila, da predavatelj ni omenil, iz katerega jezika je Trubar prevedel eno od knjig. Naj si kupi knjigo, sem šepnila gospodu ob sebi, kar preveč naglas. Ahačič pa se ni zmedel. Rekel je, da je Trubar prevajal večinoma iz nemščine, da se je naslanjal na grške in latinske prevode, pa tudi na original. Imelo me je, da bi vprašala, ali je znal tudi hebrejsko.

Glinene posodice Ifigenije Simonović

No, saj niti ne vem, v katerem jeziku je napisano *Sveto pismo*. Nikoli nisem vprašala. V Jeruzalemu sem videla Kumranske rokopise. Imeli naj bi hebrejske opombe. Torej niso bili napisani v hebrejskem jeziku? Videla sem lončene posode v Britanskem muzeju. V njih naj bi bili spravljeni zvitki, ki jih hranijo v Jeruzalemu. Takrat me je zanimalo lončarstvo, ne Sveto pismo. Naredila sem pa tri posodice iz porcelana, kakršne sem videla na neki slavni nizozemski sliki Magdalene in Kristusa. (Ne morem se spomniti, čigava je slika, a imam jo jasno pred očmi.) Notri naj bi bilo mazilo za Jezusove rane. Spomnim se ganotja.

Bridko je prepoznavati plitkost svoje plitkosti.

Takrat ni bilo slovarjev. Prevajali so primerjalno, smiselno. Ustvarjalno. Prevajalci so bili razlagalci *Svetega pisma*. Niso prevajali besed, temveč sporočilo, ki je nastajalo od takrat, ko so začeli ustno predajati modrosti. Zapis izročila je tisto bistvo, ki so ga prevajalci izluščili iz pripovedovanj najrazličnejših potujočih modrecev. Trubar je bil ključni člen verige, ki Slovence povezuje s krščansko tradicijo. Tako si predstavljam.

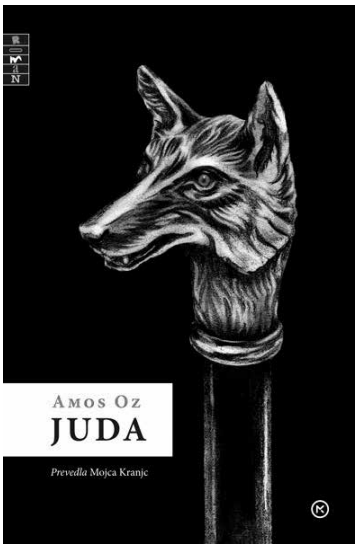
Frančiškanska knjižnica je sama po sebi vredna obiska. Knjige so od leta 1235 romale od samostana do samostana vse do leta 1735, ko je bila spričo prizadevnosti pisatelja, frančiškanskega patra, cerkvenega dostojanstvenika Žiga Škerpina (1682–1755) ustanovljena knjižnica, ki stoji še dandanes. Žiga Škerpin je bil generalni vizitator samostanov na Ogrskem, Avstriji, Bavarskem, v Benečiji in v Rimu, od koder je prinašal knjige in širil knjižnico. Jahal je. Sam. Od samostana do samostana. V vetru in pripeki. Kakšen svetovljan! Pravi Evropejec. Tega ni povedal dr. Ahačič, podatek sem našla na spletu. In v domišljiji. Priznam. Sram me je. Morala bi iti v arhiv. Lahko pa prišepnem, da je pater Edvard ob neki priložnosti, ko je vodil skupino po knjižnici in muzeju, povedal, da je bil Žiga Škerpin priljubljen kot vizitator, ker je pisal prijazna poročila in je zato dobil kakšen sodček knjig (poleg večerje!). 70.000 knjig pretovoriti od vsepovsod – že to je nepredstavljivo.

Po potresu leta 1895 je bila knjižnica obnovljena. Podprli so jo z železno konstrukcijo. Zadnji dve leti, očiščena in restavrirana, je spet odprta za javnost.

Dodan ji je muzej frančiškanske umetniške zbirke. Tu hranijo tudi izvod biblije Jurija Dalmatina s Trubarjevim posvetilom.

Kozma Ahačič je predaval tako duhovito, da smo se lahko celo smejali. Trubarja in sodobnike je predstavil kot ljudi, ki so si nesebično prizadevali za »lube Slovence«. Tu pa tam so menda bili rahlo tekmovalni ali nevoščljivi. S pomočjo pisem in pričevanj Trubarjevih sodobnikov je raziskal tudi njihove medsebojne odnose, družinske težave, duhovno vzdušje tistega časa. Pokazal je, kako je prav Trubar, ki ni hotel pisati v vsem Slovanom razumljivem jeziku, začrtal meje z deželami, kjer so govorili italijansko, nemško, madžarsko in hrvaško. Trubar nam je pokazal, da smo obkoljeni. Torej smo zaključena celota.

Kozma Ahačič se ukvarja z jezikom, ki zaradi zavzetosti intelektualcev 16. stoletja še obstaja, ni ga pa več mogoče jemati kot nekaj samo po sebi umevno večno obstoječega.

Ravno sem odložila roman Amosa Oza *Juda*. To naj bi bil ljubezenski roman. Hotela sem se potolažiti zaradi vojne v Gazi. A to je kvečjemu zgodba o ljubezenski stiski! Prepletena je z razsvetljevanjem nastanka države Izrael po drugi svetovni vojni. Dva Juda, stara prijatelja, ki sta stala na različnih političnih polih, vdova sina, ki je padel v vojni, in študent, ki pride v hišo kot pomoč oslabelemu starcu. Palestinci okrog in okrog. Edina možnost sožitja je pristajanje na molk, nedejavna sočutnost in toleranca. Zakrkniti telo in srce. Razčiščevanje je neplodno, poglablja sovraštvo. Ljubezen je treba zanikati. Izpoved ne odrešuje, kvečjemu zaplete razmerje. Misli iz *Svetega pisma*, razglabljanje o Jezusu, o njegovi krivdi, o krivdi Juda, ki naj bi Jezusa pravzaprav najbolj ljubil. Ko sem zaprla knjigo, mi je bilo jasno samo to, da ne bom nikoli razumela, kaj se pravzaprav dogaja – kjerkoli po svetu. Pa naj grem na sam začetek – pri nas k Trubarju, v svetu k Darwinovi amebi … Ali vem, kaj se dogaja v moji družini? Ne. Svojih najbolj osebnih razmerij z najožjo peščico ljudi, s katerimi sem v stiku, ne zmorem razčleniti. Sebe prepoznam po kosih, po odzivnosti v posameznih trenutkih ali okoliščinah, nikakor ne kot jasno zamejene osebe.

Omejenost – to pa prepoznavam, samokritično in samopomilovalno.

Pa skušaj razumeti ljudi, ki jih ne maraš, sem si rekla! V antikvariatu sem za en evro kupila knjigo Josipa Vidmarja v rdeči trdi vezavi: *Izbrano delo* (zbirka Naša beseda, 1971, MK). Ta ni protestiral, klanjal se je. Berem, da bom pravična, ko bom ogorčeno obsojala. Takole na primer pravi (str. 239):

> Pogosto sem premišljeval o človeku bodočnosti, o človeku tistih časov, ko bo na svetu zavladal red, h kateremu danes zavedno ali nezavedno že stremi

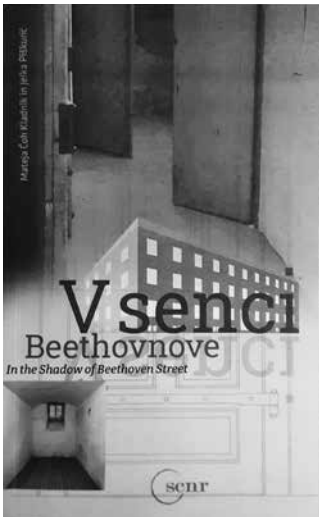
> vse zdravo človeštvo. Ko bo ta red utrjen in izveden do kraja, kakšen vpliv bo imela nova družba na človekovo duševnost? Zmeraj se mi je zdelo, da bodo spremembe v človeški notranjosti velikanske. Če odvzameš človeku mračno skrb za bodočnost, zlasti za starost, skrb za golo eksistenco, in to enkrat za vselej, kakšno olajšanje za vso njegovo dušo! Kakšna omejitev divje in trde sebičnosti, s katero se danes ljudje bore za obstoj.

In tako dalje. Njegovo zdravo človeštvo! Mehkobno zlizano napletanje človeka, ki je imel strašansko moč. On je odločal, kdo bo nagrajen, kdo grajan, kdo uničen. Na kulturen način.

Med branjem slišim pripombe Vitomila Zupana. Prizanesljiv nasmešek. Vidmarjeva žena je bila proti pomilostitvi zaradi bolezni. Prošnjo je napisala Vitomilova žena. Zavzela se je Mira Mihelič. Vitomil ni hotel prositi. Vse je dokumentirano.

Vidmarju so malomeščanski brivci pristrigovali brke, Vitomilu pa ječarji brili glavo.

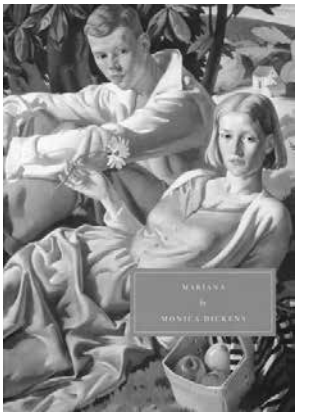
Vidmar tone v pozabo, Zupana pa prevajajo v evropske jezike. Matevž Kos ga obravnava v esejistični knjigi *Vitomil Zupan ali kako biti jaz* (LUD Literatura, 2024). Zupan dobiva bolj in bolj jasno podobo.

V senci Beethovnove je naslov brošure, ki jo je letos izdal Študijski center za narodno spravo. Od leta 2013 je upravitelj stavbe na Beethovnovi 3. Stavba je bila od povojnih časov v lasti Ministrstva za notranje zadeve RS. Že leta 2007 so v kleti odkrili zaporniške celice tajne policije. V eni od celic je na steno zapisanih nekaj besed Vitomila Zupana. Iz njegovih pesmi bo verjetno najti še kak dokaz, da je bil zaprt prav tam. V eni od 2000 zaporniških pesmi naslavlja prijatelja Antona Sovreta, češ da iz ječe vidi, da je njegovo okno temno, in sprašuje, kje je bil tisti silvestrski večer. Kje je torej živel Anton Sovre – na Miklošičevi ali na Beethovnovi?

Zadnji bojo prvi, prvi zadnji, glasni brez glasu, utišani uslišani.

Pa sem spet pri protestu! Za oddih berem roman prapravnukinje Charlesa Dickensa Monike Dickens (1915–1992) *Mariana*. Berem brez skrbi. Lahko se prepustim. Vzdušje med obema vojnama, duh po upanju. Žalost je preprosta in lepa. Tragedija je neizogibna in sprejemljiva. Odnosi neposredni. Nevsiljiv feminizem. Odlična pisateljica.

Ne vem pa, kakšen smisel ima to pisanje? Naj nadaljujem? Fragment in fermentacija. Življenje pač.

Ifigenija Simonović

Igra, glasba, beseda, slika ...
Ob 23. Koroških kulturnih dnevih

Ljubljansko pomlad so spet zaznamovali Koroški kulturni dnevi, ki jih v imenu Kluba koroških Slovencev organizira Janez Stergar. Tradicionalni in svečani zaključni koncert Koroška pesem prek meja, ki ga organizira Društvo slovensko-avstrijskega prijateljstva v Ljubljani, je potekal v Linhartovi dvorani Cankarjevega doma. Nastopala sta moški pevski zbor Bilka in ženski Kvartet Ave iz Bilčovsa. Naj omenim vsaj nekaj zvestih podpornikov sklopa dogodkov: Veleposlaništvo Republike Avstrije, Avstrijski kulturni forum v Ljubljani, Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, Slovenska matica, Družina in Javna agencija za knjigo.

V tem zapisu ne morem zaobjeti vseh dvanajstih dogodkov, ki so se odvijali v marcu in aprilu bodisi v Galeriji Družina, Mini Teatru ali na Slovenski matici. Rada pa bi vsaj omenila knjigo Mohorjeve založbe iz Celovca *Jugovzhodna Koroška 1918–1920* in literarni večer na Društvu slovenskih pisateljev, na katerem sta nastopali čudovita pesnica, pisateljica in prevajalka slovenske poezije v nemščino Ivana Kampuš in kitaristka Katarina Sima. Osredotočila se bom samo na štiri prireditve.

S predstavo *Mali princ* so v Mini teatru v Ljubljani gostovali člani Mladinske gledališke skupine SPD Bilka iz Bilčovsa. Avtobiografsko filozofsko pravljico Antoina de Saint-Exupéryja so s pomočjo risbe in menjavanja vlog domiselno razčlenili v dinamične prizore. Niso le odslikavali avtorjevih misli ali le deklamirali besedila, temveč so v dogajanje na odru vpletali svoje razumevanje nedojemljivega življenja odraslih. Roža, princ, letalo, zvezda, becek so bile besede, ki so vsebovale otroški strah pred neznanim, strah, ki ga je mogoče obiti samo s prijaznostjo, z zaupanjem in zvestobo. Mladi igralci so se čudovito dopolnjevali. Čutila sem njihovo samozavest, zadovoljstvo, da so dobro opravili delo, ponos, ker jih je publika nagradila z bučnim aplavzom. Ni bilo lahko v živo odigrati, kar je pisatelj skopo označil s peščico besed. Kako prikazati slona v trebuhu boe? Kako uprizoriti letalsko kroženje čez planet? Kako odigrati osamljeno rožo, ki hrepeni po ljubezni? Po predstavi je bila igralska skupina povabljena na kosilo. Igralski uspeh jim ni zasenčil veselja nad klasiko otroške prehrane: dunajski zrezek in ocvrt krompir.

V istem gledališču je nekaj dni kasneje gostoval ansambel Teatra Rampa SPZ, prvega slovenskega profesionalnega gledališča v Celovcu (ki menda ravno zdaj pridobiva uradno potrjen status). Vrhunski igralci Maks Dakskobler, Aleksander Tolmaier, Dušan Teropšič, Mina Švajger in Ana Ruter so s pedantno podporo harmonikaša Romana Pechmanna in s spretnim vodstvom režiserke Alenke Hain uprizorili komičen kabaret *Realist* dramatika Jureta Karasa. Scena in kostumi so bili čisti in nevsiljivi, spretno dopolnjeni po potrebi. Skupina je igrala kot dobro namazan urni mehanizem. Levili so se iz različnih vlog,

z nekaj skromnimi rekviziti so bliskovito spreminjali sceno. S to predstavo so zagrizli v kislo jabolko vsakdanjega življenja. Razgrnili so pahljačo stereotipnih opravkov, ki jih izvršujemo kot roboti brez premisleka in (prepogosto) brez vesti (odpadki, priseljenci, partnerji …). Gledala sem z zastrtim smehom. Bilo je resnobno, čeprav do skrajnosti smešno. Buljila sem v energično človeško pritlehnost. Nisem se mogla pretvarjati, češ da naj bi šlo za neke druge ljudi nekje drugje. Na jok mi je šlo od bolečine spoznanja. Tisti prizori, ki so bili najbolj smešni, so najbolj zaboleli.

Predstavitev delovanja slovenskih kulturnih društev na Koroškem je tradicionalen dogodek v okviru Koroških kulturnih dnevov, ki ga gosti Slovenska matica. Vsako leto predstavijo delo nekaj koroških regij. Lidija Golc se je z Vinkom Weiserjem pogovarjala o delu Slovenskega prosvetnega društva Gorjanci iz Kotmare vasi, z Jokejom Logarjem o delu Kulturno prosvetnega društva Drava, Žvabek, z Marjanom Gallobom pa o društvu z Zilje, SPD Dobrač, Brnca. Ta društva so stara več kot sto let. Prirejajo na ducate prireditev vsako leto: revije pevskih zborov, koncerte komornih glasbenih zasedb, predstave mladinskega gledališča in gledališča za odrasle, umetniške delavnice, razstave, izlete, proslave državnih verskih praznikov in drugo. Glede ohranjanja slovenščine so prikazali težave, ki jih povzročajo selitve mladih, ki iščejo delo izven domačih vasi, dvojezične družine, pomanjkanje prostora za druženje in prirejanje dogodkov. Pogovor je stekel okrog vprašanja nacionalne identitete, ki ni več odvisna samo od jezika. Slovenci so seveda tudi ljudje slovenskega rodu, ki ne govorijo slovensko. Posebej pomembno na tem področju je delo Vinka Weiserja *Imenska pokrajina v Kotmari vasi*. Prav na podlagi dialektološke raziskave starodavnih imen posameznih koščkov zemlje, bodisi njive, grape, ravnice ali družinskega imena, ki izhaja iz imena družinskega imetja, je mogoče dokazovati tisočletno prisotnost slovensko govorečih ljudi na določenem geografskem območju.

Razstava del Karla Vouka *Skozi čas* v Galeriji Družina je sovpadala z uradnim začetkom Koroških kulturnih dnevov. Razstavo je odprl veleposlanik Republike Avstrije dr. Konrad Bühler, ki je nekaj uvodnih stavkov povedal po slovensko in takoj požel prisrčen aplavz. Spregovoril je o družbeno kritični drži slovenskega umetnika, ki je tudi v Avstriji zelo cenjen. Kvartet *Dobniško jezero* je pel koroške ljudske pesmi. Ne le tri, kakor je v navadi, temveč ducat pesmi, če ne celo več. Med zadnjo kitico prečudovite pesmi *Rož, Podjuna, Zila* smo peli vsi. Solze so se zalesketale v marsikaterem paru oči. V imenu Urada Vlade RS za Slovence po svetu je državna sekretarka Vesna Humar imela resnično lep govor. Presegla je običajne priložnostne govore politikov na kulturnih prireditvah. Ni skrivala srčne predanosti delu, ki ga opravlja. Strinjala sem se z vsem, kar je povedala. Umetnost in ljubezen res najmočneje povezujeta Slovence po svetu. Jaz bi dodala še spoštovanje.

O razstavi Karla Vouka v Galeriji Družina je težko pisati, ker so besede načeloma odveč, brez besed pa ni mogoče ničesar reči. Vanja-Nataša Stergar je v nagovoru ob otvoritvi podrobno opisala umetnikovo udejstvovanje od šolanja na gimnaziji za Slovence v Celovcu in študija arhitekture na Dunaju do vrnitve v domače okolje, v podjunske Rinkole pri Pliberku, od koder je kot svobodni umetnik že leta 1976 začel razstavljati v Avstriji in Sloveniji.

Karl Vouk se ne posveča le »lepi umetnosti«, temveč svoje stvaritve napolnjuje z zgodovinsko in družbeno problematiko. Križev pot, izgnanstvo, zgodbe žrtev nacizma, zgodovina Slovencev na Koroškem, sodobni odnos do tujcev in prišlekov, varstvo okolja ... Tudi film, igra, kiparstvo.

Tokrat pa je Karl Vouk razstavljal izrazito »lepe slike«. Povedal je, da jih je slikal za sprostitev, iz ljubega veselja.

Pristopila sem brez večjih pričakovanj. So torej slike lahkotne? Neangažirane? Družbeno nekritične? Lepe so zaradi akrilno čistih, svetlih barv, ki bi se z lahkoto umestile v sodobne bivalne prostore. Ta lepota je bila le prijetno navidezna. Slike nikakor niso bile samo lahkotno lepe!

Na razstavi sta bila razstavljena dva ciklusa. Naj hkrati opišem slike in občutke, ki so me preplavili!

Karl Vouk. Foto: Tatjana Splichal.

Na različnih barvnih podlagah so naneseni liki. So znaki, so likovna pisava? Kdo se je »skozi čas« sprehodil preko še ne dotaknjenih prostranstev in pustil sledi za sabo? Kdo je bil tukaj pred nami? Ko sem se vprašala, kdo nas bo nadomestil, se mi slike niso več zdele le prijetno lepe. Zakaj se nisem mogla neobremenjeno prepustiti videzu? Zakaj sem začela videvati več, kot se je kazalo? Kako to, da se mi je vnela domišljija?

Gre za sledi najzgodnejših bitij, črvov, fosilnih trav? Za struge posušenih potokov? Za uhojene poti? Za izprane korenine? So naslikani najzgodnejši znaki, s katerimi so se sporazumevala prabitja, morda praljudje? So črne like navdahnile predzgodovinske jamske poslikave? Hkrati pa čez plast barve, čez odprto ploskev (slike so brez okvirov!), čez ploskev, ki je lahko tudi neizmerno prostranstvo, ki je morda celo brezkončna razsvetljena globina, poskakujejo »space invaders« – iz kvadratkov sestavljeni možički ali bitjeca, ki jih poznam iz računalniških igric – zavojevalci vesolja. So ti prišleki naši zanamci ali naši sodobniki? Kje se je izgubil človek? Ciklus slik večjih formatov ima namesto vesoljčkov na barvni podlagi naslikane maskam podobne črne like. Grozeče oči, grozeči gobci? Maska naj bi prekrivala človeški obraz, a na teh slikah se uveljavlja brez in mimo človeka. Mar bo za nami ostala samo še maska? Torej laž? Mit o človeku, ki se ga ne bo nihče niti spominjal?

Se bodo ohranile vsaj laži o našem obstoju? Se mar že pretvarjamo, da smo sploh kdaj bili? Smo sploh še človeški v tradicionalnem humanističnem, etičnem smislu?

Slike Karla Vouka na letošnji ljubljanski razstavi vsekakor niso zgolj okrasni sten! Če morda res niso nastajale kot komentarji našega časa, pa so zagotovo mene vzburile in povabile k premišljevanju. Kaj neki močnejšega bi sploh lahko pričakovala od umetnosti!

Ifigenija Simonović

Slutnja in sled

Ob izidu monografije Žarka Vrezca *70 80 90 00 10 20* (založba Buča, 2024)

»V dolini senc in zastrtih prividov, v samoti ateljejske tišine iščem svetlobo, ki v obliki lučnih žarkov pada na neomadeževane koščke belega papirja in z obotavljivimi dotiki občrta luč, ki bi zmogla najti domišljen izraz in odgovoriti na vprašanja, ki nimajo odgovorov, ki so zgolj privid večne življenjske moči in intuitivnega dojemanja sveta skozi dnevniške zariske kot pot k univerzalnemu razumevanju našega bivanja, osvetljenega z valovanjem spominov, iztrganih iz sanj.«

To je Žarko Vrezec zapisal ob razstavi v Bežigrajski galeriji leta 2016. Ta tih, vedno zamišljen umetnik se navsezgodaj zjutraj že odpravlja iz ateljeja v centru Ljubljane. Prijazno, a komaj slišno odzdravi. Najbrž dela vso noč, si rečem. Tistih nekaj ljubljanskih umetniških »person« lahko najdem v določenih kavarnah ali bifejih, Vrezca pa podnevi ni nikjer srečati. Ko sem prvič videla njegove prečudovite naravoslovne ilustracije, sem pomislila, da je kot eden od hroščev, ki jih je naslikal. Na videz »navaden« hrošč, ki pa pokaže nešteto barv, ko razpre krila. Predstavljam si ga sklonjenega, nekje nad kakšnim mikroskopom, najtanjši čopič v roki, popolna osredotočenost. Globoko je posvečen lepoti stvarstva, nevidni s prostim očesom. Ko gledam njegova velika platna, moram stopiti bliže in se posvetiti posameznim koščkom poslikave. Ne more me zanimati samo kompozicija ali vzdušje, ki ga barve priklicujejo. Pozorna postanem na način, kako je slikar dosegel večplastnost, globino, razgibanost slike. Niti centimeter slike ni enobarven – kakor ni tipalka metulja samo gladka nit ali črta.

Žarko Vrezec, akademski slikar, grafik, ilustrator, scenograf, oblikovalec … (1950) je študiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani (1970–1974). Od leta 1972 je razstavljal na stopetdesetih samostojnih in na najmanj šeststo skupinskih razstavah doma in na tujem. Prejel je sedemintrideset domačih in mednarodnih nagrad za slikarstvo.

Ko pregledujem kataloge, sem prevzeta nad raznolikostjo Vrezčevega, več kot petdeset let nastajajočega opusa. V intervjujih, narejenih ob posameznih razstavah, in v zapisih, izbranih za pričujočo monografijo, se ta likovni umetnik pokaže tudi kot filozof in literat. Njegovi odgovori na vprašanja novinarjev pojasnjujejo razvoj slovenskega slikarstva potem, ko se je figuralika začela umikati abstraktnemu slikarstvu. Likovniki so navadno redkobesedni, zanašajo se na ugotovitve umetnostnih zgodovinarjev in teoretikov, Vrezec pa globoko izpovedno, prepričljivo in poučno govori o likovni umetnosti in o svojem delu.

Vrezec je prešel vse »-izme«, da tako rečem. V sedemdesetih letih se je lotil razčlembe platna: mreža, krog, zamejitev, razdelitev ploskve. V osemde-

setih letih je v to strukturiranost z nanosi nad nanosi do skrajnosti napolnil sliko, ujel je igriv, dinamičen utrip sence in svetlobe, kakor bi šlo za neonsko razsvetljevanje. Dokopal se je do »konca umetnosti«, ki ga je napovedovala teorija tistega časa. Vendar se koncu ni vdal. Dobesedno izrezal je sliko do golote okvira in se tako nemara nasmehnil teoretikom, ki so obupavali nad umetniki, da bi prekrili svojo jezikovno okorelost pri pisanju o likovni umetnosti.

Vendar je v istem obdobju Vrezec že začel v slike ponovno vslikavati prisotnost človeka. Obrazi, torza so močno opazni v »kubističnih« abstrakcijah. Prav dojemanje samote kot odsotnosti drugega je postavilo pod vprašaj smisel življenja. Umetnost je smiselna samo za človeka, in to za živečega človeka. In to samo, če je sklenjen stik med ustvarjalcem in prejemnikom – gledalcem, bralcem, poslušalcem … Pesem v predalu je prazna, nema, bralec, ki bere samo črke, pesmi ne doživi. V intervjuju (*Delo*, 2020) je Vrezec takole razmišljal: »Razen v obdobju študija, ko je risanje po naravi obvezno in je vsekakor v prid ostrenju daru opazovanja ter razumevanju oblik in njihovih medsebojnih razmerij, sem se le sredi osemdesetih let izjemoma naslonil na figuraliko. S povečanjem mrežne matrice med navpičnimi in vodoravnimi nosilci so se mi namreč začele razkrivati mehkejše konture in se izkazovati kot spontane nosilke organskih oblik, ki so v končnici tega obdobja prerasle celo v figuro. To je bil nekako tudi moj skromni prispevek k blaznosti okrog nove figuralike.«

Vrezčeve figure na sliki so ostre, a ganljive. Njegovo vračanje k figuri se mi prikazuje kot upanje. Kljub kolažu podobni tehniki slikanja, kljub ostrim robovom in kotom barvnih ploskev, ki bi jih lahko razumela kakor pod mikroskopom ugledane črte, ki so zaradi menjajočega se pritiska roke ali drobečega se grafita ali oglja odebeljene ali ožane (česar pri risbi s prostim očesom seveda ne morem videti – podobno kot ne drobnih pikic na piki pikapolonice!), kljub navidezni razmetanosti naslikanih oblik, pa je na obrazu čutno razgaljena žalost pogleda, sklonjenost glave, z besedo/krikom napolnjenost ust, položaj roke, ki prosi ali ukazuje. Poteze, s katerimi slikar začrta obraz ali torzo, so takorekoč obtežene, poudarjene, hkrati pa plešejo po sliki kot razigrani zmaji.

Še ena novost v Vrezčevem ustvarjanju tega obdobja so »ambientalne postavitve« (slikar mi jih je opisal kot pohištvo, razstavljene so bile pred kratkim v Cukrarni): slike segajo v prostor, odsevajo čas, patino predmetov, ki pričajo o človeški prisotnosti. So vrata, so klopi, zaprta okna? Ne prekrivajo se le barve na enodimenzionalni ploskvi, temveč se prekrivajo (stojijo druga za drugo). Ploskve, ki so tudi same po sebi slike, so obešene druga čez drugo, kakor da bi se gnetle, kakor da bi se izpodrivale, kakor da iščejo prostor pod soncem, ki si ga drzno prilastijo. Sliki pripada več kot del stene, na kateri visi. Slika postane predmet. Pomislim, da se na tak način prekrivajo obdobja, spomini, tok misli. Verjetno ni naključje, da so ploskve poslikane tako, da spominjajo na marmor, najtrši kamen, kamen z največ sporočilnosti, ki se razliva v raznobarvnosti, prepredenosti kamnitega ožilja, ki priča o sestavi, o mineralih, o vsebini/zgodbi tal, iz katerih je kos marmorja izruvan. Marmor priča o izvoru. Je torej spomenik – spomenik vsemu, kar je bilo? Zapis prastare zgodbe?

V zadnjih dvajsetih letih Vrezec združuje vse, do česar se je dokopal. Zdi se, kakor da molče pripoveduje. Barvo molka, močno občutenje trenutka nenadoma prereže s črto, ki je pravzaprav mnogobarven trak, obložen s spominom (z aluzijo) na slike, kakršne je slikal v mladosti – kakor da bi resnost življenjskega spoznanja želel razrahljati z lepoto tistega, česar ni mogoče videti s prostim očesom, je pa mogoče zaslutiti in seveda verjeti, da je bilo in obstaja.

Dnevnik, 2012 / 2020, akril – papir, 16 cm x 14 cm

Bukov kozliček (*Morimus funereus*), 2018, barvni svinčnik – papir, 33 cm x 23 cm

Brez naslova (HM), 1989, akril – papir, 55 cm x 55 cm